

Vänsterpartiets ekonomisk-politiska plattform

Ny start för Sverige

En politik för full sysselsättning,
jämlighet och hållbar tillväxt 2023–2026

Vänsterpartiet
vansterpartiet.se

Innehåll

1	Inledning.....	2
1.1	Ekonomisk hållbarhet.....	2
1.2	Ekologisk hållbarhet.....	3
1.3	Social hållbarhet.....	3
1.4	Vänsterpartiets ekonomisk-politiska plattform 2023–2026.....	5
1.5	Reformer och budgetutrymme.....	5
1.6	Vägen framåt.....	6
1.7	Samlad reformtabell.....	7
2	Starka och trygga löntagare.....	9
2.1	Den svenska modellen.....	9
2.2	En ekonomisk politik för full sysselsättning.....	10
2.3	Kompetenslyft för omställning.....	14
2.4	Arbetsmarknadspolitiken.....	15
2.5	Arbetslöshetsförsäkringen.....	20
2.6	En positiv arbetslinje kräver en stark socialförsäkring.....	22
2.7	Sjukförsäkringen.....	23
2.8	Pensionssystemet.....	25
2.9	Föräldraförsäkringen.....	29
2.10	Stärk arbetsrätten.....	29
2.11	Värna kollektivavtalen.....	30
2.12	Reformtabell.....	31
3	Generell välfärd för ett helt samhälle.....	32
3.1	En välfärd utan vinstintresse.....	34
3.2	Valfrihet för brukare, inte företag.....	36
3.3	Inga privata sjukvårdsförsäkringar i offentlig vård.....	36
3.4	Offentlighetsprincipen ska gälla.....	37
3.5	Kraftigt ökade välfärdsresurser.....	38
3.6	Bemanningskrav i äldreomsorgen.....	40
3.7	Kompetensförsörjning inom vård och omsorg.....	41
3.8	Glesbygdstillägg inom sjukvården.....	43
3.9	Ökad tillgång till psykologisk behandling.....	43
3.10	Tandvård.....	44
3.11	Förbättrad arbetsmiljö i statlig sektor.....	45
3.12	Ekonomisk familjepolitik.....	47
3.13	Reformtabell.....	49
4	En kunskapsnation i världsklass.....	50
4.1	Utbildningens ökade betydelse.....	50
4.2	Utbildning stärker demokratins motståndskraft.....	50
4.3	En jämlik utbildning för ett samhälle med jämlik ekonomisk tillväxt.....	51
4.4	Satsningar på forskning och utbildning behövs för att klara klimatomställningen.....	52
4.5	Skolans finansiering.....	52
4.6	Vägen mot ett rättvist kunskapssamhälle i världsklass.....	54
4.7	Reformtabell.....	68
5	Hållbara investeringar för en hållbar framtid.....	69
5.1	En investeringsplan för grön omställning.....	70
5.2	Klimatsmarta och trygga boenden.....	70
5.3	En stadig och förnyelsebar elproduktion.....	73
5.3.1	Förnybar energi.....	73
5.3.2	Energieffektiviseringar.....	74
5.4	Hållbara transporter.....	76
5.5	Cirkulär ekonomi.....	79
5.6	Industriomställning och industrisatsning.....	80
5.7	Värnet om naturen/skydda miljön.....	81
5.8	Institutionalisera klimatinvesteringspolitiken.....	82
5.9	Effekter på klimatet.....	82
5.10	Reformtabell.....	83
6	Framtidens skattesystem.....	84
6.1	Principiella utgångspunkter.....	84
6.2	Vänsterpartiets skatteförslag.....	86
7	Långsiktigt hållbar finanspolitik.....	97
7.1	Bakgrund.....	97
7.2	Överskottsmålet.....	97
7.3	En ny rollfördelning mellan finans- och penningpolitiken växer fram.....	98
7.4	För- och nackdelar med olika finanspolitiska mål.....	99
7.5	Klimatomställningen och behovet av ett reformerat ramverk.....	101
7.6	Ett ramverk för ett rikare Sverige.....	102
8	Referenslista.....	105

1 Inledning

Sverige är ett rikt och på många sätt fantastiskt land. Ett viktigt mål är att det ska komma alla invånare till del. Alla som bor här ska ha möjlighet att utveckla sina drömmar och förhoppningar, tillsammans och som individer. Så är det inte idag. Var i landet du bor och vilken din bakgrund är blir allt mer avgörande för dina möjligheter i livet och tron på din egen framtid. Samhället har glidit isär.

Stora delar av den trygghet som präglade Sverige på 70- och 80-talet har eroderats och gemenskapen har slagits sönder. Det har skett när marknadsideologin och nyliberalismen har fått styra och politiken allt mer flytt sitt ansvar. I skolorna behandlas elever och lärare som siffror, där billigast vinner. Du som blir sjuk måste oroa dig, inte enbart över din hälsa, utan också över hur möjligheterna till sjukvård ser ut där du bor och hur du ska klara din nya ekonomiska situation.

Behovet av massiva investeringar i klimatåtgärder, infrastruktur och jobb är stort och akut, men effektiva politiska åtgärder dröjer, samtidigt som klimatförändringarna får akuta konsekvenser redan nu.

Sverige har dessutom under flera år varit det land i Europa där de ekonomiska klyftorna vuxit snabbast. Det är negativt för såväl den ekonomiska utvecklingen som för samhällsutvecklingen i stort. Det bidrar till att skapa oro, otrygghet och misstänkliggörande mellan olika samhällsklasser.

I trettio år har denna konsekventa politik varit en del av vårt samhälle. Avregleringar och nedskärningar har varit ledord. Område efter område har underställts privata företagsintressen och sådant som inte bedömts som ekonomiskt lönsamt har prioriterats ned.

Vänsterpartiet anser att politiken har ett ansvar för områden som bara kan bli riktigt bra när vi gör dem gemensamt. Skola, vård, omsorg, klimatsatsningar, jobb, infrastruktur, välfärd, trygghetssystem, segregation och klasskillnader är alla exempel på områden där enbart marknaden inte är lösningen.

Det är hög tid att agera och ta tillbaka den samhällsviktiga verksamhet och infrastruktur som har privatiserats. Ju längre tiden går utan att något görs, desto mer förvärras problemen, oavsett om det rör ojämlikhet eller stigande medeltemperatur. Den blinda tron på marknaden och att blunda för klimatkrisen är gårdagens politik. Vänsterpartiet har politiken för en ny start för Sverige. Människors trygghet är politikens ansvar.

1.1 Ekonomisk hållbarhet

Samhällskriser – såväl ekonomiska som existentiella – vittnar ofta om underliggande strukturella problem, och påverkar förutsättningarna för politik i allmänhet och den ekonomiska politiken i synnerhet. Kris efter kris har blottlagt de svagheter och orättvisor som den marknadsliberala världsordningen har skapat: finanskrisen, klimatkrisen, migrationskrisen och pandemin. Med omfattande krispaket och en statsbudget med nya reformer på flera hundra miljarder kronor visade den socialdemokratiska regeringen i covidkrisen att det faktiskt finns resurser för att hantera stora utmaningar för landet. När en situation ställs på sin spets är det sällan politiken kan peka på lösningar i form av ökade marknadsinslag, ökad ”valfrihet” och en minskad statlig närvaro. Kriser kan på så vis ge viktiga perspektiv på en övertro på marknadsstyrning och skattesänkningar och skapa en ökad tilltro till politikens kraft.

Den ekonomiska politiken i Sverige är under starkt inflytande av en nyliberal doktrin. Den makroekonomiska regim som dominerar i Sverige idag eftersträvar strama offentliga finanser och stabila priser. Enligt denna ekonomiska syn kan långsiktig tillväxt inte skapas genom finans- eller penningpolitisk expansion.

Med den nyliberala ekonomiska politiken följer även föreställningen att större inslag av marknadsliknande villkor och ekonomiska incitament ger en mer effektiv samhällsekonomi. Enligt denna teori leder sänkta ersättningar i arbetslöshets- och sjukförsäkringen till att viljan att arbeta ökar, vilket i sin tur leder till att arbetslösheten minskar. Ett annat centralt antagande är att investeringar styrs av sparandet i en ekonomi. Av det följer skattesänkningar för de med högst inkomster förväntas leda till ökade investeringar, innovationer och högre produktivitet. Det innebär också att staten bör agera och reglera så lite som möjligt på olika marknader.

På senare tid har det dock blivit vanligare med kritik mot detta ekonomisk-politiska modellpaket, också bland ekonomer. I en rapport från 2014, utgiven av OECD, konstaterade författarna att jämlikhet gynnar den ekonomiska tillväxten. Den förda ekonomiska politiken under och efter finanskrisen 2008–2010 innebar också en renässans för så kallad *Keynesiansk finanspolitik* – att staten bör stimulera efterfrågan i ekonomiska kriser.

IMF:s dåvarande chefsekonom Olivier Blanchard konstaterade bland annat att man grovt hade underskattat effekterna av finanspolitiska stimulanser.¹ Innebörden av detta var bl.a. insikten att åtstramningar som görs i syfte att minska den offentliga skuldsättningen ibland kan vara kontraproduktiva.

Klimatförändringarna har också drivit på paradigmskiftet bort från de nyliberala dogmerna. Klimatkrisen är ett gigantiskt marknadsmisslyckande som hotar förutsättningarna för mänskligt liv på jorden. Den enorma utmaning klimatkrisen innebär kräver att staten måste ta ett större ansvar i form av regleringar och investeringar.

1.2 Ekologisk hållbarhet

Klimatomställningsarbetet behöver accelereras betydligt för att vi ska nå våra klimatmål.

Studier av sambandet mellan tillväxt och miljö konstaterar med tydlighet att de har varit oförenliga.² Det behöver dock inte gälla framtiden, vilket också FN-organet IPCC konstaterar³. Utmaningen är emellertid enorm, vilket betyder att den politiska viljan och satsningarna måste vara av motsvarande dignitet. Hittills har vi i för stor utsträckning förlitat oss på marknaden. Den strategin har misslyckats. Därmed har ett par decennier gått förlorade, vilket gör dagens situation än mer akut.

Det kan framstå som att det i Sverige idag inte finns någon större politisk konflikt bland partierna när det gäller synen på behovet av att den ekonomiska tillväxten även bör vara hållbar på sikt ur ett klimatperspektiv. Detta är felaktigt – ambitionsnivån skiljer sig betydligt. Konflikten gäller även synen på samhällets roll.

Vi klarar idag endast cirka 25 procent av nödvändiga utsläppsminskningar, enligt Klimatpolitiska rådet och Fossilfritt Sverige.⁴ För att göra klimatomställningen möjlig kommer det att behövas betydande statliga omställningsinvesteringar under en längre period. Klimatomställningen måste ske skyndsamt, strukturerat och genom samhällets gemensamma insatser. Merparten av investeringarna måste på plats de närmaste tio åren. Det kommer att innebära betydande åtaganden för staten.

Givet statsbudgetens funktionssätt – att allt betalas på löpande räkning, och det nu gällande överskottsmalet – kommer dessa omställningsinvesteringar att konkurrera med offentlig konsumtion, vilket riskerar att leda till att de inte blir av eller att medborgarnas välfärd sänks och ojämlikheten ökar. Det är en målkonflikt som både är kontraproduktiv och saknar ekonomisk rationalitet. Det finns ingen tydlig logik bakom att just denna generations skattebetalare ska stå för kostnaden när det i hög utsträckning handlar om både tidigare och kommande generationers skuld respektive välfärd. Vi menar att det måste vara möjligt att lånefinansiera ett omfattande klimatomställningspaket med nödvändiga investeringar.

Vänsterpartiet anser att Sverige har exceptionellt goda förutsättningar att göra denna omställning och bli världsledande på en rad industriområden – om rätt investeringar görs. Det kan bli en ny storhetstid för svensk industri och sysselsättning.

1.3 Social hållbarhet

Den ekonomiska ojämlikheten har ökat i de flesta västländer under de senaste 30–40 åren. Sverige är inget undantag. Faktum är att Sverige är det OECD-land, jämte Nya Zeeland, där den ekonomiska ojämlikheten ökat mest sedan mitten av 1980-talet. Sverige har sett kraftigt ökade skillnader mellan hushåll och mellan stad och land. Detta kan i stor utsträckning förklaras av förändrad politik och offentlig omfördelning.⁵ En viktig orsak till de ökade klyftorna är hur det svenska skattesystemet utvecklats. Sverige har gått från att vara ett av de länder vars skattesystem omfördelar mest till att ha det minst omfördelade skattesystemet inom EU:s kärnländer.⁶ Skattekvoten har sänkts från 49,8 procent 1990 till 42,2 procent 2022, vilket motsvarar 440 miljarder kronor i

¹ IMF (2012), Coping with High Debt and Sluggish Growth, World Economic Outlook, October 2012.

² EEA (2021), Growth without economic growth, European Environmental agency, January 2021.

³ IPCC (2007), Climate change 2007- Mitigations of climate change, Kap 12 Sustainable Development and Mitigation.

⁴ Klimatpolitiska Rådet (2021), Rapport 2021. DN-debatt av Fossilfritt Sverige: <https://www.dn.se/debatt/fem-avgorande-satsningar-for-fossilfri-konkurrenskraft/>

⁵ Immervoll & Richardsson (2011), Redistribution Policy and Inequality Reduction in OECD Countries: What Has Changed in Two Decades? IZA DP No. 6030.

⁶ Verbist, G. & Figari, F. (2014), "The redistributive effect and progressivity of taxes revisited: An International Comparison across the European Union", EUROMOD Working Paper No. EM 6/14. Studien har 1999 och 2008 som jämförelseår. Med EU:s kärnländer avses de 15 länder som ingick i EU 1998.

minskade skatteinkomster varje år. Vi är ett av få OECD-länder som varken har en förmögenhetsskatt, arvs- och gåvoskatt eller en fastighetsskatt som är kopplad till bostadens (fulla) värde.

Inkomstutvecklingen i den nedre delen av inkomstfördelningen förklarar också en del av den ökade ojämlikheten. I dessa inkomstskikt utgör transfereringarna en större andel av inkomsten än i de högre inkomstskikten. Ersättningen i de flesta transfereringssystemen har utvecklats svagare än inkomstindex vilket har bidragit till de ökade inkomstskillnaderna. Efter 2017 har tak och ersättningsnivåer i flera av försäkringarna höjts. Men den allmänna bilden består; värdet av de flesta socialförsäkringar har urholkats över tid.

Den ekonomiska familjepolitiken har stor betydelse för barnhushållens ekonomi, i synnerhet för hushåll med låga inkomster och/eller många barn.⁷ I Sverige är exempelvis barnfattigdomen utbredd och ensamstående föräldrar har en särskilt utsatt situation.⁸

En annan central faktor bakom den växande ojämlikheten är kapitalinkomsternas utveckling och fördelning. Inkomsterna från kapital har ökat markant sedan mitten av 1990-talet och uppgick 2020 till drygt 340 miljarder kronor, och eftersom fördelningen av kapitalinkomsterna är mycket ojämn har det lett till kraftigt ökade klyftor.⁹

De ökande inkomstskillnaderna påverkar naturligtvis också förmögenhetsfördelningen. Den är betydligt mer ojämnt fördelad än inkomsterna. Den tiondel av befolkningen med de största förmögenheterna beräknas äga 74 procent av den sammanlagda privata förmögenheten i Sverige, varav den rikaste procenten äger cirka 35 procent.¹⁰

De generella förändringarna i skatte- och transfereringssystem har stora regionala effekter. Skatteförändringarna såsom sloandet av arvs-, förmögenhets-, fastighets- och värnskatten har främst förstärkt efterfrågan i redan ekonomisk starka kommuner, medan neddragningar i det offentliga åtagandet, offentlig verksamhet, familjepolitiken, sjukförsäkringen, arbetslöshetsförsäkringen främst drabbat redan ekonomiskt svaga kommuner. Det har också inneburit att stora kostnader som tidigare var statliga nu är kommunala, exempelvis där kommunernas försörjningsstöd idag i huvudsak fungerar som en a-kassa. Det har i sin tur lett till att det är 6 kronor i skattedifferens mellan hög- och lågskattekommuner, där skattesatsen inte fullt ut speglar tillgång eller kvalitet till offentliga tjänster. För en medelinkomsttagare innebär det en skillnad på omkring 2 000 kronor i månaden.

Skola, vård och omsorg är kärnan i välfärdsproduktionen och när medborgarna betalar olika mycket för dessa tjänster och de håller en ojämn – i vissa fall bristande – kvalitet urholkas förtroendet för välfärdsstaten och de demokratiska institutionerna. Det gäller också när verksamheten organiseras på ett sätt som saknar folklig legitimitet eller gör det svårt eller omöjligt att utkräva ansvar, som exempelvis när stora delar privatiseras. Det är helt avgörande att tillräckliga resurser finns för att klara de nationella uppgifterna och att dessa organiseras så att de understödjer demokratins målsättning, exempelvis en likvärdig och kompensatorisk skola eller vård efter behov. På båda dessa punkter finns idag en betydande välfärdsskuld som byggts upp efter 90-talskrisen. Välfärdsskulden är dock inte jämnt fördelad, utan det är framför allt resurssvaga hushåll och regioner som drabbas.

Detta har lett till ett sviket Sverige – områden där medborgarna känner sig socialt, politiskt och ekonomiskt övergivna. I dessa områden har en alltför stor andel av medborgarna tappat förtroendet för demokratin och de gemensamma institutionerna. I spåren av detta missnöje formuleras förklaringsmodeller med xenofobiska, misogynna och homofobiska politiska budskap som fångar upp missnöjet och som ytterligare undergräver förtroendet för demokratiska institutioner och ökar den sociala spänningen.¹¹ Här sker en växelverkan mellan ett reellt och materiellt grundat missnöje och politiskt skapade förklaringsmodeller. Dessa förklaringsmodeller legitimeras sedan av sitt folkliga stöd, även om de står i direkt strid med befintliga fakta och kunskap. I grunden kan den sociala hållbarheten bara upprätthållas om de materiella orsakerna bakom det ursprungliga missnöjet åtgärdas. För det krävs att växande ekonomiska resurser i samhället kommer alla till del och att välfärdsskulden betalas av.

⁷ Försäkringskassan (2016), Barnhushållens, Ekonomi Resultatindikatorer för den ekonomiska familjepolitiken 2016, Socialförsäkringsrapport 2016:6.

⁸ <https://www.dagenssamhalle.se/styrning-och-beslut/kommunpolitik/klyftan-mellan-barn-i-sverige-ar-forodande/>

⁹ SCB.

¹⁰ Credit Suisse Research Institute (2021), Global Wealth databook 2021.

¹¹ Se exempelvis Rodríguez-Pose (2018), The revenge of the places that don't matter, VoxEU, CEPR.

1.4 Vänsterpartiets ekonomisk-politiska plattform 2023–2026

Denna rapport är resultatet av ett projekt för politikutveckling inom Vänsterpartiet. Arbetet har bedrivits i arbetsgrupper med fokus på politik för en hållbar ekonomi, starka och trygga löntagare och ett utbildningssystem i världsklass. Syftet har varit att utveckla en helhetssyn kring den ekonomiska politiken som kopplar ihop vänsterns vilja att skapa ett starkt och rättvist samhälle med de ramar som våra ekonomiska och planetära resurser utgör. Slutresultatet håller du i din hand.

Rapportens struktur följer de stora politikområden som projektet har behandlat. Kapitel 2 går igenom grunderna för den svenska partsmodellen och nödvändiga villkor för att stärka löntagarkollektivet. Kapitel 3 behandlar den svenska generella välfärdsmodellen och hur den kan tryggas och utvecklas. Kapitel 4 går igenom förutsättningarna för ett ambitiöst och konkurrenskraftigt kunskapssamhälle. Kapitel 5 behandlar själva förutsättningarna för mänsklighetens fortlevnad: klimatanpassning och omfattande offentliga investeringar i hållbar utveckling. Kapitel 6 redogör för Vänsterpartiets syn på hur samhällets gemensamma åtaganden ska finansieras och omfördelas med skatter och slutligen ger kapitel 7 en genomlysning av vår syn på den övergripande finanspolitiken.

1.5 Reformer och budgetutrymme

Vänsterpartiets Långtidsbudget innehåller en ambitiös reformagenda. Sammantaget föreslår vi reformer på 125–270 miljarder kronor per år under nästa mandatperiod. En bärande del är det stora klimatinvesteringspaket som presenterades i samband med Vänsterpartiets vårbudgetmotion 2022.¹² Förslaget är att detta ska kombineras med ett finanspolitiskt moratorium – ett förändrat mål för de offentliga finanserna som innebär att vi lånefinansierar klimatinvesteringar. Det gröna investeringspaketet uppgår till sammanlagt 690 miljarder kronor under 10-årsperioden 2023–2032, i genomsnitt 70 miljarder per år. I Långtidsbudgeten beräknas investeringsplanen skalas upp under perioden, från cirka 30 miljarder kronor första året (2023), för att toppa på cirka 85 miljarder år 2030. Underskottsmålet föreslås införas 2024 när investeringsprogrammet skalas upp.

Ett normalår uppstår ett så kallat ”reformutrymme” i den offentliga budgeten. Detta beror på att skatter och avgifter i grova drag växer med BNP medan statsbudgetens utgifter växer långsammare än BNP vid oförändrade regler.¹³ Det krävs därmed politiska beslut för att utgifterna inte ska minska som andel av BNP. Regeringen använder som regel denna automatiska budgetförstärkning för nya, ofinansierade förslag i den årliga budgeten. Vänsterpartiet anser att det tillvägagångssättet ofta blir problematiskt eftersom utrymmet skapas av en automatisk urholkning av resurser till våra offentliga åtaganden. I Långtidsbudgeten använder vi därför detta reformutrymme för att återföra medel till de områden som är upphov till detsamma; ökade generella statsbidrag till kommuner och regioner samt förbättrade socialförsäkringssystem.

Beräkningarna av reformutrymmet för tidsperioden 2023–2026 baseras på Konjunkturinstitutets bedömningar av budgetutrymmet i relation till överskottsmålet, givet dagens regelverk (om skatter och utgifter).¹⁴ Till detta ska läggas Vänsterpartiets förslag till ändrade skatter. För 2023 föreslår vi skatteförändringar som summerar till 50 miljarder kronor netto. Det sammanlagda budgetutrymmet fås sedan genom att lägga till Vänsterpartiets förslag om att ersätta dagens överskottsmål för de offentliga finanserna med ett underskottsmål på -1 procent av BNP.

Tabellen nedan visar Vänsterpartiets tankeram kring budgetutrymmet i framtagnad av denna långtidsbudget. Förslagen till ändrade skatter och utgifter i denna budget är i relation till dagens regelverk.

¹² Vänsterpartiet (2022), Människors trygghet – politikens ansvar. Motion till riksdagen med anledning av prop. 2021/22:100.

¹³ En kategori av utgifter är *nominellt bestämda*. I denna kategori finns t.ex. statsbidragen till kommunerna. Dessa anslag kräver aktiva beslut för att ändras. En andra kategori av utgifter är *förvaltningsanslagen*. Dessa räknas upp med en pris- och löneomräkning, fast med ett avdrag för en tänkt produktivitetstillväxt. Den tredje kategorin av anslag är de *regelstyrda utgifterna*. Ersättningarna i transfererings- och bidragssystemen räknas emellertid inte upp med (trend) BNP. För en beskrivning av hur offentlig sektor och dess finanser utvecklas vid oförändrade regler se fördjupningen ”Automatisk budgetförstärkning ger utrymme för ofinansierade reformer” i Konjunkturläget, oktober 2019 och ESV (2013), ”Automatisk diskretionär finanspolitik – ADF, Förklaringar till förändringar av det konjunkturjusterade sparandet”.

¹⁴ Konjunkturinstitutet (2022), Konjunkturläget, juni 2022.

Tabell 1.1 Reformers och budgetutrymme i Vänsterpartiets långtidsbudget, (miljarder kronor)

	2023	2024	2025	2026
Reformutrymme i relation t. överskottsålet ¹⁵	77,0	62,0	85,0	120,0
Tillkommande budgetutrymme av underskottsmål	0,0	82,7	85,9	89,6
Netto ändrade skatter	49,8	50,4	55,8	59,6
Summa reformutrymme	126,8	195,1	226,7	269,2
Summa utgiftsreformer	123,4	183,9	225,6	265,0
Kvarvarande budgetutrymme	3,4	11,3	1,2	4,2

1.6 Vägen framåt

Den ekonomiska politiken ska inriktas mot full sysselsättning, ekonomisk jämlikhet och tillväxt med varsamt resursutnyttjande. Arbetet utgör basen för välfärd och ekonomiskt välstånd och ger möjlighet till delaktighet i samhällslivet. Egen försörjning är grunden för personlig frihet och självständighet. Den ekonomiska politiken bör därför ha som inriktning att pressa ner arbetslösheten och stabilisera efterfrågan på en hög nivå. En hög och stabil efterfrågan uppnås genom kraftfulla finanspolitiska satsningar på investeringar i infrastruktur, elförsörjning, bostäder, utbildning, välfärd och arbetsmarknadspolitik.

Klimatomställningsarbetet behöver accelereras betydligt för att vi ska nå våra klimatmål. Vänsterpartiet framhåller i arbetet för att klimatomställningen ska ske skyndsamt, strukturerat och genom samhällets gemensamma insatser.

Ett starkt samhälle kräver en ständig utveckling. En gemensamt utstakad väg framåt är själva förutsättningen för att känna gemenskap. Samhället behöver en gemensam plan som handlar om att bli bättre, rikare, friare – ett gemensamt mål att sträva mot. En hållbar och rättvis ekonomisk tillväxt är kärnan i en sådan positiv utveckling.

¹⁵ Ibid. Siffrorna ska tolkas som nivån på budgetutrymmet givet dagens regelverk om skatter och utgifter.

1.7 Samlad reformtabell

Tabell 1.2 Samlad reformtabell (miljarder kronor)

	2023	2024	2025	2026
Starka och trygga löntagare	20,7	36,5	49,8	55,1
Arbetsförmedlingen	1,5	2,5	3,0	3,0
Arbetsmarknadsutbildning	1,0	2,0	3,0	3,0
Arbetslöshetsförsäkringen	3,5	5,1	7,7	8,0
Höj taken i socialförsäkringen	1,1	1,2	1,3	1,4
Höj taket i sjukpenning för arbetssökande	0,1	0,2	0,3	0,4
Avskaffa sjukpenning på fortsättningsnivå	0,6	0,7	0,7	0,7
Höj ersättningsnivån i sjuk- och aktivitetsersättningen	2,2	2,4	2,4	2,4
Slopat karensavdrag	5,2	5,2	5,2	5,2
Höj inkomstpensionerna	-3,0	8,5	17,1	21,3
Beräkna pensionsavgift och pensionsrätt utifrån bakomliggande inkomst	0,6	0,6	0,6	0,6
Garantipensionshöjning*	7,9	8,1	8,5	9,1
Generell välfärd för ett helt samhälle	27,8	50,0	70,6	90,3
Välfärdens långsiktiga behov	17,5	35,0	52,5	70,0
<i>Ökad personal</i>	<i>7,5</i>	<i>15,0</i>	<i>22,5</i>	<i>30,0</i>
<i>Demografi</i>	<i>10,0</i>	<i>20,0</i>	<i>30,0</i>	<i>40,0</i>
Äldreomsorgslyftet	0,0	1,7	1,7	1,7
Tandvården	4,7	5,6	6,5	6,5
Förbättra arbetsmiljön i statlig sektor	2,1	4,2	6,3	8,4
Ökad tillgång till psykologisk behandling	1,3	1,3	1,3	1,3
Stärkt stöd för sjukvård i de mest glesbefolkade regionerna	1,0	1,0	1,0	1,0
Möjlighet till betald specialistutbildning för sjuksköterskor i hela landet	1,2	1,2	1,3	1,4
En kunskapsnation i världsklass	4,6	4,7	9,7	11,7
Inför fribelopp i förskoleavgiften	1,3	1,4	1,4	1,4
Ny kompensatorisk resursfördelningsmodell i förskolan	0,0	0,0	2,0	3,0
Ny kompensatorisk resursfördelningsmodell i grundskolan	0,0	0,0	2,0	3,0
Ny kompensatorisk resursfördelningsmodell i gymnasieskolan	0,0	0,0	1,0	1,0
Inför fribelopp i fritidshemsavgiften	0,6	0,7	0,7	0,7
Personalförstärkning på fritidshem med störst behov	0,3	0,3	0,3	0,3
Minska studentens ekonomiska risk vid högre utbildning	0,1	0,1	0,1	0,1
Förstärk studiestartsstödet	0,3	0,3	0,3	0,3
Bygg ut basåren	0,4	0,4	0,4	0,4
Höj ersättningen till lärosätena	0,6	0,6	0,6	0,6
Höjd forskningens basanslag	1,0	1,0	1,0	1,0

Hållbara investeringar för en hållbar framtid	53,5	67,6	72,1	84,6
Investeringsplanen	25,0	37,5	52,0	63,5
<i>Befintlig transportinfrastruktur, inkl. nya sträckningar</i>	<i>5,0</i>	<i>10,0</i>	<i>15,0</i>	<i>17,0</i>
<i>Höghastighetsbana</i>	<i>7,5</i>	<i>10,0</i>	<i>15,0</i>	<i>20,0</i>
<i>Stärkt elöverföringskapacitet</i>	<i>2,5</i>	<i>4,0</i>	<i>5,0</i>	<i>6,0</i>
<i>Stöd till kommuner för upplåtelse av vindkraftspark</i>	<i>2,0</i>	<i>3,0</i>	<i>4,0</i>	<i>5,0</i>
<i>Klimatanpassningar befintligt bostadsbestånd</i>	<i>5,0</i>	<i>7,5</i>	<i>10,0</i>	<i>12,5</i>
<i>Klimatanpassningar nytt bostadsbestånd</i>	<i>3,0</i>	<i>3,0</i>	<i>3,0</i>	<i>3,0</i>
Investeringsstöd samhällsfastigheter	2,0	3,0	4,0	5,0
Skydd av värdefull natur	4,5	4,8	5,6	5,6
Stöd till lekparkar, parklekar och spontanidrott	0,5	0,5	0,5	0,5
Investeringsstöd för anordnande av hyresbostäder och bostäder för studerande	3,0	3,0	3,0	3,0
Additionellt klimatbistånd	0,5	0,8	1,0	1,0
Stöd till forskning	1,0	1,0	1,0	1,0
Statligt stöd till regionala kollektivtrafiken	5,0	5,0	5,0	5,0
Halverade biljettpriser i kollektivtrafiken	12,0	12,0	0,0	0,0
Övrigt**	16,9	25,1	23,4	23,4
Utgifter totalt	123,4	183,9	225,6	265,0
Kvarvarande reformutrymme	3,4	11,3	1,2	4,2

Tabellen sammanfattar de reformförslag Vänsterpartiet presenterar i denna långtidsbudget. Kostnaderna för förslagen summeras per kapitel i texten. Förslagen, motiven och beräkningarna bakom dem beskrivs närmare under respektive kapitel.

* Enligt beslut om prop. 2021/22:269.

** Reformförslag som inte behandlas närmare i denna Långtidsbudget, men som finns med i en vanlig budgetmotion. Beräknat utifrån Vänsterpartiets budgetmotion för 2022.

2 Starka och trygga löntagare

En egen försörjning är grunden för personlig frihet och självständighet. Arbete utgör också basen för ett ekonomiskt välstånd och ger möjlighet till delaktighet i samhällslivet. Vänsterpartiets ekonomiska politik strävar mot hållbar tillväxt, full sysselsättning och ekonomisk jämlikhet. Den ekonomiska politiken bör därför ha som inriktning att pressa ner arbetslösheten och att skapa förutsättningar för en hög sysselsättning.

För att nå de övergripande målen i vår ekonomiska politik är det viktigt att den samlade efterfrågan i ekonomin är hög. En hög och stabil efterfrågan uppnås genom kraftfulla finanspolitiska satsningar på investeringar i infrastruktur, elförsörjning, bostäder, utbildning, välfärd och arbetsmarknadspolitik.

2.1 Den svenska modellen

Sverige är unikt i meningen att hanteringen av villkoren på arbetsmarknaden i väsentlig utsträckning sköts av arbetsmarknadens parter. Den svenska modellen innebär att det är arbetsgivarnas organisationer och fackföreningarna som gemensamt förhandlar om vad som gäller kring löner, utan statens inblandning, och om anställningsvillkor, där lagstiftningen inte detaljreglerar, utan utgör en utgångspunkt och medvetet överlämnar till lösningar genom kollektivavtal.

Grunden för den svenska arbetsmarknadsmodellen är starka parter: välorganiserade fackföreningar och arbetsgivare med stor legitimitet och makt. I grunden är förhållandet mellan arbetsgivaren och den enskilde löntagaren ojämn till arbetsgivarens fördel. För löntagarna är den kollektiva organiseringen och regler som bygger på den, helt avgörande.

Löntagarnas ställning på arbetsmarknaden avgörs primärt av fem centrala områden; 1) läget på arbetsmarknaden, 2) arbetsmarknadspolitik, 3) trygghetssystemen, 4) arbetsrätten och anställningsskyddet och sist men inte minst 5) kollektivavtalsäckningen.

1. En politik för full sysselsättning är helt central. Först när det är balans mellan utbud och efterfrågan på arbetsmarknaden försvinner risken att arbetslösa ställs mot arbetande. En stark arbetsmarknad innebär en möjlighet för arbetskraften att kräva sin del av löneutrymmet, både i termer av löner, arbetsvillkor och möjligheter att fortbilda sig i arbetet.
2. En aktiv arbetsmarknadspolitik skyddar och stödjer individer som blivit arbetslösa till att komma tillbaka i bra och utvecklande arbeten. Med rätt utbildningssystem får vi en bättre matchning mellan arbetssökande och de arbeten som växer fram och färre personer blir arbetslösa.
3. Starka trygghetssystem ger ett skydd för individer vid tillfälliga perioder av arbetslöshet, sjukdom, föräldraledighet samt när arbetslivet är slut. Det är även ett skydd för ekonomin som helhet vid större konjunkturedgångar. Arbetslöshetsförsäkringen förhindrar att en arbetslös ska tvingas acceptera en lägre lön eller sämre villkor. Sjukförsäkringen säkerställer att sjukdom inte leder till förlorat arbete och möjliggör rehabilitering tillbaka till arbetet. Föräldraförsäkringen och den medföljande rätten till föräldraledighet tryggar inkomst och rätten till arbete för den som skaffar barn. Pensionssystemet gör att vi kan sluta arbeta när vi inte längre förmår.
4. Ett starkt anställningsskydd reglerar hur en arbetsgivare får säga upp en anställning. Vid arbetsbrist gäller turordning – sist in först ut – och lagen ger rätt till återanställning. Detta är en utgångspunkt som går att förhandla utifrån. Det hindrar att arbetsgivaren byter ut en anställd mot en arbetslös för att sänka lönerna, och motverkar godtycke från arbetsgivarens sida.
5. Rikstäckande kollektivavtal gäller alla som säljer samma sorts arbete. Avtalen är bindande för arbetsgivarna, vilket innebär att de inte kan hota en enskild anställd med lägre lön eller sämre villkor.

Trygga löntagare är starka löntagare som kan stå upp för sina rättigheter, kräva rättmätiga löner och bevara och utveckla trygghetssystem tillsammans med arbetsrättsliga villkor genom kollektivt fackligt arbete.

Den svenska arbetsmarknadsmodellen kompletteras och stärks upp av en stark och generell välfärd. En stark utbildningssektor är en förutsättning för en fungerande kompetensförsörjning och kompetensutveckling genom hela livet, men också för att vi ska ha samma möjligheter att medverka i det demokratiska samtalet och för att vi ska kunna gå samman och kräva våra rättigheter.

Barn- och äldreomsorgen skapar likvärdiga villkor för våra barn och äldre och är samtidigt nödvändig för ett högt arbetskraftsdeltagande. Genom en offentligt finansierad omsorg får vi också en ökad professionalisering och högre kvalitet inom sektorn. En välfungerande sjuk- och hälsovård är grundläggande för att vi ska kunna leva långa och hälsosamma liv.

Även bostadsförsörjningen och bostadspolitiken är en viktig pelare i hushållens möjligheter att bo och leva på de platser där arbete efterfrågas.

2.2 En ekonomisk politik för full sysselsättning

Vänsterpartiets politik strävar mot full sysselsättning. Med full sysselsättning menar vi att alla som vill och kan arbeta ska ha ett arbete, och det ska räcka med ett arbete som det går att försörja sig på. Ingen ska behöva gå arbetslös annat än under korta perioder och sysselsättningsgraden ska vara tillräckligt hög för att finansiera en generös offentlig välfärd. En sådan politik kräver också robusta trygghetssystem för individer när de inte kan eller får arbeta.

Men det räcker inte bara att sikta mot en låg arbetslöshet. För att begreppet full sysselsättning ska vara meningsfullt krävs det också att andelen sysselsatta i befolkningen, den så kallade sysselsättningsgraden, är hög. Ju fler som arbetar, desto bättre blir förutsättningarna att finansiera den offentliga välfärden. Målet bör därför också vara att sysselsättningsgraden ska vara tillräckligt hög för att finansiera en generös offentlig välfärd.

Dessa mål bör också innefatta att skillnader mellan olika grupper ska minimeras, för att undvika en situation där arbetslöshetsnivå eller sysselsättningsgraden skiljer sig betydligt mellan kvinnor och män eller in- och utrikes födda.

2.2.1 Bryt med normpolitiken

En politik för full sysselsättning kräver ett högt och ihållande efterfrågetryck i ekonomin. Den svenska ekonomisk-politiska diskussionen har istället fastnat i att söka efter ekonomins jämvikt. Det innebär att de flesta modeller som används för att studera och förutspå långsiktiga effekter i svensk ekonomi idag utgår ifrån att storleken på ekonomin har en bestämd potentiell nivå, som kan beräknas. Den potentiella, långsiktiga tillväxten kan inte påverkas av finans- eller penningpolitisk expansion utan enbart med strukturella utbudsreformer. Penning- och finanspolitik kan, enligt detta synsätt, endast bidra på kort sikt med att dämpa svängningarna kring tillväxttenden och påskynda ekonomins anpassning till den potentiella jämviktsnivån. Begreppet *jämviktsarbetslöshet* har en central betydelse i denna ekonomiska teori.

Vänsterpartiet har under en lång period på olika sätt ifrågasatt denna neoklassiska modell för ekonomisk politik, dess bevekelsegrunder och tillhörande antaganden. Det finns betydande teoretiskt och empiriskt stöd för synsättet att den långsiktiga produktionen i ett samhälle istället bestäms av den aggregerade efterfrågan på varor och tjänster, i kombination med strukturella utbuds faktorer.¹⁶

Vänsterpartiet anser att penningpolitik, och särskilt finanspolitik, har betydelse för att hålla uppe en långsiktigt hög nivå på efterfrågan såväl som att stabilisera ekonomin vid risk för hög- och lågkonjunktur. Investeringarna har en nyckelroll i ekonomin, både för konjunkturvariationer och den långsiktiga utvecklingen. Det är dock inte företagets vinster eller det inhemska sparandet som driver investeringar – utan investerarens syn på framtiden. Staten kan därför vara en viktig pådrivande aktör för att öka investeringarna.

2.2.2 Inför ett arbetslöshetsmål: En arbetslöshet under 4 procent¹⁷

Arbetslösheten i Sverige har varit betydligt lägre än vad som är fallet idag. Under 1970- och 80-talen pendlade den mellan 2–4 procent för att under 2000- och 2010-talen variera mellan 6–8 procent. Den stora vattendelaren för arbetslöshetens utveckling är finanskrisen i början av 1990-talet, då arbetslösheten på bara några år steg från 2 procent till över 10 procent. Enligt beräkningar från Konjunkturinstitutet innebar detta samtidigt att den så kallade jämviktsarbetslösheten steg.

Jämviktsarbetslösheten är den arbetslöshet som anses vara förenlig med en stabil inflationstakt (Riksbankens mål är en inflation på 2 procent) och en ekonomi (kapacitetsutnyttjande) i jämvikt. Ett problem med begreppet jämviktsarbetslöshet är att nivån inte kan verifieras. En annan svårighet är att enbart så kallade utbudsåtgärder antas kunna sänka arbetslösheten långsiktigt under den beräknade jämviktsnivån. Exempelvis är utgångspunkten

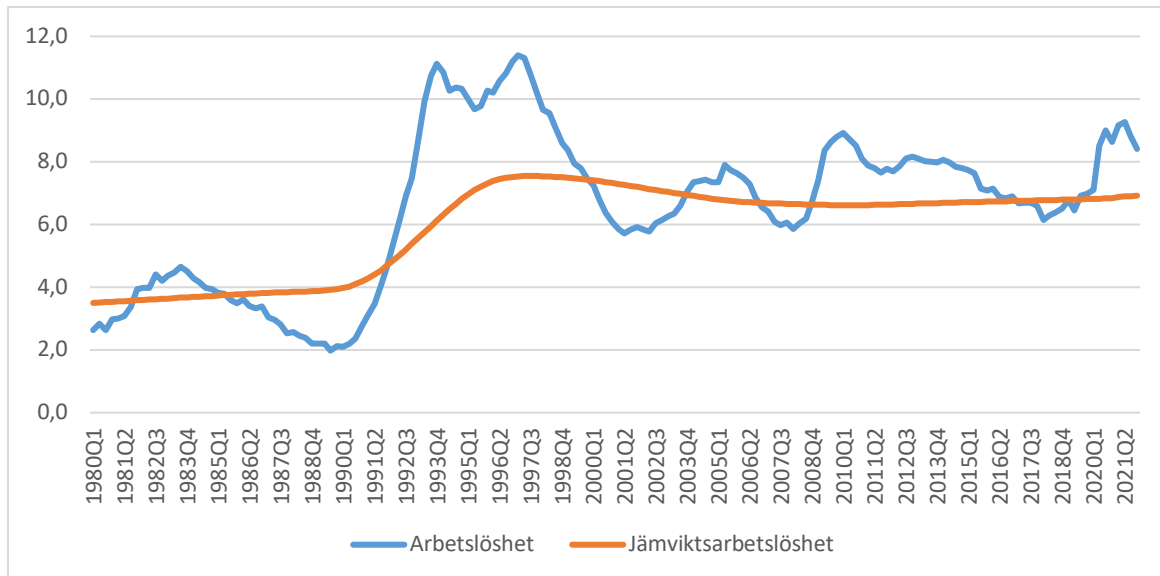
¹⁶ Se exempelvis Onaran & Obst (2016), Wage-led growth in the EU15 member-states: the effects of income distribution on growth, investment, trade balance and inflation', Cambridge Journal of Economics.

¹⁷ <https://www.dn.se/sverige/vansterpartiet-vill-ha-nytt-mal-for-arbetslosheten/>

att en starkare anställningsskyddslagstiftning, högre ersättningsnivå i socialförsäkringarna och arbetslöshetsförsäkringen bidrar till högre arbetslöshet. Det antas ske genom att löntagarnas förhandlingsposition stärks¹⁸ – vilket bidrar till att lönerna ökar. Högre löner gör det dyrare att anställa och enligt teorin kommer då arbetsgivarna att minska antalet vakanser och anställa färre, och jämviktsarbetslösheten stiger.¹⁹

Figur 2.1 Arbetslöshet och jämviktsarbetslöshet, 1980–2021

Procent av arbetskraften, säsongrensade kvartalsvärden

Källa: Konjunkturinstitutet, diagramunderlag Lönebildningsrapport 2021.

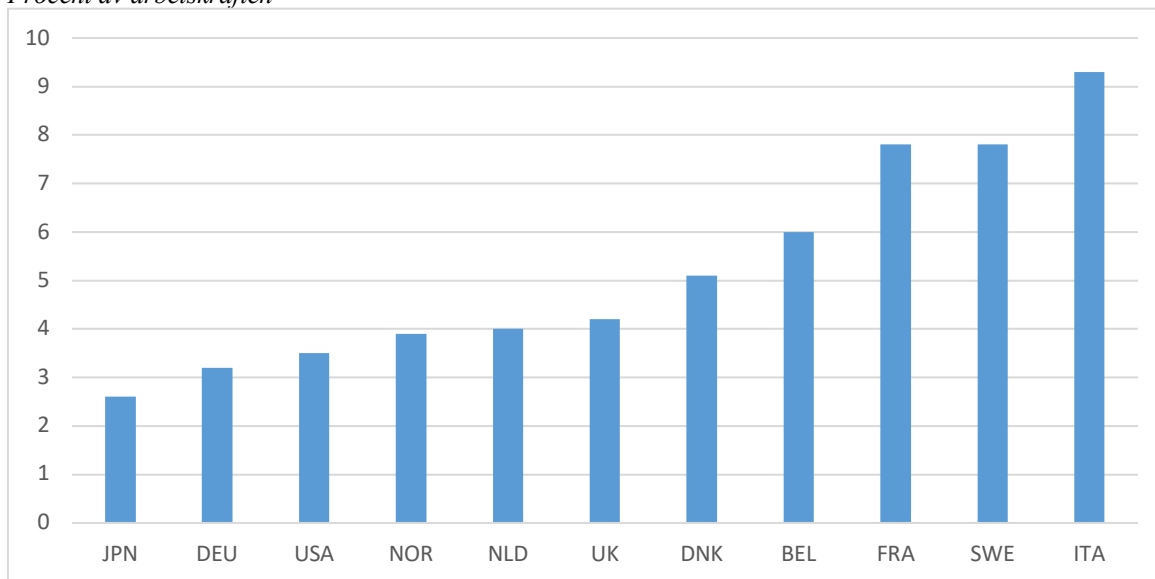
Enligt denna nyliberala teoribildning antas en högre jämviktsarbetslöshet återspegla att arbetsmarknadens funktionssätt har försämrats efter 1990-talskrisen. Det är dock svårt att finna stöd för detta när man studerar hur den svenska arbetslösheten har utvecklats de senaste 40–50 åren. På 1970- och 80-talen när arbetslösheten låg mellan 2 och 4 procent var socialförsäkringssystemen robusta, organisationsgraden i de fackliga organisationerna hög, marginalskatterna höga och några jobbskatteavdrag hade ännu inte införts. Under 1990-talet avreglerades centrala områden i den svenska ekonomin och regeringen Reinfeldt genomförde stora skattesänkningar på 2000-talet, samtidigt som villkoren försämrades i arbetslöshets- och sjukförsäkringen. Arbetslösheten har dock inte minskat under perioden, utan pendlat mellan 6–8 procent. Det finns idag ett stort antal västlänningar som har en arbetslöshet betydligt under Sveriges, vilket visas i figuren nedan.

¹⁸ Den så kallade reservationslönen ökar.

¹⁹ Se exempelvis Konjunkturinstitutet (2016), Lönebildningsrapporten, Fördjupning: *Parterna kan påverka arbetslösheten varaktigt* (s 37).

Figur 2.2 Arbetslöshet i utvalda länder, 2022

Procent av arbetskraften

Källa: IMF (2022), *World Economic Outlook* (April 2022).

Uppfattningen att det finns en naturlig ekonomisk jämvikt att återvända till riskerar att bli en självuppfyllande profetia för den svenska arbetslösheten. Anledningen är att beräkningar av jämviktsarbetslösheten ligger till grund för bedömningen av hur stort utrymmet för finanspolitiska reformer bedöms vara. Detsamma gäller penningpolitiken och beräkningar för vilken ränta som är förenlig med fullt resursutnyttjande i ekonomin – den så kallade *neutrala räntan*.²⁰

Vänsterpartiet anser att den ekonomiska politiken istället bör styras av reala mål om ökad sysselsättning, investeringar och klimatomställning – där offentligfinansiella- och inflationsmål blir verktyg för att uppnå de reala målen. Vänsterpartiet anser att ett sådant mål böra vara att pressa ner arbetslösheten till 4 procent.

Vänsterpartiets förslag:

- ✓ Den ekonomiska politiken bör sträva mot att pressa ner arbetslösheten till 4 procent.

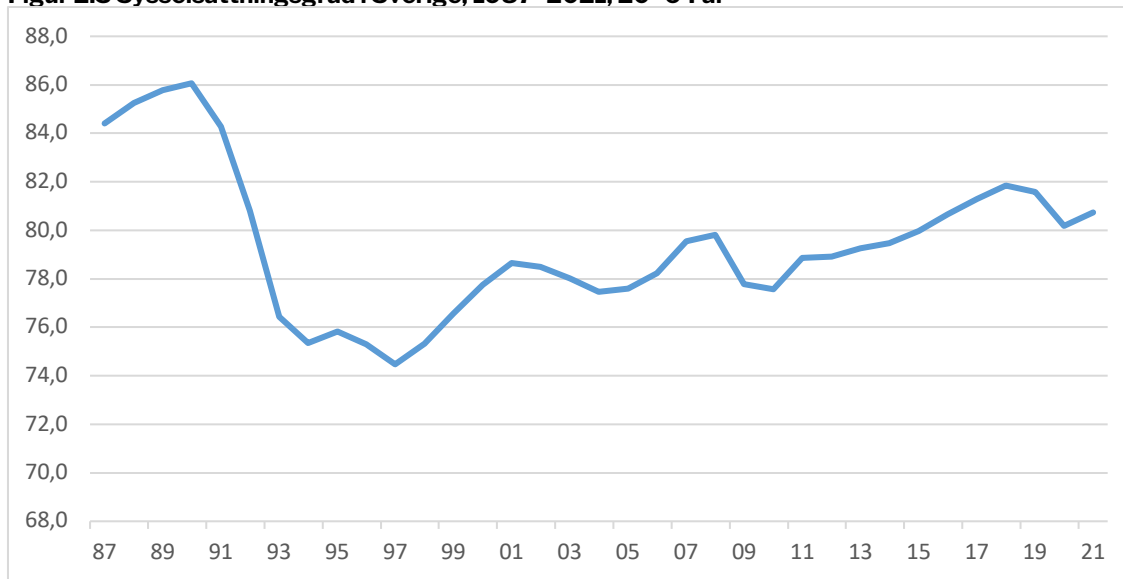
2.2.3 Sysselsättningsgraden kan bli 84 procent²¹

Arbetslösheten kan vara låg utan att sysselsättningen är hög. Det kan exempelvis inträffa om människor slutar att leta efter jobb eller blir sjuka och lämnar arbetskraften. Ju färre som arbetar, desto sämre blir förutsättningarna att finansiera offentlig välfärd. Vänsterpartiet strävar därför också efter hög sysselsättning. Vi menar att det i närtid är rimligt att ha ett ambitiöst mål för sysselsättningsgraden för 20–64-åringar. Att inte inkludera personer under 20 år motiveras av att tonåringar i första hand ska studera på gymnasiet, inte arbeta. Det är fortfarande många som lämnar arbetskraften innan de har fyllt 65 år, ofta för att deras arbetsmiljö inte möjliggör att de arbetar längre. När detta väl är uppnått, kan det vara rimligt att utvidga målgruppen till att omfatta personer även högre upp i åldrarna.

Efter 1990-talskrisen har den svenska sysselsättningsgraden långsamt tagit sig upp över 80 procent. Under decennierna före var sysselsättningen dock högre än så. Till exempel var sysselsättningsgraden uppe i 85 procent under 1980-talets sista högkonjunkturår och i skiftet mellan 1980- och 1990-tal, vilket illustreras i figuren nedan.

²⁰ För en diskussion kring beräkningar av den neutrala räntan se exempelvis Svensson (2014), Mycket expansiv penningpolitik – okunnighet eller desinformation? Ekonomistas. Och vidare Svensson (2014) Penningpolitik och full sysselsättning, LO.

²¹ <https://www.dn.se/sverige/vansterpartiet-vill-ha-nytt-mal-for-arbetslosheten/>

Figur 2.3 Sysselsättningsgrad i Sverige, 1987–2021, 20–64 år

Källa: Konjunkturinstitutet och SCB (Värden 2005–2021 är länkade av SCB. Värden före detta är länkade av KI)

Sverige tillhör redan idag ett av de länder som har högst sysselsättningsgrad i OECD/EU.

Vänsterpartiets förslag:

- ✓ Den ekonomiska politiken bör sträva mot en sysselsättningsgrad på 84 procent för personer mellan 20 och 64 år.

2.2.4 En investeringsplan för klimatet ger ökad sysselsättning

Vänsterpartiet söker mandat för att genomföra ett historiskt omfattande investeringspaket för klimatet. Genom investeringar på 700 miljarder kronor vill vi de kommande tio åren se till att klimatomställningen accelereras.²² Vi föreslår en investeringsledd klimatpolitik för att främja utvecklingen inom tre områden: transporter, energi och bostäder. Med Vänsterpartiets föreslagna investeringar skulle Sverige ta reella steg mot att bli världens första fossilfria välfärdsland (se kapitel 5 för en närmare beskrivning av investeringspaketet). Ett sådant omfattande investeringspaket får också positiva effekter på svensk ekonomi och arbetsmarknad.

Olika typer av offentliga satsningar får olika effekter på ekonomin och på de offentliga finanserna. En satsning som till stor del ökar efterfrågan på inhemskt producerade varor och tjänster ger en positiv effekt på den svenska produktionen och sysselsättningen. Det ger i sin tur så kallade multiplikatoreffekter eftersom en högre sysselsättning och lägre arbetslöshet ger högre hushållsinkomster, när människor går från arbetslöshet till arbete. En del av investeringsbehoven relaterade till klimatomställningen är tydligt arbetskraftsintensiva. Ett exempel är energieffektivisering av bostadssektorn. Ett annat exempel är utbyggnad av laddinfrastruktur för att påskynda elektrifieringen av transportsektorn. Den typen av investeringar ger större effekt på sysselsättningen än investeringar som har stor kapitalintensitet.

Konjunkturinstitutet har nyligen gjort skattningar på hur stora den här typen av multiplikatoreffekter kan vara för svensk ekonomi. En slutsats är att offentliga investeringar kan få mycket stora återverkningar i ekonomin – mångdubbelt större än exempelvis skattesänkningar.²³ Hur stora effekterna är beror på i vilken utsträckning en högre aktivitet i ekonomin ger Riksbanken anledning att höja räntan. Men med antagande om att penningpolitiken förhåller sig passiv till finanspolitiska satsningar²⁴ kan en satsning på offentliga investeringar och stöd till privata investeringar motsvarade 1 procent av BNP ge en återverkning i ekonomin som motsvarar 1,5 procent av BNP.

²² <https://www.dn.se/debatt/infor-ett-underskottsmal-for-att-betala-klimatsatsningar/>

²³ Konjunkturinstitutet (2021), Finanspolitiska multiplikatorer i Sverige.

²⁴ Vilket grundar sig på synen att arbetsmarknadens parter fortsätter att ta ansvar för lönebildningen.

I studien har författarna också beräknat hur stora effekterna kan bli för arbetslösheten. Hur stor del av BNP-ökningen som sker via en ökning av sysselsättningen beror av hur arbetskraftsintensiva investeringarna är och hur lång tid det tar för kapitalstocken att anpassa sig.²⁵

Med hjälp av dessa multiplikatorer kan vi beräkna effekter av Vänsterpartiets klimatinvesteringar på sysselsättningen och arbetslösheten. En satsning på 69 miljarder kronor år 2023²⁶ motsvarar cirka 1,1 procent av BNP. Om denna satsning fortplantar sig enligt de antagna multiplikatorerna kan det ge en BNP-effekt på cirka 100 miljarder kronor. Som ett resultat av detta sjunker arbetslösheten med 1,4 procentenheter – 80 000 personer – och landar på cirka 5,5 procent.

Tabell 2.1 Multiplikatoreffekter av Vänsterpartiets klimatinvesteringar

	Multiplikator		Effekt
Paket, mdr	69		104
Paket, % av BNP	1,1	1,5	1,7
Arbetslöshet, tusental	389	309	-79
Arbetslöshet % av AK	6,9	5,5	-1,4

Källa: Konjunkturinstitutet (2021) samt egna beräkningar. Arbetslösa 15–74 år.

De ekonomiska effekterna av offentliga investeringar är självklart inte bara beroende av hur mycket som investeras, utan även under vilka former de investeras. Om allt arbete utförs av gästarbetare till låga löner som efter avslutat arbete återvänder till sitt hemland blir följdverkningarna i den svenska ekonomin av de extra investeringarna mindre. Krav om arbetstillstånd, kollektivavtalsenliga löner eller skattskyldighet i Sverige liksom kontroller och kraftfulla sanktioner mot fuskande arbetsgivare är inte bara viktiga för att skydda arbetstagarnas villkor och svenska skatteintäkter. De är också viktiga för att ge svenska företag och arbetare en schysst möjlighet att konkurrera på lika villkor och på så sätt säkerställa att en större del av det välstånd som skapas i arbetet med att bygga ny infrastruktur kommer den svenska ekonomin till del.

För att dessa investeringar ska få fullt genomslag i form av ökad sysselsättning och minskad arbetslöshet är det nödvändigt att det samtidigt görs omfattande satsningar på utbildnings- och arbetsmarknadspolitiken. Samtidigt som arbetslösheten är hög så råder det idag brist på yrkesutbildade personer i flera branscher.

2.3 Kompetenslyft för omställning

Det finns starka skäl att fortsätta utveckla matchningen av utbildningsutbudet mot arbetsmarknadens behov. I sin långsiktiga yrkesprognos ser Arbetsförmedlingen brist på arbetskraft med rätt kompetens inom de flesta yrken inom vård och omsorg, inklusive de som inte kräver högskoleutbildning. Efterfrågan på olika typer av lärare är redan idag hög och bristen håller sannolikt i sig framöver. Efterfrågan på anställda inom bygg- och anläggning har varit högre än utbudet under en längre tid. Det är dessutom vanligt att arbetsgivarna rekryterar utländsk arbetskraft till detta område.

Denna brist förväntas öka framöver till följd av planerade infrastruktursatsningar i kombination med brist på bostäder.²⁷ Tillgång på arbetskraft med rätt utbildning och kompetenser är en förutsättning för Vänsterpartiets investeringsprogram för klimatomställningen och den gröna nyindustrialiseringen. Om Sverige ska lyckas väl med klimatomställningen behöver större vikt läggas vid de kompetensbehov som detta kräver. Det gäller både i själva klimatomställningsfasen där Sverige exempelvis behöver bygga ut transport- och energiinfrastruktur och energieffektivisera bostadssektorn, men också för att möta kompetensbehoven när stora delar av industrin ställer om för att minska sina utsläpp. Klimatpolitiska rådet pekar på att det redan idag är stor brist på tekniker, installatörer och ingenjörer.²⁸ Även i Fossilfritt Sveriges branschfärdplaner för fossilfri konkurrenskraft lyfts kompetensfrågan. Enligt deras uppskattningar kommer det exempelvis behövas cirka 30 000 nya elinstallatörer de närmaste åren.²⁹

²⁵ En ökning av de offentliga investeringarna leder dock till en högre offentlig kapitalstock på sikt, vilket i sin tur leder till att företagen blir mer produktiva. Den högre produktiviteten ger en högre BNP för en given nivå på sysselsättningen. Här har vi antagit en arbetslöshetsmultiplikator på 1,3, baserat på KI-studien.

²⁶ 1/10 av hela klimatpaketet som sträcker sig över 10 år.

²⁷ Arbetsförmedlingen (2021), Yrkesprognoser – En utblick över åren 2022 och 2026.

²⁸ Klimatpolitiska rådet (2022), Årsrapport, Rapport nr 5.

²⁹ <https://fossilfrittssverige.se/2021/05/06/tio-forslag-for-fossilfri-aterhamtning/>

Såväl Arbetsförmedlingen som SCB prognostiserar utvecklingen på arbetsmarknaden per yrkeskategori. I respektive prognos kombineras statistiska framskrivningar av idag kända variabler relaterade till efterfrågan och tillgång på arbetsmarknaden samt kvalitativa justeringar efter bedömningar av konjunkturläget. Energibranschen står inför ett stort rekryteringsbehov och stora pensionsavgångar samtidigt. SCB:s långsiktiga prognoser visar exempelvis en tydlig brist på civil- och högskoleingenjörer inom energi, elektronik, automation och datateknik på 2030-talet.³⁰

Från SCB:s prognostiserade underlag framkommer bilden att det råder en stor kompetensförsörjningsbrist inom en rad viktiga områden för klimatomställningen. Inom området ”Byggnadsutbildning” ingår exempelvis bygg och anläggningsprogrammet och fastighetsprogrammet. Hit hör yrkeskategorier som arbetar med anläggning, underhåll av fastigheter, byggnadsarbeten och vissa andra områden inom bygg- och fastighetsbranschen.

Tabell 2.2 Exempel på bristyrken 2030

Utbildningskategori	Prognostiserad tillgång 2030	Prognostiserad efterfrågan 2030	Differens mellan prognostiserad efterfrågan och tillgång
Byggnadsutbildning	177 100	193 000	- 15 900
Ingenjörsutbildning (samtliga inriktningar)	383 000	401 000	- 18 000
YH-tekniker och gymnasieingenjörer	120 000	145 000	-25 000
Yrkeslärare	10 200	14 000	- 3 800

Källa: SCB.

SCB konstaterar att 6 av 10 arbetsgivare redan idag upplever brist på nytutexaminerade med byggutbildning. Även inom andra yrken som är helt avgörande för att omställningstakten ska kunna accelereras förefaller det råda en betydande bristsituation redan idag. Hit hör även kyl-, värmepumps- och ventilationstekniker, anläggningsarbetare och byggnadsingenjörer.

Vänsterpartiet anser att det krävs en gedigen samordning av de nödvändiga utbildningsinsatserna för att säkerställa att omställningsperspektivet är närvarande i utformningen av vidare- och vuxenutbildningen. Det är bland annat med bakgrund av detta Vänsterpartiet ser behovet av en klimatinvesteringsmyndighet med uppdrag att samordna, prioritera och planera omställningsinsatser (se vidare avsnitt 5).

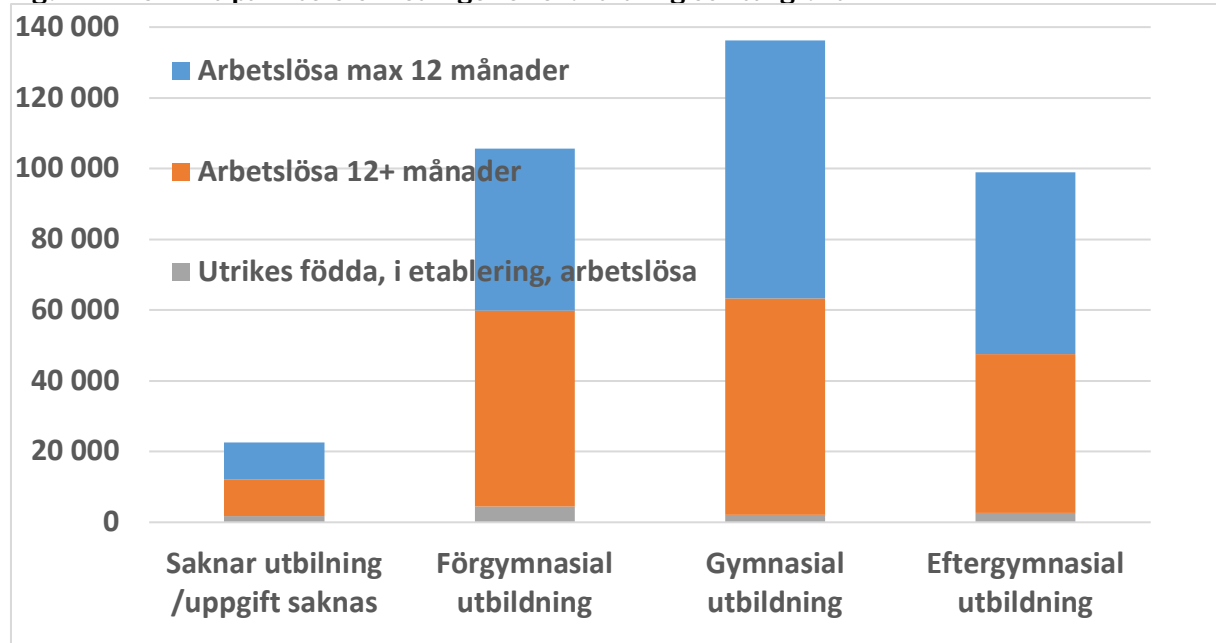
2.4 Arbetsmarknadspolitiken

I ett samhälle som önskar och värdesätter starka och trygga löntagare behövs dels en aktiv arbetsmarknadspolitik, dels ett väl fungerande system för omställning och kompetensutveckling. Den som blir arbetslös ska få stöd och hjälp att få ett nytt arbete. Den som har ett jobb ska få kontinuerlig kompetensutveckling och ges goda möjligheter till omställning för att kunna utföra nya arbetsuppgifter i ett föränderligt arbetsliv.

Det finns idag många arbetslösa som med stor sannolikhet kan ta ett arbete. Av de cirka 360 000 arbetslösa som var inskrivna på Arbetsförmedlingen i februari 2022 hade en tredjedel (cirka 125 000 personer) minst gymnasial utbildning, en arbetslöshetstid kortare än 12 månader och var inte inskrivna i Arbetsförmedlingens etableringsprogram för nyanlända flyktingar.

³⁰ <https://www.scb.se/hitta-statistik/statistik-efter-amne/utbildning-och-forskning/analyser-och-prognoser-om-utbildning-och-arbetsmarknad/trender-och-prognoser-om-utbildning-och-arbetsmarknad/>

Figur 2.4 Inskrivna på Arbetsförmedlingen efter utbildning och bakgrund

Källa: Arbetsförmedlingen och LO

Det finns ett starkt samband mellan arbetsmarknadsetablering och goda grundläggande färdigheter i basämnen. Många av dem med kort utbildning skulle kunna få stor utväxling genom att höja sin utbildningsnivå till minst en avslutad gymnasieutbildning. En avslutad gymnasieutbildning är i princip avgörande för etableringen på arbetsmarknaden och underlättar dessutom lärandet i arbetet och ger nödvändiga förutsättningar för att kunna vidareutbilda sig inom ett yrke. En gymnasieutbildning ger tillträde till delar av arbetsmarknaden där det kommer finnas stark efterfrågan under många år framöver.

Arbetsmarknadsutbildningarna är det traditionella verktyget för omställning och yrkesväxling till bristyrken. Inom den aktiva arbetsmarknadspolitiken, som förlorat mycket av sin omställande kraft, behöver volymerna av yrkesinriktad arbetsmarknadsutbildning öka kraftigt.

2.4.1 En aktiv arbetsmarknadspolitik

Sverige var länge ett föregångsland vad gäller aktiv arbetsmarknadspolitik. Under ett knappt halvsekel, från 1950-talet till början av 2000-talet, satsade Sverige betydligt mer på aktiv arbetsmarknadspolitik än andra jämförbara länder. Så är det inte längre. Istället har det skett en successiv tillbakagång för den aktiva arbetsmarknadspolitiken i Sverige, vilket har gått hand i hand med att målet om full sysselsättning har övergetts. Utvecklingen har drivits fram av såväl socialdemokratiska som borgerliga regeringar. En politik inriktad på rustande och kompetenshöjande insatser för att förbättra arbetssökandes möjligheter på arbetsmarknaden har i hög grad ersatts av en politik för att höja sökintensiteten och maximera arbetsutbudet.³¹ Den pågående ”reformen” av Arbetsförmedlingen är ett led i denna utveckling.

Vänsterpartiet vill återupprätta den aktiva arbetsmarknadspolitiken. Det kräver dels en arbetsförmedling som fungerar, dels större satsningar på aktiva åtgärder som rustar och höjer de arbetssökandes kompetens. Fokus ska ligga på att förebygga och bryta långtidsarbetslösheten.

2.4.1.1 Arbetsförmedlingen

Vänsterpartiet förespråkar en aktiv statlig arbetsmarknadspolitik med tonvikt på god matchning, kunskapshöjande insatser och funktionella stöd riktade till de individer som bäst behöver dem. Insatserna ska bidra till en väl fungerande arbetsmarknad där människors kompetens och vilja att arbeta tas till vara. En sammanhållen statlig arbetsförmedling med nationell överblick är en förutsättning för att kunna föra en aktiv arbetsmarknadspolitik. Arbetsförmedlingen ska finnas i hela landet för att garantera att alla medborgare ges ett likvärdigt stöd oavsett var man bor. Myndigheten ska fokusera på att rusta de arbetssökande och matcha dem mot de jobb som finns och växer fram.

³¹ Se exempelvis LO (2020), Den aktiva arbetsmarknadspolitiken tillbakagång.

Insatserna ska vara individuellt anpassade och effektiva. Samrådet mellan Arbetsförmedlingen och arbetsmarknadens parter bör stärkas i syfte att ta till vara parternas unika kompetens om arbetsmarknadens funktionssätt. Myndighetens samverkan med kommuner, regioner och näringsliv bör utvecklas. Verksamheten ska bedrivas i offentlig regi utan vinstintresse och antalet privata aktörer bör begränsas.

Arbetsförmedlingens reformering

Vänsterpartiet anser att Arbetsförmedlingen behöver reformeras för att på ett bättre sätt ge stöd till arbetslösa och möjliggöra för fler arbetsgivare att hitta rätt kompetens. Den pågående reformeringen, som innebär att en stor del av Arbetsförmedlingens verksamhet privatiseras, är dock fel väg att gå. Vi vill att myndigheten ska reformeras i en helt annan riktning och att detta ska ske på basis av en seriös och genomtänkt diskussion om den samlade arbetsmarknadspolitikerna. Det har inte skett i det aktuella fallet. Reformeringen, som bygger på januariavtalet, riskerar att leda till omfattande problem.

För det första finns en uppenbar risk för oseriösa privata utförare som ser en möjlighet att tjäna pengar på arbetslösa – en upprepning av tidigare liberala ”reformer” som jobbcoach och etableringslotsar.^{32 33} För det andra finns en uppenbar risk att arbetssökande som står långt från arbetsmarknaden kommer att få sämre möjligheter till stöd. Dels eftersom de inte omfattas av de matchningstjänster som de fristående aktörerna tillhandahåller, dels eftersom det ekonomiska stödet till matchningstjänsterna tar resurser från insatser riktade till dem som står längst från arbetsmarknaden. För det tredje finns det en uppenbar risk för så kallade vita fläckar på kartan, dvs. orter där fristående aktörer väljer att inte etablera sig på grund av otillräckligt befolkningsunderlag. I kombination med de omfattande nedskärningarna inom Arbetsförmedlingen som skett de senaste åren, där ett stort antal lokalkontor lagts ner och flera tusen anställda sagts upp, riskerar det att leda till att arbetslösa på vissa orter i Sverige lämnas utan stöd. För personer som står långt från arbetsmarknaden, som ofta är i behov av mycket stöd och personlig service, kommer detta att vara förödande.

Arbetsmarknadspolitikerna ska inte vara en marknad för välfärdsprofitörer. Arbetsförmedlingen ska tas tillbaka i statlig kontroll och reformeras i rätt riktning för att skapa en bättre fungerande myndighet.

Vänsterpartiets förslag:

- ✓ Stoppa den pågående reformeringen. Förmedlingsverksamheten ska bedrivas i offentlig regi.
- ✓ Säkerställ lokal närvaro i hela landet. De kontor som lagts ner ska öppnas på nytt.
- ✓ Säkerställ likvärdig service i hela landet. Anställ mer personal som kan bemanna kontoren. Digitala tjänster ska vara en möjlighet, personlig service en rättighet.
- ✓ Prioritera de långtidsarbetslösa. Ändra förordning (2007:1030) med instruktion för Arbetsförmedlingen i syfte att understryka att det är en prioriterad uppgift för myndigheten att tillhandahålla verk samma insatser för långtidsarbetslösa.
- ✓ Ge Arbetsförmedlingen resurser och verktyg för att anvisa fler arbetslösa till utbildning – både reguljär utbildning och arbetsmarknadsutbildning. Utvidga målgruppen och genomför insatserna tidigare under arbetslöshetsperioden.
- ✓ Inrätta särskilda kontor med fokus på långtidsarbetslösa.
- ✓ Avskaffa nuvarande system med aktivitetsrapporter. Inför ett nytt system med mindre fokus på kvantitativ sökaktivitet.
- ✓ Bygg upp stödet till personer med funktionshinder. Säkerställ att arbetssökande med funktionsnedsättning ges tillgång till handläggare med specialistkompetens och effektivisera handläggningen av stöden till personer med funktionsnedsättning.

Vänsterpartiets satsning på att stärka Arbetsförmedlingen innebär att myndighetens anslag ökas till en nivå som motsvarar den som gällde innan nedmonteringen.

Vänsterpartiets förslag:

- ✓ En höjning av anslaget för Arbetsförmedlingens förvaltningskostnader med 1,5 miljarder kronor 2023, 2,5 miljarder kronor 2024 och 3 miljarder kronor 2025 och framåt.

³² IFAU (2012), Vad innebär det att bli coachad? En utvärdering av jobbcoachningen. Rapport 2012:24.

³³ Riksrevisionen (2014), Etableringslotsar – fungerar länken mellan individen och arbetsmarknaden? RiR 2014:14.

2.4.1.2 Aktiva åtgärder

En aktiv arbetsmarknadspolitik kräver satsningar på aktiva åtgärder som rustar och höjer de arbetssökandes kompetens – insatser som ger jobb. Insatserna ska vara anpassade efter den arbetssökandes förmåga och behov. Fokus ska ligga på åtgärder som har stöd i forskningen och ger goda effekter.

Förstärkta förmedlingsinsatser

Forskning visar att förstärkta förmedlingsinsatser, i form av fler möten med arbetsförmedlare, leder till lägre arbetslöshet bland dem som får ta del av insatserna.³⁴ Förstärkta förmedlingsinsatser, där arbetssökande ges personlig hjälp och stöd med jobbsökande, är särskilt viktigt för långtidsarbetslösa. Vänsterpartiet vill satsa mer på förstärkta förmedlingsinsatser. Insatserna ska genomföras i Arbetsförmedlingens regi.

Subventionerade anställningar

Studier visar att subventionerade anställningar generellt sett ger goda resultat, både för de individer som omfattas och de anställande företagen. Personer som haft en subventionerad anställning får i allmänhet snabbare ett jobb utan stöd jämfört med dem som varit öppet arbetslösa. Samtidigt finns risk för undanträngningseffekter, utnyttjande och segmentering.³⁵

Vänsterpartiet vill satsa mer på subventionerade anställningar, såväl för personer med kort tid i arbetslöshet som för långtidsarbetslösa. För att motverka utnyttjande och segmentering bör regelverket kring subventionerade anställningar stramas upp. Exempelvis bör lönetaken höjas och indexeras, samrådshandlingen mellan Arbetsförmedlingen och berörda fackförbund förbättras och regelverket för samtliga subventionerade anställningar förtydligas så att löner och övriga villkor blir i nivå med kollektivavtal i branschen.³⁶

Arbetsmarknadsutbildning

Utvärderingar visar på positiva effekter av arbetsmarknadsutbildning, både vad gäller övergång till arbete och inkomstutveckling. Arbetsmarknadsutbildning leder i hög utsträckning till arbete och ger långsiktigt positiva effekter på deltagarnas arbetsinkomster. De senaste åren har utbildningarnas effekt förbättrats. Det beror dels på att utbildningarna anpassats mer efter arbetsmarknadens behov, dels på att endast de arbetssökande som har nytta av programmen deltar.³⁷ Trots goda resultat har antalet deltagare i arbetsmarknadsutbildning minskat de senaste åren. Under 2020 genomgick endast 5 500 personer en arbetsmarknadsutbildning.³⁸

Vänsterpartiet vill att fler arbetslösa ska ges möjlighet att delta i arbetsmarknadsutbildning. Antalet platser bör utökas med ett mål om att minst 20 000 personer bör genomgå arbetsmarknadsutbildning per år. Samtidigt bör kvaliteten på utbildningarna förbättras och i högre grad än idag riktas mot bristyrken. Särskild vikt bör läggas på att erbjuda utbildningar till kvinnor som fortfarande är underrepresenterade i arbetsmarknadsutbildningarna. Arbetsförmedlingen bör ges möjlighet att bedriva arbetsmarknadsutbildning i egen regi, genomföra den tillsammans med kommuner och andra offentliga aktörer eller välja att använda utbildningar inom det reguljära utbildningssystemet. På sikt bör de privata anordnarna av arbetsmarknadsutbildning fasas ut.

Vänsterpartiets förslag:

- ✓ Att antalet personer i arbetsmarknadsutbildning ökar till 30 000 per år 2025, vilket innebär en ökning med 20 000 platser. Ökningen sker stegvis och innebär att statens kostnader ökar med 1 miljard kronor 2023, 2 miljarder kronor 2024 och 3 miljarder kronor 2025 och framåt.³⁹

Reguljär utbildning

Sverige är en avancerad ekonomi och kraven för att etablera sig på arbetsmarknaden är höga. En avslutad gymnasieutbildning och goda kunskaper i svenska är i princip avgörande för att få ett jobb. Många arbetslösa, i synnerhet långtidsarbetslösa, har kort utbildning och bristfälliga kunskaper i svenska. För att de ska få jobb behöver de ges möjlighet till utbildning inom ramen för arbetsmarknadspolitiken. Utbildningsinsatser bör även erbjudas arbetslösa med längre utbildning och goda kunskaper i svenska i syfte att stärka deras möjligheter att få jobb.

³⁴ IFAU 2019:27.

³⁵ IFAU 2018:13, IFAU 2018:14.

³⁶ LO (2022) Etablering eller segmentering? – En analys av systemet med subventionerade anställningar.

³⁷ Arbetsförmedlingen (2021), Effekter av arbetsmarknadspolitiska program 2010–2018.

³⁸ Budgetpropositionen för 2022, utgiftsområde 14, s.25.

³⁹ Enligt beräkningar från LO.

Vänsterpartiet vill att fler arbetslösa ska erbjudas utbildning inom det reguljära utbildningssystemet. Arbetsförmedlingen bör därför ges större möjligheter att anvisa arbetssökande till olika former av utbildning som stärker den enskildes möjlighet att få en anställning: Gymnasieutbildning, Komvux, yrkesvux, yrkeshögskola och högskola.

Vänsterpartiets förslag:

- ✓ Antalet utbildningsplatser inom reguljär utbildning bör utökas och utbudet bör bli mer tillgängligt för arbetsmarknadspolitiken.

Särskilda insatser för långtidsarbetslösa

Långtidsarbetslösa kräver särskilda insatser för att få jobb. 2018–2021 bedrev Arbetsförmedlingen en försöksverksamhet för att utveckla metoder för hur långtidsarbetslösa kan komma tillbaka i arbete: Jämställd etablering. Projektet vände sig primärt mot utrikesfödda kvinnor, men metoden kan tillämpas på andra grupper. Metoden, ”matchning från dag 1”, kombinerade flera parallella insatser: kartläggning av kompetens, språkutbildning, praktik och subventionerade anställningar. Arbetsförmedlingens effektutvärdering visar på mycket goda resultat. Närmare 1 300 av drygt 3 000 deltagare fick jobb inom bland annat äldre- och barnomsorg, lokalvård och restaurang. Sannolikheten att projektdeltagarna fick ett arbete eller började studera var hela 30 procent högre än för den som deltog i Arbetsförmedlingens ordinarie verksamhet. Trots goda resultat lades projektet ner våren 2021 med hänvisning till att det var alltför personalkrävande.⁴⁰

Vänsterpartiet anser att Arbetsförmedlingen bör ta fasta på de arbetssätt och metoder som fungerar. Projektet Jämställd etablering är ett sådant exempel.

Vänsterpartiets förslag:

- ✓ Arbetsförmedlingen bör göra projektet Jämställd etablering till en del av myndighetens ordinarie verksamhet i hela landet.

2.4.2 Ett system för omställning och kompetensutveckling

Överenskommelsen mellan Svenskt Näringsliv och PTK, som LO senare anslutit sig till, om trygghet, omställning och anställningsskydd, som ligger till grund för proposition 2021/22:176 Flexibilitet, omställningsförmåga och trygghet på arbetsmarknaden, innehåller två delar som stärker löntagarna: Omställningsstudiestöd och grundläggande omställnings- och kompetensstöd.

Omställningsstudiestödet ger yrkesverksamma vuxna möjlighet att studera för att förbättra sin kompetens och stärka sin ställning på arbetsmarknaden. Det grundläggande omställnings- och kompetensstödet ger yrkesverksamma vuxna, som inte omfattas av kollektivavtal eller kan få stöd av en omställningsorganisation, möjlighet till omställning och kompetensutveckling på lika villkor som dem som omfattas av kollektivavtal och därmed i regel har tillgång till en omställningsorganisation.

Vänsterpartiet välkomnar dessa stöd. De utgör grunden för ett nytt system för omställning och kompetensutveckling på svensk arbetsmarknad. Enligt vår mening borde dock stöden ha införts utan de kraftiga försämringar av anställningstryggheten som arbetsgivarsidan tvingat fram.

För att det nya systemet för omställning och kompetensutveckling ska fungera på ett effektivt sätt behöver utbildningssystemet reformeras och anpassas till de yrkesverksammas behov och förutsättningar. LO, PTK och Svenskt Näringsliv har tagit fram ett flertal förslag i denna riktning. Vänsterpartiet delar parternas uppfattning. I likhet med parterna vill Vänsterpartiet:

- ✓ **Tillsätta en ny utredning med uppdrag att reformera högskolans resurstilldelningssystem**
Det nuvarande systemet ger universitet och högskolor svaga incitament att möta yrkesverksammas behov av utbildning. Vi behöver ett nytt system som skapar förutsättningar för livslångt lärande och ett kursutbud som kan möta yrkesverksammas behov. Målsättningen bör vara att införa ett nytt resurstilldelningssystem när omställningsstudiestödet är fullt utbyggt 2026.
- ✓ **Införa öronmärkta resurser för utbildningar riktade till yrkesverksamma**

⁴⁰ Sundén, A (2020), Läget på arbetsmarknaden och i arbetsmarknadspolitiken – vad behöver göras?

Innan ett nytt resurstilldelningssystem har införts bör lärosätenas incitament att erbjuda utbildningar för yrkesverksamma förbättras. Det bör därför införas öronmärkta resurser för detta.

- ✓ **Ge lärosätena resurser för tillgodoräkningen baserade på reell kompetens**
Idag får lärosätena ingen ersättning för att utföra validering av så kallad reell kompetens. Det missgynnar yrkesverksamma. Universitet och högskolor bör få ersättning, utöver den ordinarie resurstilldelningen, för utförd validering som resulterar i tillgodoräkning.
- ✓ **Utvidga resurserna till kort YH-utbildning (kurser och kurspaket)**
Korta YH-utbildningar (1–19 veckor) har stor betydelse för att göra yrkeshögskolan mer tillgänglig för yrkesverksamma. För att möta den ökande efterfrågan som kan antas bli effekten av att omställningsstudiestödet införs och byggs ut bör resurserna till kort YH-utbildning utökas.
- ✓ **Säkerställ att utbudet inom vuxenutbildningens yrkeskurser dimensioneras utifrån arbetsmarknadens behov**
För att vuxenutbildnings roll i vidareutbildningen ska fungera krävs att arbetslivet involveras tidigt i processen och att arbetslivet kan påverka utbud, innehåll och utformning av yrkesutbildningen.

2.5 Arbetslöshetsförsäkringen

En arbetslöshetsförsäkring som ger inkomsttrygghet vid arbetslöshet är avgörande för att skapa starka och trygga löntagare. Arbetslöshetsförsäkringen har flera syften. För den enskilde löntagaren ger a-kassan inkomsttrygghet i övergången från ett arbete till ett annat. För löntagarna som kollektivt bidrar försäkringen till att förhindra underbudskonkurrens och att upprätthålla löner på en anständig nivå också i tider av hög arbetslöshet. Arbetslöshetsförsäkringen har även en viktig roll i samhällsekonomin. Den dämpar konjunkturnedgångar, förbättrar arbetsmarknadens funktionssätt, har en positiv effekt på produktiviteten, ökar arbetskraftsutbudet och bidrar till ökad jämlikhet.⁴¹

För att den som förlorar jobbet ska kunna få goda möjligheter att antingen ställa om eller hitta ett jobb som motsvarar ens kompetens behöver a-kassan ge en rimlig ersättning. 80 procent av inkomsten är en rimlig nivå för att säkra inkomsttryggheten och omställningsförmågan för individen. Så ser a-kassan inte ut idag. Under de senaste decennierna har arbetslöshetsförsäkringen försämrats. Ersättningen har urholkats över tid och allt färre får 80 procent av sin tidigare lön vid arbetslöshet.

Under den borgerliga regeringen 2006–2014 raserades målmedvetet och strategiskt viktiga delar av arbetslöshetsförsäkringen. Villkoren för att kvalificera sig till ersättning skärptes, ersättningsnivån sänktes och höjda och differentierade avgifter infördes. Som en följd av högerns kraftiga försämringar av arbetslöshetsförsäkringen ställdes en stor grupp löntagare utanför försäkringen.

2014–2018 genomförde Vänsterpartiet tillsammans med regeringen vissa förbättringar av arbetslöshetsförsäkringen. Däribland höjdes ersättningsnivåerna, en ny deltidsbegränsningsregel infördes och villkoren för förtroendevalda ändrades. Förändringarna var viktiga och nödvändiga.

Under pandemin genomförde den dåvarande regeringen flera tillfälliga förstärkningar av arbetslöshetsförsäkringen. Bland annat höjdes ersättningsnivåerna och arbetsvillkoret justerades så att fler kan kvalificera sig för ersättning. De tillfälliga förstärkningarna av a-kassan innebär att knappt 4 av 10 av de heltidsarbetande får 80 procent av sin tidigare lön i ersättning från a-kassan. De tillfälliga förstärkningarna gäller t.o.m. årsskiftet 2022/2023, därefter sker en återgång till det ordinarie regelverket.

Vid en återgång till det ordinarie regelverket skulle enbart 15 procent av dem som arbetar heltid få 80 procent av sin tidigare lön i ersättning från a-kassan. Av de heltidsarbetande tjänstemännen skulle knappt 8 procent få 80 procent av sin lön ersatt från a-kassan vid det ordinarie regelverket.⁴² En återgång till det ordinarie regelverket skulle därmed kraftigt försämma löntagarnas ekonomi vid arbetslöshet och göra löntagarna än mer beroende av kollektivavtalens och fackförbundens kompletterande ersättningar.

Kollektivavtalade försäkringar eller försäkringar som erbjuds medlemmar i fackliga organisationer ska och kan aldrig ersätta offentliga försäkringar. Existensen av sådana försäkringar innebär inte att

⁴¹ LO (2022), Hur fungerar a-kassan – för den enskilde och hur lite får du? Samt LO (2022) Vilken roll spelar arbetslöshetsförsäkringen i samhällsekonomin?

⁴² TCO (2022), A-kassan urholkas år efter år – Så påverkas hushållens ekonomi.

staten kan dra sig tillbaka eller sänka sin ambitionsnivå. Däremot kan de vara värdefulla som komplement.

Arbetslöshetsförsäkringen behöver rustas upp för att ge inkomstrygghet för fler löntagare. De tillfälliga förstärkningarna under pandemin är bra men inte tillräckliga. För att återupprätta arbetslöshetsförsäkringen som en inkomstförsäkring krävs permanenta förbättringar. Här behöver staten ta ett större ansvar och skjuta till de resurser som behövs.

Vänsterpartiets mål är att 80 procent av löntagarna ska få 80 procent av sin tidigare lön vid arbetslöshet. Vi vill därför höja den högsta dagpenningen och grundbeloppet (tak och golv), indexera ersättningsbeloppen till löneutvecklingen, höja ersättningsnivån till 80 procent för hela ersättningsperioden samt för tid med aktivitetsstöd, förbättra kvalificerings- och ersättningsvillkoren och återinföra studerandevillkoret.

Reformerna ska ske successivt enligt följande modell:

- 2023 återinförs studerandevillkoret. Samma år permanentas de tillfälliga kvalificerings- och ersättningsreglerna som gällt under pandemin och karensdagarna i a-kassan avskaffas.
- 2024 ändras ersättningsnivån så att den uppgår till 80 procent under hela ersättningsperioden, även för den med aktivitetsstöd.
- 2025 höjs taket i a-kassan för hela ersättningsperioden, även för den med aktivitetsstöd så att 80 procent av löntagarna hamnar under det. Samma år höjs grundbeloppet och ersättningarna i aktivitetsstödet i relation med höjningen av taket.
- 2026 inkomstindexeras ersättningsbeloppen i arbetslöshetsförsäkringen.

De tillfälliga kvalificerings- och ersättningsreglerna som gällt under pandemin innebär att taket i a-kassan uppgår till 1 200 kronor per dag under de 100 första dagarna och därefter 1 000 kronor per dag, samt att ersättning enligt grundförsäkringen uppgår till 510 kronor per dag och den tillfälligt lägsta nivån för grundbeloppet på 255 kronor bibehålls.

För att taket ska uppgå till en nivå som innebär att 80 procent av löntagarna har inkomster under det behöver det höjas till 1 714 kronor per dag. Om övriga nivåer höjs med bibehållen relation uppgår grundförsäkringen till 688 kronor per dag och den tillfälligt lägsta nivån för grundbeloppet på 344 kronor per dag.

Till följd av våra förslag får deltagarna i de arbetsmarknadsåtgärder vi satsar på en högre ersättning, vi underlättar därmed omställningen.

Tabell 2.3 Offentligfinansiell effekt av förstärkt a-kassa (miljarder kronor)

	2023	2024	2025	2026
Staten	-6,8	-9,6	-15,3	-15,8
varav arbetslösersättning	-4,6	-5,2	-8,6	-8,9
varav aktivitetsstöd	-1,8	-3,7	-6,1	-6,3
varav övrigt*	-0,4	-0,7	-0,6	-0,8
Kommunerna	2,2	3	5,1	5,2
ÅP-system	1,1	1,5	2,5	2,5
Totalt offentlig sektor	-3,5	-5,1	-7,7	-8,0

* statlig ålderspensionsavgift, skattereduktion för allmän pensionsavgift, skattereduktion för arbetsinkomst, statlig inkomstskatt, bostadsbidrag, finansieringsavgift

Källa: RUT 2022:520.

Beräkningarna ovan tar inte hänsyn till eventuella beteendeeffekter och kan behöva justeras uppåt något utifrån att studerandevillkoret kombineras med högre ersättningsnivåer. Kostnaderna för studerandevillkoret är också en historiskt baserad uppskattning.

Vänsterpartiets förslag:

- ✓ Reformera A-kassan enligt beskrivningen ovan.

2.6 En positiv arbetslinje kräver en stark socialförsäkring

Socialförsäkringen utgör en central del av den positiva arbetslinjen. Vi betalar och kvalificerar till socialförsäkringen genom arbete och vi skyddas därmed från stora inkomstbortfall när vi inte kan arbeta. En förutsättning för att alla som kan och vill ska kunna arbeta är också att vi ska klara oss ekonomiskt när vi inte kan arbeta. Socialförsäkringen är också en avgörande del i jämlikhetspolitiken. Den fördelar resurser mellan människor utifrån förmåga och efter behov samt mellan de olika livsfaser vi går igenom. Robusta generella trygghetssystem minskar också framväxten av privata lösningar som i sin tur leder till ökad ojämlikhet.

Socialförsäkringarna har urholkats under flera års tid. Det gäller inte minst pensionerna och sjukförsäkringen, inkluderat arbetsskadeförsäkringen, men också flera av de ersättningar och bidrag som tillhör familjepolitiken. Inspektionen för socialförsäkringen (ISF) har analyserat utvecklingen av socialförsäkringsförmånerna under de senaste 30 åren.⁴³ Inspektionen kommer bland annat fram till att 14 procent av männen och 2,4 procent av kvinnorna hade inkomster över inkomsttaket i sjukpenningen 1992. 2017 var motsvarande andelar 57,4 procent av männen och 37,8 procent av kvinnorna. När riksdagen beslutade att höja det allmänna barnbidraget 2018 var det första gången sedan 2006. Bidragets faktiska värde hade då successivt sjunkit med 11 procent.

För att upprätthålla förtroendet för och funktionen hos socialförsäkringarna behöver de värdesäkras i större utsträckning än idag. Flera grundskydd behöver indexeras och prisindexering behöver i flera fall ersättas av inkomstindexering för att säkerställa att de med lägst inkomster inte halkar efter ännu mer. Flera tak i socialförsäkringarna behöver höjas så att fler ersätts med 80 procent av sin lön. Den ekonomiska familjepolitiken behöver i större utsträckning än idag motverka fattigdom och utjäma klyftor i samhället.

Vänsterpartiets förslag för att förstärka socialförsäkringen:

- ✓ Höj taken i socialförsäkringen
- ✓ Höj taket i sjukpenning för arbetssökande
- ✓ Avskaffa sjukpenning på fortsättningsnivå
- ✓ Höj ersättningsnivån i sjuk- och aktivitetsersättningen
- ✓ Slopas karensavdraget
- ✓ Höj inkomstpensionerna
- ✓ Beräkna pensionsavgift och pensionsrätt utifrån bakomliggande inkomst
- ✓ Inkomstindexera tak och ersättningsnivåer i socialförsäkringen från och med 2026.

2.6.1 Indexera ersättningsnivåerna

För att stärka socialförsäkringens inkomstutjämnande effekt anser Vänsterpartiet att ersättningarna i den bör vila på ett antal principer som varierar beroende på typ av ersättning.

Vänsterpartiet anser att de inkomstrelaterade ersättningarna, inkluderat tak och grundnivåer ska inkomstindexeras på sikt. I denna Långtidsbudget föreslår vi att inkomstindexeringen börjar tillämpas från 2026, efter att vi höjt nivåerna i flera ersättningssystem. Kostnadsrelaterade ersättningar, såsom barnbidrag och bostadsbidrag ska prisindexeras och fasta belopp ska endast användas undantagsvis. Vidare anser vi att ersättningsnivåer och tak bör utformas så att 80 procent av löntagarna får 80 procent av lönen i ersättning. Dessa principer vägleder Vänsterpartiets politik avseende tak och nivåer på ersättningar inom socialförsäkringen. Nedan redogörs för några av de mest prioriterade förstärkningarna.

Vänsterpartiets förslag:

- ✓ Inkomstindexera tak och ersättningsnivåer i socialförsäkringen från och med 2026.

2.6.2 Höj taken i socialförsäkringen

Den 1 januari 2022 höjdes taket i sjukpenningen återigen till 10 prisbasbelopp. Taket i sjukersättningen ligger på 8 prisbasbelopp, medan föräldraförsäkringen ligger på 10 prisbasbelopp och graviditetspenning och tillfällig föräldrapenning (vab) på 7,5 prisbasbelopp. Vänsterpartiet anser att taken i transfereringssystemen bör vara enhetliga och utformas så att 80 procent av löntagarna får 80 procent av lönen i ersättning. För att nå dit bör taken höjas till 10,22 prisbasbelopp. Cirka 800 000 personer beräknas få en högre individuell disponibel inkomst som en följd av förslaget år 2023.⁴⁴ Den offentligfinansiella effekten av förslaget innebär ökade kostnader med en dryg miljard kronor per år.

⁴³ ISF (2022:2), Utvecklingen av socialförsäkringsförmånerna under de senaste 30 åren.

⁴⁴ RUT 2022:600.

Vänsterpartiets förslag:

- ✓ Höj taken i föräldraförsäkringen (föräldrapenning och tillfällig föräldrapenning) och sjukförsäkringen (sjukpenning och sjukersättning) till 10,22 prisbasbelopp.

2.7 Sjukförsäkringen

Alla kan bli sjuka. Alla har därför ett intresse av en bra sjukförsäkring. Den svenska sjukförsäkringen bygger på att personer som drabbas av sjukdom som gör dem oförmögna att arbeta fortsatt kan ha en rimlig ekonomisk situation samt få stöd att komma tillbaka till arbete. Det finns ett starkt stöd i befolkningen för att viktiga trygghetssystem som sjukförsäkringen ska finansieras gemensamt och solidariskt.

Den tidigare borgerliga regeringens såväl som den socialdemokratiska regeringens attacker mot sjukförsäkringen har lett till att många sjuka förvägras ekonomisk trygghet vid sjukdom. Sverige har blivit ett land där sjukdom för många har kommit att innebära fattigdom. Därmed urholkas legitimiteten i och förtroendet för sjukförsäkringen. Det krävs en rad förändringar för att återupprätta en sjukförsäkring som bygger på trygghet och solidaritet mellan oss alla som omfattas av den.

Det regelverk som nu är styrande, med fasta tidsgränser inom sjukförsäkringen, drabbar LO-kvinnor hårdast och förstärker köns- och klassorättvisorna. Tidsgränserna har gjort försäkringen stelbent och flyttat riskerna och ansvaret för sjukdom till den enskilde.

Arbetsgivaren har en nyckelroll både i att förhindra att anställda blir sjuka och i rehabiliteringen och återgången till arbetet. Det är från arbetet man sjukskrivs och till arbetet man ska rehabiliteras. Vänsterpartiet anser att rehabiliteringskedjan, med stelbenta tidsgränser, bör slopas och ersättas av ett individuellt anpassat system där fokus hamnar på medicinska insatser, rehabilitering och arbetsprövning utifrån förmågor hos den enskilde.

Sjukförsäkringen behöver bli mer individanpassad. Vänsterpartiet anser att ersättning bör finnas i fler steg än dagens fyra för att underlätta och göra det mindre riskabelt att pröva att börja arbeta igen. Vid prövning av sjukpenning och sjukersättning ska Försäkringskassan göra en helhetsbedömning som kan väga in flera saker såsom ålder, arbetslivserfarenhet och bosättningsort. Den grundläggande försäkringsrättsliga principen att den försäkrade är försäkrad i befintligt skick bör åter gälla.

Den socialdemokratiska regeringen har låtit utreda sjukförsäkringen genom flera utredningar de senaste åren. Utredningarna har presenterat ett antal förslag som skulle lösa en hel del problem och ta viktiga steg i rätt riktning om de genomfördes. Efter påtryckningar från Vänsterpartiet lade regeringen fram och genomförde flera av förslagen. Vänsterpartiet konstaterar dock att det finns behov av ytterligare reformer. Inte minst när det gäller sjuk- och aktivitetsersättningen. Att Sverige sannolikt har de hårdaste kraven inom OECD för att få sjuk- och aktivitetsersättning är inte värdigt. Vänsterpartiets politik för att stärka sjukförsäkringen beskrivs närmare i motionen En fungerande sjukförsäkring (2021/22:2595).

2.7.1 Höj taket i sjukpenning för arbetssökande

Taket i sjukpenningen för arbetssökande anges i ett fast belopp i Socialförsäkringsbalken. Idag uppgår det till 543 kronor per dag, sedan det höjdes 2015 från 486 kronor per dag. Om det hade inkomstindexerats 2015 hade det uppgått till 664 kronor per dag. Omkring 40 000 individer beräknas beröras av förslaget på så sätt att de får en ökad individuell disponibel inkomst år 2023. Den offentligfinansiella effekten av förslaget innebär ökade kostnader med 100 miljoner kronor 2023, 200 miljoner kronor 2024, 300 miljoner kronor 2025 och 400 miljoner kronor 2026.⁴⁵

Vänsterpartiets förslag:

- ✓ Höj taket i sjukpenningen för arbetssökande till 664 kronor per dag och inkomstindexera det.

2.7.2 Avskaffa sjukpenning på fortsättningsnivå

Efter ett år med sjukpenning övergår sjukpenningen till sjukpenning på fortsättningsnivå. Det innebär att ersättningsnivån sänks från 80 procent till 75 procent av SGI. Levnadskostnaderna minskar inte efter ett års sjukskrivning. Vänsterpartiet ifrågasätter föreställningen att lägre ersättning skulle göra människor friskare genom att öka drivkraften att komma tillbaka i arbete. Vi anser därför att bestämmelserna om sjukpenning på

⁴⁵ Ibid.

fortsättningsnivå bör avskaffas så att man kan ha sjukpenning i över ett år på samma nivå som från början. Omkring 100 000 personer beräknas få en högre individuell disponibel inkomst som en följd av förslaget år 2023. Förslaget beräknas försvaga de offentliga finanserna med 600 till 700 miljoner kronor per år under den kommande mandatperioden.⁴⁶

Vänsterpartiets förslag:

- ✓ Avskaffa bestämmelserna om sjukpenning på fortsättningsnivå så att den som har sjukpenning i över ett år fortsatt får 80 procent av SGI.

2.7.3 Höj ersättningsnivån i sjuk- och aktivitetsersättningen

Sjuk- och aktivitetsersättning kan ges som inkomstrelaterad eller på garantinivå. Den inkomstrelaterade ersättningen ska enligt lagen ersätta upp till 64,7 procent av förlorad arbetsinkomst, men i praktiken ersätter den betydligt mindre, omkring 31 procent av den tidigare lönen. Detta beror delvis på att den inkomstrelaterade sjukersättningen bygger på en så kallad antagandeinkomst.

Antagandeinkomsten beräknas som ett genomsnitt av den försäkrades historiska inkomster, oftast under en treårsperiod. Under denna period har den försäkrade ofta lägre inkomster, från exempelvis sjukpenning eller andra ersättningar. Dessutom räknas ersättningen upp med prisbasbelopp istället för inkomstbasbelopp. Detta gör att klyftan mellan de med inkomstrelaterad sjukersättning och löntagare växer.

Vänsterpartiet har under lång tid föreslagit en översyn av hur antagandeinkomsten beräknas. Vi välkomnade därför att den socialdemokratiska regeringen tillsatte en sådan översyn, men ersättningsnivåerna behöver också höjas.

Vänsterpartiet anser att ersättningsnivån i sjuk- och aktivitetsersättningen bör höjas till 80 procent av antagandeinkomsten. Förslaget beräknas ge omkring 130 000 personer en högre individuell disponibel inkomst år 2023. De offentliga finanserna beräknas under kommande mandatperiod försvagas med 2,2 till 2,4 miljarder kronor per år till följd av förslaget.⁴⁷

Vänsterpartiets förslag:

- ✓ Höj ersättningsnivån i sjuk- och aktivitetsersättningen till 80 procent av antagandeinkomsten.

2.7.4 Slopa karensavdraget

Coronakrisen har visat hur skadligt det kan vara med sjuknärvaro, dvs. att arbetstagare känner sig tvingade att gå till jobbet trots att de inte är friska. Något vi egentligen vetat sedan länge. Sverige är i dag det enda landet i Norden som har karensavdrag.

Vänsterpartiet anser att karensavdraget bör avskaffas. Det kan ske på olika sätt, där huvudfrågan är hur kostnaden ska fördelas mellan stat och arbetsgivare samt vad det kan få för eventuella konsekvenser för löntagarna. Det centrala för Vänsterpartiet är att karensavdraget avskaffas, eftersom det leder till skadlig sjuknärvaro, ökad smittspridning och inkomstbortfall som framför allt drabbar låginkomsttagare.

Att avskaffa karensavdraget utan någon kompensation från staten beräknas innebära ökade kostnader för arbetsgivarna på omkring 9 miljarder kronor per år. Den offentligfinansiella effekten av förslaget är ökade kostnader med cirka 600 miljoner kronor per år.⁴⁸ Vänsterpartiet föreslog i budgetmotionen för 2022 (mot. 2021/22:3278) att karensavdraget skulle slopas och att arbetsgivarna skulle stå för kostnaden, samtidigt som sjuklöneansvaret för mindre företag minskas. Företag har skyldighet att stå för sjuklönen de första 14 dagarna av sjukperioden. Vårt förslag innebär att staten tar över det ansvaret för företag med upp till 10 anställda för att sedan ta delar av summan i nedtrappning upp till 15 anställda. Förslaget kostar staten omkring 3,7 miljarder kronor per år.

Om staten står för hela kostnaden för att avskaffa karensavdraget, utan att företagen kompenseras på något annat sätt för nuvarande sjuklöneansvar uppgår den offentligfinansiella effekten till en kostnad på omkring 5,2

⁴⁶ Ibid.

⁴⁷ Ibid.

⁴⁸ RUT 2022:575.

miljarder kronor per år. Att kostnaden är lägre än de 9 miljarder kronor som nämns ovan beror på att skatteinkomsterna ökar till följd av förslaget.⁴⁹

Statens kostnader för den tillfälliga ersättning för karensavdraget som infördes under pandemin uppgick till drygt 3,2 miljarder kronor 2021.⁵⁰ Denna ersättning är slopad från och med den 1 april 2022. Karensersättningen hade ett tak och kompenserade därmed inte karensavdraget fullt ut. För att få ersättningen krävdes en ansökan, vilket innebär att alla inte fick ersättningen och ledde till onödiga administrationskostnader.

Regeringen tillsatte i mars 2022 en utredning som ser över karensavdraget och sjuklönen (dir. 2022:23). Utredningen ska presentera sina slutsatser den 29 september 2023. Vänsterpartiet anser att hela karensavdraget bör avskaffas snarast möjligt och att staten bör stå för kostnaden, men vi är också beredda att överväga andra alternativ som att förlänga den karensersättning som gällt under pandemin fram till att utredningens förslag genomförs.

Tabell 2.4 Offentligfinansiell effekt av olika alternativ för avskaffande av karensavdraget

<i>Förslag</i>	<i>Kostnad per år (miljarder kronor)</i>
Arbetsgivarna tar kostnaden, ingen kompensation	0,6
Arbetsgivarna tar kostnaden, kompensation mindre företag	3,7
Staten tar hela kostnaden	5,2
Karensersättning	3,2

Vänsterpartiets förslag:

- ✓ Avskaffa karensavdraget och låt staten ta hela kostnaden.

2.8 Pensionssystemet

Vi tjänar in vår pension medan vi arbetar. Pension kan därför beskrivas som uppskjuten lön. Samtidigt finansieras dagens pensioner med avgifter på nuvarande löneinkomster. Därför är pensionssystemets utformning och hur den avstädda lönen används, av stor samhällsekonomisk betydelse. Vänsterpartiet vill att pensionssystemet ska ge verklig ekonomisk trygghet vid arbetslivets slut. Det allmänna pensionssystemet bör garantera pensioner motsvarande cirka 65 procent av slutlönen för låg- och medelinkomsttagare. Med tjänstepensionen inkluderad blir kompensationsgraden givetvis högre. Pensionssystemet bör dessutom innehålla ett grundskydd som gör att ingen pensionär tvingas leva i fattigdom. Systemet ska också ge möjlighet att avsluta yrkeslivet i förtid med en rimlig pension för den som slitit ut sig under ett långt och tungt arbetsliv.

Vänsterpartiet vill ha en öppen och demokratisk process kring pensionerna istället för den nuvarande icke-transparenta pensionsgruppen. Tills vi har ett nytt pensionssystem kommer Vänsterpartiet att verka för att förbättra det befintliga systemet.

2.8.1 Höj pensionerna

Pensionerna behöver höjas. Den genomsnittliga allmänna pensionen för årskull 1954 uppgick 2020 till 13 672 kronor per månad, före skatt. För kvinnor uppgick den till 12 689 kronor per månad och för män till 14 764 kronor per månad, före skatt. Nära hälften av landets kvinnliga pensionärer har så låg inkomstgrundad pension att de har rätt till garantipension.⁵¹ Omkring 300 000 pensionärer i Sverige lever med låg ekonomisk standard.⁵² Det är den högsta siffran i Norden.

Behovet av höjda pensioner är större för låginkomsttagare. Vänsterpartiet har under lång tid drivit på för att höja garantipensionen och nu tvingat övriga partier att agera. Riksdagen har beslutat att höja garantipensionen med 1 000 kronor per månad och att konsumtionsstödet i bostadstillägget ska höjas med 100 kronor per månad för ensamstående och 50 kronor per månad för sammanboende, samtidigt som fribeloppet i bostadstillägget höjs.

⁴⁹ Ibid.

⁵⁰ Försäkringskassans årsredovisning 2021.

⁵¹ Forena (2022), Stora pensionsrapporten.

⁵² Med låg ekonomisk standard avses en ekonomisk standard under 60 procent av medianvärdet för riket.

Höjningen genomförs i augusti 2022 och är ett resultat av Vänsterpartiets enträgna arbete för höjda pensioner. Den strid kring pensionsfrågan som föregick beslutet visar också att Pensionsgruppen allt mer spelat ut sin roll.

För att pensionssystemet ska ha allmänhetens förtroende måste det fungera för alla som omfattas av det. Vänsterpartiet menar att det offentliga bör ta ett större ansvar för vår gemensamma välfärd och inkomsttrygghet. Sveriges pensionssparare och pensionärer ska inte vara beroende att privata lösningar för ekonomisk trygghet vid arbetslivets slut. Det ska inte vara ett personligt ansvar att trygga sin pension, det ansvaret ska vara politikens.

Vänsterpartiet har länge kämpat för höjda inkomstpensioner. När de sämst ställda pensionärerna får ökade inkomster skapas också ett tryck på förbättringar för övriga pensionärer. Nästa steg i att förbättra pensionärernas ekonomi är därför höjda inkomstpensioner.

Vänsterpartiet har i vårbudgetmotionen (2021/22:4707) presenterat ett förslag som höjer inkomstpensionerna med omkring 13,4 procent, eller strax under 2 000 kronor i månaden för genomsnittspensionären. Förslaget innebär att inbetalningarna till pensionssystemet ökar och att pensionsrätterna för dagens pensionärer och pensionssparare höjs i motsvarande omfattning succesivt fram till 2026. Till följd av förslaget ökar inkomstindex vilket höjer pensionerna ytterligare 2024. För att skapa symmetri i systemet gentemot den broms som finns idag, och för att se till att pensionerna ökar när pensionssystemet har stora överskott vill vi också införa en gas i pensionssystemet.

2.8.1.1 Exempel på höjda pensioner

Förslagen innebär att pensionen höjs med cirka 13,4 procent till 2026. En medelinkomsttagare som går i pension efter att reformen är genomförd får till följd av våra förslag drygt 2 000 kronor högre inkomstpension.

Tabell 2.5 Effekter av förslag om höjda pensioner för några yrkesgrupper (kronor/mån)

	Vårdbiträde	Undersköterska	Lärare	Ingenjör
Slutlön	24 900	29 000	41 000	61 300
Ökning allmän pension efter skatt, från juli 2022	1 365	1 120	1 977	2 166
Ökning allmän pension efter skatt, från september 2022	643	978	1 977	2 166

Källa: Egna beräkningar.

Anm.: Effekterna är beräknade utifrån att den inkomstgrundade pensionen har en kompensationsgrad på 49,9 procent, i 2022 års nivåer av grundskydd och utifrån skattetabell 32.

Tabellen visar hur den allmänna pensionen höjs för olika yrkesgrupper jämfört med pensionernas storlek före och efter garantipensionshöjningen i augusti 2022. I exemplet ovan höjs vårdbiträdets garantipension med 1 000 kronor per månad i augusti 2022. Undersköterskan, som tidigare inte hade någon garantipension får efter höjningen i augusti 198 kronor per månad i garantipension. Efter vårt förslag om höjd inkomstpension uppgår vårdbiträdets garantipension till 381 kronor per månad och undersköterskan har återigen ingen garantipension. Läraren och ingenjören har ingen garantipension och påverkas därför inte av höjningen i augusti 2022.

Kompensationsgraden är högre för de med låga inkomster, eftersom grundskyddet höjer den allmänna pensionen relativt slutlön. För de med högre inkomster blir kompensationsgraden lägre eftersom inkomster över taket inte ger pensionsrätter. Exempelen i tabellen ovan kan användas för att förklara detta. Vårdbiträdets kompensationsgrad beräknas öka från 53 till 61 procent efter garantipensionshöjningen och den här föreslagna höjningen. Undersköterskans ökar från 52 till 57 procent. Lärarens kompensationsgrad beräknas öka från 49,9 till 57 procent och ingenjörens från 39 till 44 procent. För de som klarar av att arbeta längre blir kompensationsgraden högre.⁵³

2.8.1.2 Övergångsregler

Förändringarna föreslås genomföras under kommande mandatperiod. Inbetalningarna till pensionssystemet höjs totalt med 1,29 procentenheter till 2026. Höjningen föreslås fördelas jämnt över kommande fyra år. Alltså höjs inbetalningarna med drygt 0,32 procentenheter per år. 2023 avskaffas den allmänna pensionsavgiften och det skatteavdrag som kompenserar för avgiften. Samtidigt höjs ålderspensionsavgiften till drygt 17,53 procent. 2024 höjs således inkomstindex med 6,6 procent och pensionerna ökar därför med 5,9 procent. Även inbetalningarna höjs med ytterligare drygt 0,32 procentenheter till cirka 17,86 procent för att höjas till knappt 18,18 procent år

⁵³ Pensionsgruppen (Ds 2019:2) Höjda åldersgränser i pensionssystemet och andra trygghetssystem.

2025 och 18,5 procent år 2026. Även pensionsrätterna för nuvarande pensionssparare och pensionärer höjs successivt under kommande fyra år, sammantaget med 7,5 procent. Totalt höjs inkomstpensionerna med 13,4 procent till 2026. En gas införs i systemet 2026, då övriga föreslagna reformer avslutas.

2.8.1.3 Offentligfinansiella effekter

Reformen föreslås genomföras under kommande mandatperiod varför de offentligfinansiella effekterna fördelas över kommande fyra år. 2023 ökar inbetalningarna till pensionssystemet, varför de offentliga finanserna stärks. Eftersom pensionerna och inkomstindex föreslås höjas från och med 2024 försvagas de offentliga finanserna från det året och framåt. Statens och kommunsektorns skatteinkomster ökar också från det året, samtidigt som utgifterna för grundskyddet och inkomstpensionstillägget minskar.

De samlade offentligfinansiella effekterna uppgår till en kostnad om 21,3 miljarder kronor när reformen är fullt genomförd 2026. Statens kostnader uppgår till 15,6 miljarder kronor. Kommunsektorns finanser beräknas stärkas med 14,7 miljarder kronor 2026, varav 13,7 miljarder kronor består av ökad inkomstskatt.

Ålderspensionssystemets finanser försvagas med drygt 20 miljarder kronor.

Tabell 2.6 Offentligfinansiella effekter av pensionsförslaget (miljarder kronor)

	2023	2024	2025	2026
Staten	-3,4	-8,4	-11,0	-15,6
Grundskydd* och inkomstpensionstillägg	0,0	2,0	6,8	9,1
Skatt**	-0,5	-0,3	0,0	0,1
Skattered allmän pensionsavgift	149,4	156,2	163,0	163,0
Allmän löneavgift	-160,6	-175,8	-191,5	-199,2
Statlig ålderspensionsavgift	-8,2	-8,9	-9,5	-9,5
Ålderspensionsavgifter över taket	16,7	17,8	19,5	20,3
Övrigt***	-0,2	0,6	0,6	0,6
Kommuner	-0,2	4,1	11,2	14,7
Ålderspensionssystemet	6,6	-4,2	-17,3	-20,4
Tilläggspension	0,0	-8,7	-8,3	-8,3
Inkomstpension	0,0	-9,7	-31,3	-41,7
Allmän pensionsavgift	-149,4	-156,2	-163,0	-163,0
Ålderspensionsavgift	147,8	161,5	175,8	182,9
Statlig ålderspensionsavgift	8,2	8,9	9,5	9,7
Totalt	3,0	-8,5	-17,1	-21,3

Källa: Beräkningarna är baserade på RUT 2022:722.⁵⁴

*Garantipension, bostadstillägg och garantitillägg

**Statlig skatt, public service-avgift, kapitalskatt, skattereduktion förvärvsinkomstbolagsskatt, bolagsskatt

***Höjd avgift: staten arbetsgivare, sänkt premie till tjänstepensionen

Vänsterpartiets förslag:

- ✓ Höj inbetalningarna till pensionssystemet och pensionsrätterna för dagens pensionärer och pensionssparare till 18,5 procent av bruttoinkomsten. Till följd av förslaget ökar inkomstindex vilket höjer pensionerna ytterligare. För att skapa symmetri i systemet gentemot den broms som finns idag, och för att se till att pensionerna ökar när pensionssystemet har stora överskott vill vi också införa en gas i pensionssystemet.⁵⁵

⁵⁴ Följdeflekter av förslagen, på exempelvis jobbskatteavdrag och arbetsgivaravgifter, är inkluderade.

⁵⁵ Vänsterpartiets förslag om att höja pensionerna beskrivs närmare i motion 2021/22:4707. Till skillnad från förslaget i motionen föreslår vi nu att inbetalningarna höjs stegvis och att pensionssystemet finansieras fullt ut vilket innebär att gasen kommer att aktiveras under de närmast kommande åren.

2.8.2 Stärk möjligheten att gå i pension tidigare

Även om medellivslängden i Sverige ökar generellt skiljer sig den förväntade medellivslängden avsevärt mellan olika grupper. Pensionssystemet kan inte utvecklas endast med hänsyn till vissa gruppers förutsättningar, det måste finnas undantag och individuella anpassningar.

Vänsterpartiets förslag om en åldersfaktor i sjukförsäkringen kommer att införas, men ytterligare reformer behövs. I Danmark finns bland annat så kallad ”Arnepension” som ger rätt till tidigare pension baserat på antalet arbetade år vid 61 års ålder och framför allt riktar sig till danskar som börjat arbeta inom fysiskt krävande arbeten tidigt. Den som arbetat i 44 år har rätt att gå i pension tre år tidigare, den som arbetat i 43 år har rätt att gå två år tidigare osv. Sedan tidigare finns i Danmark även andra möjligheter att avsluta arbetslivet i förtid. Bland dem finns seniorpensionen som riktar sig till dem vars arbetsförmåga är nedsatt till 15 timmar i veckan och efterlön som ges tidigast fem år före den vanliga pensionsåldern och bland annat kräver medlemskap i en a-kassa och att man har betalat in till efterlönen i minst 30 år.

Pensionsgruppen har kommit överens om ett förslag som innebär att den som arbetat i 44 år fortsatt ska kunna ta ut garantipension vid 65 års ålder, efter att den åldern höjts. Förslaget har ännu inte lagts fram i riksdagen.

Vänsterpartiet delar intentionen i pensionsgruppens förslag, men vi noterar att det ändå kommer att kräva ett mycket långt arbetsliv för den som börjat arbeta tidigt, exempelvis direkt efter avslutade gymnasiestudier. Vänsterpartiet anser därför att det ska räcka med 44 års arbete oavsett hur gammal man är. Eftersom det inte går att säga hur många som skulle använda möjligheten att ta ut garantipension tidigare har det inte gått att beräkna de offentligfinansiella effekterna av förslaget.

Vänsterpartiets förslag:

- ✓ Den som arbetat i 44 år fortsatt ska kunna ta ut garantipension.

2.8.3 Beräkna pensionsavgift och pensionsrätt utifrån bakomliggande inkomst

För den som är sjukskriven, arbetslös eller föräldraledig baseras inbetalningarna till pensionssystemet på den ersättning man får istället för den bakomliggande inkomsten som ligger till grund för ersättningen. Det innebär att sjukskrivning, arbetslöshet och föräldraledighet leder till lägre pension, utöver en lägre inkomst under den period som sjukskrivningen, arbetslösheten eller föräldraledigheten varar. När ersättningsnivåerna urholkas, genom att exempelvis inte räknas upp med inkomstindex, blir skillnaden i pension för den som arbetat och den som varit sjukskriven, arbetslös eller föräldraledig ännu större.

Vänsterpartiet vill ändra denna ordning. Inbetalningarna till pensionssystemet och de medföljande pensionsrätterna bör vid sjukfrånvaro, arbetslöshet och föräldraledighet baseras på bakomliggande inkomst och inte på utbetald ersättning.

Många kollektivavtal innehåller en kompensation vid föräldraledighet eller sjukskrivning som höjer ersättningen från 80 till 90 procent av tidigare lön. Denna kompensation är också pensionsgrundande. För att en modell där den bakomliggande inkomsten utgör grunden för pensionsrätterna ska bli rättvis behöver detta vägas in. Vänsterpartiet anser därför att de kollektivavtalade förmånerna som ger högre ersättning vid exempelvis föräldraledighet eller sjukskrivning inte längre ska vara pensionsgrundande samtidigt som pensionsrätterna beräknas utifrån den bakomliggande inkomsten. En sådan reform skulle minska det offentligfinansiella sparandet med omkring 600 miljoner kronor per år. Eftersom förslaget till en början innebär att inbetalningarna till pensionssystemet ökar genom inbetalningar från staten blir effekterna på de offentliga finanserna relativt blygsamma under de första åren. På sikt innebär förslaget att utgifterna för ålderspensionssystemet kommer ikapp inkomsterna i takt med att de personer som får höjda pensionsrätter till följd av förslaget går i pension. Pensionen skulle i jämförelse med idag öka med omkring 250 kronor per månad för en person med genomsnittlig inkomst, per år som sjukskriven, arbetslös eller föräldraledig.⁵⁶

Vänsterpartiets förslag:

- ✓ Låt inbetalningarna till pensionssystemet och de medföljande pensionsrätterna vid sjukfrånvaro, arbetslöshet och föräldraledighet baseras på bakomliggande inkomst och inte på utbetald ersättning.

⁵⁶ RUT 2020:577.

2.9 Föräldraförsäkringen

Att föräldrar ska fördela ansvar för hem och barn lika är en av de mest centrala jämställdhetsfrågorna. Ett jämnare uttag av föräldraledighet skulle göra att kvinnors inkomster och hälsa ökar och att män tar större ansvar för hem och barn. Alla barn har rätt till en bra relation med båda sina föräldrar. I dag tar kvinnor ut 80 procent av föräldradagarna under barnets två första år, och omkring 70 procent av alla Föräldradagar totalt.

Enligt TCO:s jämställdhetsindex har kvinnor tagit ut 69 procent av dagarna med föräldrapenning och vab (tillfällig föräldrapenning för vård av barn) under 2021 och män resterande 31 procent av dagarna. Det är ingen stor förändring sedan föregående år då kvinnor tog ut 68,7 procent, men det är första gången sedan 2007 som utvecklingen går mot en mer ojämn fördelning.

Tillsammans med den dåvarande regeringen drev Vänsterpartiet igenom en tredje reserverad månad i föräldraförsäkringen 2016. En analys från Försäkringskassan visar att förändringen har lett till ett mer jämställt uttag av föräldradagar. Analysen visar samtidigt att det är långt kvar till ett jämställt uttag och att ett mer styrande regelverk är nödvändigt.

Vänsterpartiet anser att föräldraförsäkringen på sikt måste individualiseras. Ett mer jämställt uttag gör att män tar mer ansvar för vård av sjukt barn och för hushållsarbetet. Kontakten mellan pappor och barn blir bättre om föräldrapenningdagarna har delats mer lika mellan föräldrarna. Barn får dessutom en bättre relation till båda sina föräldrar, vilket skapar trygghet. Vår politik för en ökad ekonomisk trygghet för barnfamiljer och en mer jämställd föräldraförsäkring utvecklas i motionen En starkare familjepolitik (2021/22:252).

Den föreslagna familjeveckan har sitt ursprung i slutbetänkandet Jämställt föräldraskap och goda uppväxtvillkor för barn – en ny modell för föräldraförsäkringen (SOU 2017:101) från Utredningen om en modern föräldraförsäkring som tillsattes efter initiativ från Vänsterpartiet. I betänkandet föreslås en ny modell för föräldraförsäkringen där 390 föräldradagar reserveras till perioden från 60 dagar till beräknad födelse tills barnet är 3 år gammalt. 130 av dessa dagar är reserverade till vardera föräldern. Mellan barnets 3-årsdag och 10-årsdag får föräldrarna förfoga över 10 föräldradagar per år, tre av dem är reserverade åt vardera föräldern. Den sistnämnda delen av modellen har utvecklats till familjeveckan. Familjeveckan kommer inte att införas eftersom den saknar stöd i riksdagen. Vänsterpartiet stod bakom familjeveckan eftersom den skulle ha underlättat livet för många människor med arbetaryrken, men anser samtidigt att det vore bättre om den dåvarande regeringen hade tagit ett helhetsgrepp om föräldraförsäkringen med utgångspunkt i utredningens förslag istället för att bryta ut vissa delar. Vänsterpartiet menar att det nu är dags att gå vidare och reformera föräldraförsäkringen utifrån utredningens förslag.

Vänsterpartiets förslag:

- ✓ Ta nästa steg mot individualiserad föräldraförsäkring genom att gå vidare med förslagen i föräldraförsäkringsutredningen.⁵⁷

2.10 Stärk arbetsrätten

Maktförhållandena på arbetsmarknaden är i grunden ojämlika. Den som köper arbete har per definition mer makt än den som säljer arbete. Arbetsköparen leder och fördelar arbetet, avgör själv vem hen vill anställa och har stora möjligheter att ensidigt bestämma vem som ska sägas upp. Den som säljer sin arbetskraft är beroende av lönearbete för sin försörjning och befinner sig därmed i underläge.

En stark arbetsrätt är avgörande för löntagarnas trygghet på arbetsmarknaden. Det ger den enskilde arbetstagaren ett grundläggande skydd mot arbetsköparnas godtycke. Samtidigt ger det arbetstagarna en kollektiv styrka gentemot arbetsköparna. Ett starkt anställningsskydd reglerar hur en arbetsgivare får säga upp en anställning. Vid arbetsbrist gäller i utgångspunkten turordning – sist in först ut – och lagen ger rätt till återanställning. Detta hindrar att arbetsgivaren byter ut en anställd mot en arbetslös. En stark arbetsrättslagstiftning bidrar därmed till att utjämna ojämlika maktförhållandena mellan arbetstagare och arbetsköpare.

Under de senaste decennierna har arbetsrätten försvagats i Sverige. Lagen om anställningsskydd (LAS) har successivt urholkats: arbetsgivarnas möjlighet att göra undantag från turordningsreglerna har utökats, tiden för återanställningsrätt har förkortats och allmän visstidsanställning har införts. Utöver detta har praxis, genom arbetsköparnas faktiska agerande och domar i Arbetsdomstolen, förskjutits i klart arbetsköparvänlig riktning. De

⁵⁷ SOU 2017:101. Jämställt föräldraskap och goda uppväxtvillkor för barn – en ny modell för föräldraförsäkringen.

förändringar i arbetsrätten som den socialdemokratiska regeringen drev igenom i juni 2022, som bygger på parternas principöverenskommelse, innebär ytterligare försämringar av anställningstryggheten. Arbetsgivarnas möjlighet att göra undantag från turordningen utökas från två till tre arbetstagare.⁵⁸ Detta ska gälla alla arbetsgivare – oavsett antalet anställda. Sammantaget stärker det arbetsköparnas makt och försvagar de arbetandes ställning.

Angreppen på anställningsskyddet har ökat otryggheten på den svenska arbetsmarknaden. Andelen otrygga jobb har ökat kraftigt och den mest otrygga formen av tillfällig anställning, behovsanställning, har ökat mest. Från att ha varit ett av länderna med starkast anställningsskydd för visstidsanställda har Sverige blivit ett land i bottenligan.⁵⁹ Förändringarna i arbetsrätten som genomförs 2022 försämrar anställningstryggheten även för fast anställda.

På senare år har nya former för att organisera arbete vuxit fram: Plattformsarbete. De som utför arbetet betraktas i regel inte som arbetstagare, saknar anställningstrygghet och har ofta orimliga arbetsvillkor, bristfällig arbetsmiljö och oskäligt låg lön. Om plattformsarbetet inte regleras är risken stor att den prekära arbetsrelationen sprids till andra delar av arbetsmarknaden.

Vänsterpartiet anser att arbetstagarnas ställning och trygghet behöver stärkas – inte försvagas. Anställningsskyddet behöver förbättras – inte försämras. Vi behöver fler trygga jobb – inte färre. Vänsterpartiet vill reformera arbetsrätten på löntagarnas villkor. Vi vill bland annat:

- ✓ Avskaffa undantagen i turordningen. Principen sist in, först ut ska gälla utan undantag på alla arbetsplatser oavsett storlek (fortsatt dispositivt).
- ✓ Avskaffa särskild visstidsanställning (tidigare allmän visstidsanställning) och inför istället objektiva kriterier för när det är tillåtet med visstidsanställningar.
- ✓ Ändra lagstiftningen så att plattformsföretagen är att betrakta som arbetsköpare och att de som utför arbetet är att betrakta som arbetstagare – med de rättigheter och skyldigheter som följer av detta.

Ett starkt anställningsskydd ger starka och trygga löntagare som kan stå upp för sina rättigheter och kräva rättmätiga löner och villkor. Det gynnar i förlängningen även arbetsköparna: Starka och trygga löntagare gör ett bättre jobb. Ett försvagat anställningsskydd ger otrygga löntagare och tysta arbetsplatser. Det drabbar i förlängningen även arbetsköparna: Otrygga löntagare gör ett sämre jobb.

2.11 Värna kollektivavtalen

Den svenska arbetsmarknadsmodellen innebär att arbetsmarknadens parter har det huvudsakliga ansvaret för att reglera löner och andra anställningsvillkor. Löner och villkor regleras i kollektivavtal – ett skriftligt avtal mellan arbetsgivare eller arbetsgivarorganisation och arbetstagarorganisation. När avtalet är undertecknat gäller fredsplikt. Kollektivavtalet innebär att arbetsgivaren garanteras arbetsfred medan arbetstagarorganisationen garanteras löne- och anställningsvillkor. Rikstäckande kollektivavtal gäller alla som säljer samma sorts arbete. Avtalen är bindande för arbetsgivarna, vilket innebär att de inte kan hota en enskild anställd med lägre lön eller sämre villkor.

Cirka 70 procent av de anställda i Sverige är med i en facklig organisation, men 90 procent omfattas ändå av kollektivavtal. Det beror på att arbetsgivare som har ett kollektivavtal måste tillämpa det på sina anställda antingen de är medlemmar i ett fackförbund eller inte. På hela arbetsmarknaden finns cirka 650 kollektivavtal.

Modellen med kollektivavtal har varit framgångsrik: Den har inneburit att fackföreningar kunnat förbättra löner och villkor för de anställda, utgjort ett värn mot osund konkurrens och sammantaget förbättrat arbetarklassens livsvillkor och ökat jämlikheten.

Under de senaste decennierna har den svenska kollektivavtalsmodellen satts under hård press. Idag hotas kollektivavtalen på flera sätt: Privatiseringar och avregleringar försvagar välfärden, där kollektivavtalstäckningen är starkast. Genom försvagad anställningstrygghet och urholkade fackliga rättigheter minskar organisationsgraden, vilket i förlängningen påverkar fackens förmåga att tvinga arbetsgivaren till förhandlingsbordet. I Sverige har den fackliga organisationsgraden minskat från 81 procent till 69 procent sedan 2000.⁶⁰

⁵⁸ Enligt det tidigare regelverket kan en arbetsgivare med högst tio anställda undanta två anställda från turordningen vid uppsägning p.g.a. arbetsbrist.

⁵⁹ Alfonsson (2022), Det otrygga arbetslivet i Sverige. Dess framväxt och dess konsekvenser. Studentlitteratur.

⁶⁰ Kjellberg (2022), Den svenska modellen i en föränderlig värld. Arena Idé.

Genom systemet med offentliga upphandlingar, där företag som lägger sig lägst i pris får fördelar i kampen om kontrakten, gynnas oseriösa arbetsgivare utan kollektivavtal. Genom oreglerad arbetskraftsinvandring från länder utanför EU utnyttjas utländsk arbetskraft på ett sätt som leder till konstant press på löner och villkor – vilket undergräver kollektivavtalens ställning samtidigt som rasism får ökat fäste. Till detta bidrar också ett utstationeringsdirektiv som, trots vissa förbättringar, fortfarande inte ger svenska fackföreningar rätt att kräva svenska löner och villkor fullt ut för utstationerade arbetstagare från EU.

Vänsterpartiet värnar den svenska kollektivavtalsmodellen. Svenska kollektivavtal ska gälla för alla som arbetar på den svenska arbetsmarknaden. För att försvara och stärka kollektivavtalens ställning på den svenska arbetsmarknaden vill vi bland annat:

- ✓ Stärka svenska fackföreningars rätt att kräva svenska löner och villkor fullt ut för utstationerad arbetskraft.
- ✓ Förändra lagen om offentlig upphandling (LOU) så att upphandlande myndigheter har rätt att kräva kollektivavtal vid all offentlig upphandling.
- ✓ Återinföra arbetsmarknadsprövning och enbart tillåta arbetskraftsinvandrare i bristyrken.
- ✓ Bekämpa arbetslivskriminalitet och osund konkurrens genom att tillföra mer resurser till det myndighetsgemensamma arbetet och ge myndigheterna bättre verktyg.
- ✓ Återinföra avdragsrätt för fackavgiften i syfte att öka organisationsgraden.

2.12 Reformtabell

Tabell 2.6 Reformtabell: Trygga och starka löntagare (miljarder kronor)

	2023	2024	2025	2026
Starka och trygga löntagare				
Arbetsförmedlingen	1,5	2,5	3,0	3,0
Arbetsmarknadsutbildning	1,0	2,0	3,0	3,0
Arbetslöshetsförsäkringen	3,5	5,1	7,7	8,0
Höj taken i socialförsäkringen	1,1	1,2	1,3	1,4
Höj taket i sjukpenning för arbetssökande	0,1	0,2	0,3	0,4
Avskaffa sjukpenning på fortsättningsnivå	0,6	0,7	0,7	0,7
Höj ersättningsnivån i sjuk- och aktivitetsersättningen	2,2	2,4	2,4	2,4
Slopa karensavdraget	5,2	5,2	5,2	5,2
Höj inkomstpensionerna	-3,00	8,5	17,1	21,3
Beräkna pensionsavgift och pensionsrätt utifrån bakomliggande inkomst	0,6	0,6	0,6	0,6
Garantipensionshöjning*	7,9	8,1	8,5	9,1
Totalt	20,7	36,5	49,8	55,1

* Enligt beslut om prop. 2021/22:269. Riksdagen beslutade i juni 2022 att höja garantipensionen med 1 000 kronor per månad och att konsumtionsstödet i bostadstillägget ska höjas med 100 kronor per månad för ensamstående och 50 kronor per månad för sammanboende, samtidigt som fribeloppet i bostadstillägget höjs. Höjningen genomförs i augusti 2022 och är ett resultat av Vänsterpartiets enträgna arbete för höjda pensioner. Eftersom någon finansiering av höjningen inte beslutats i riksdagen har vi valt att inkludera förslaget i vår reformtabell, tillsammans med de övriga reformer vi vill genomföra och finansierar kommande mandatperiod.

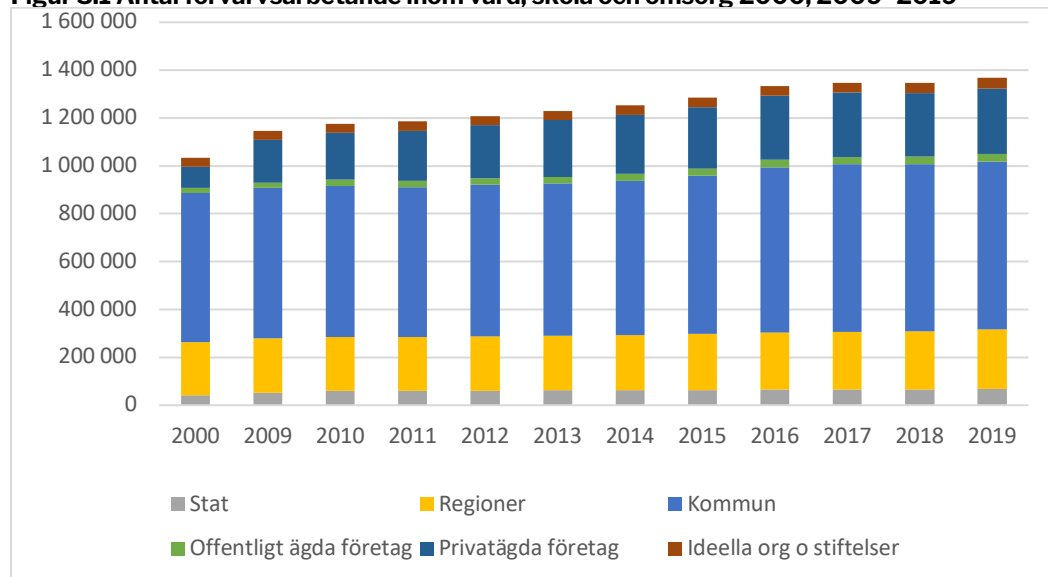

3 Generell välfärd för ett helt samhälle

Sverige erbjuder en vård och omsorg i absolut världsklass. Men sedan 1990-talets mitt har välfärden givits återkommande sparbetning, i synnerhet i glesbygdskommuner med ett minskande skatteunderlag. Det har inneburit att ojämlikheten i hälsa och livslängd har ökat i Sverige under 30 års tid.⁶¹ Resurserna behöver öka kraftigt om våra ambitioner för det offentliga åtagandet ska kunna förverkligas.

I samband med 90-talskrisen gjordes stora förändringar i styrningen av välfärden. Kritiken mot ökande kostnader inom offentlig sektor ledde till införandet av en ny styrningsfilosofi, hämtad från industrin, kallad New Public Management (NPM). Från att i huvudsak drivits i egen regi öppnades välfärden upp för privata marknadsintressen. Under denna tid har marknaden trängt djupt in i sjukvården och äldreomsorgen på ett sätt som inneburit en ineffektiv och ojämn resursfördelning. Den kvasimarknad vi nu lever med är resultatet av privatiseringar och felprioriteringar där resurserna delvis gått till vinster och en svällande byråkrati. År 2000 var cirka 9 procent av alla välfärdsarbetare anställda i privata företag, idag är det så mycket som 20 procent.⁶² Störst är andelarna i omsorgssektorn – 25 procent.

Figur 3.1 Antal förvärsarbetande inom vård, skola och omsorg 2000, 2009–2019

Källa: SCB (2021), *Finansiärer och utförare inom vård, skola och omsorg 2019*.

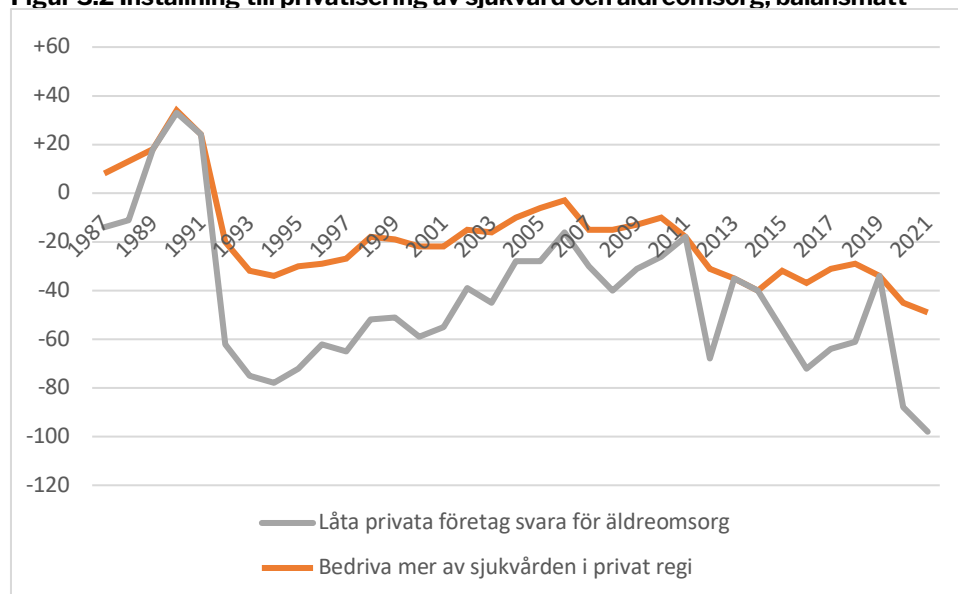
Marknadsreformerna har inte inneburit någon ökning av andelen vård och omsorg som bedrivs i ideella föreningar och stiftelser. Kommunernas köp från privata företag utgör idag 15 procent medan köpen från föreningar och stiftelser uppgår till cirka 2 procent.⁶³

Den här utvecklingen saknar folkligt stöd. Majoriteten av svenska medborgare är negativa till privatiseringen av sjukvård och äldreomsorg och i takt med att den privata vård- och omsorgsmarknaden har ökat så har skepsisen i befolkningen ökat.

⁶¹ Folkhälsomyndigheten (2022), *Folkhälsans utveckling Årsrapport 2022*.

⁶² SCB (2021), *Finansiärer och utförare inom vård, skola och omsorg 2019*.

⁶³ Ibid.

Figur 3.2 Inställning till privatisering av sjukvård och äldreomsorg, balansmätt

Källa: SOM-institutet vid Göteborgs universitet (Den nationella SOM-undersökningen 1986–2021, Svenska trender 1986–2021). Frågeformulering: "Vilken är din åsikt om följande förslag?". Svartalternativen är "mycket bra förslag"; "ganska bra förslag"; "varken bra eller dåligt förslag"; "ganska dåligt förslag"; "mycket dåligt förslag". Balansmätt avser andelen som svarat "mycket" eller "ganska bra förslag" minus andelen som svarat "ganska" eller "mycket dåligt förslag".

En vård och omsorg som ges efter behov fyller en mycket viktig omfördelande funktion. För även om medellivslängden har ökat generellt de senaste decennierna varierar utvecklingen beroende på exempelvis klass och kön. Bland kvinnor med förgymnasial utbildning har den förväntade medellivslängden förkortas för 30-åringar mellan perioderna 2011–2015 och 2016–2020, och bland män med förgymnasial utbildning står den stilla. För både män och kvinnor med gymnasial och eftergymnasial utbildning ökar den förväntade medellivslängden, från redan högre nivåer.⁶⁴ Dessutom varierar antalet friska år utifrån klass och kön. Risken för att såväl insjukna som chansen att återhämta sig från livshotande sjukdomar är ojämlikt fördelad. Förutsättningarna för välfärden att minska klyftorna i folkhälsa, som följer av ojämlikheten i samhället, kräver att välfärden kan verka kompensatoriskt. Välfärdsresurserna måste därför styras efter en behovsprincip, där störst behov kommer först. För nätläkarbolagen och andra privata vårdgivare är de friskaste patienterna, som kräver minst insats men ger hög ersättning, de mest lönsamma. Dessa aktörers utbredning inom välfärden har gjort vinstmöjligheterna mer styrande av hur vårdresurserna fördelas istället för att låta behoven styra. Därmed blir det också den offentliga vårdens ansvar att vårda de med störst vårdbehov, vilket innebär ökad belastning på den offentliga vården.

Vänsterpartiet anser att den svenska sjukvården och äldreomsorgen behöver återgå till att styras med utgångspunkt från vårdbehov. De nyliberala dogmerna måste bytas ut. Hälso- och sjukvårdslagens portalparagraf om vård efter behov behöver åter bli verklighet.

Förutsättningarna för en jämlik vård skiljer sig åt beroende på var i landet vi är bosatta. Därför krävs ett ökad statligt inflytande över den ekonomiska omfördelningen och ökade resurser till vården. Det regionala självstyret kan vara en stor tillgång i arbetet för ett regionalt anpassat förebyggande arbete, folkhälsoarbete och andra insatser med regional prägel, men det får aldrig ske på bekostnad av jämlikheten. Den vård du erbjuds ska inte vara beroende av din samhällsklass, ditt kön, ditt ursprung eller din geografiska hemvist. Vänsterpartiet kommer att arbeta för att minska ojämlikheten i vården och omsorgen.

Inom de närmaste åren kommer välfärdsområdet dessutom att stå inför en stor utmaning; andelen personer över 80 år kommer att öka med nästan 40 procent mellan 2022 och 2032.⁶⁵ Att människor lever längre är självklart något positivt. Men en förändrad befolkningssammansättning leder till att behovet av äldreomsorg och vård kommer att öka.

⁶⁴ SCB (2021), Livslängden i Sverige 2011–2020 Livslängdstabeller för riket och länen.

⁶⁵ Andelen 80+ av befolkningen 20–64 år, enligt SCB:s befolkningsprognos 2022.

Inom sjukvården och omsorgen bedriver beundransvärda anställda ett bättre och mer utförligt omsorgsarbete än vad som är schemalagt för. Men en fungerande vård och omsorg borde inte förutsätta hjältinnor och hjältar – det handlar om kvalificerade och extremt viktiga arbeten som kräver stor kompetens och bör behandlas därefter. Vänsterpartiet vill skapa den arbetsmiljö vårdpersonalen förtjänar. Vården och omsorgens stora behov och personalens återkommande utmaning kokar ner till en sak: tid. Att kunna ge tid i omsorgen och i vården är avgörande. Men det är en bristvara. Anställningar inom vård och omsorg borde vara eftertraktade, och finnas på arbetsplatser där medarbetarna trivs och vill stanna kvar.

3.1 En välfärd utan vinstintresse

Vinstintresset förvrider välfärdens sätt att fungera. Den fria företagsetableringen innebär en ineffektiv resursallokering när vinstintresset snarare än medborgarintresset styr var vårdcentraler eller äldreboenden öppnas. Vårdcentraler och läkarmottagningar etablerar sig mycket oftare i områden där folk är välbeställda och relativt friska och riktar sin marknadsföring mot dessa grupper. Det gör att vårdens pengar inte räcker till områden där människor har lägre inkomster och där ohälsan är högre och sjukdomsbilden mer komplex.

Personalen är avgörande för kvaliteten i välfärden. Det är också den som kostar mest pengar. Därför är det inte konstigt att välfärdsföretagen oftast sparar in på personalen för att göra vinst. Privata utförare har i genomsnitt lägre bemanning, färre anställda med rätt utbildning samt fler deltidsanställda och fler visstidsanställda jämfört med kommunala utförare.

Inom äldreomsorgen har privatiseringarna resulterat i många timvikarier, lägre bemanning, och hög personalomsättning. Andelen tidsbegränsat anställda i privat driven äldreomsorg 2020 var 41 procent jämfört med 31 procent i kommunal drift. Samma år var andelen deltidsanställda 54 procent i kommunal drift och 70 procent i privat. Skillnaderna har dessutom ökat över tid.⁶⁶ Samtidigt tjänar heltidsanställda i kommunalt driven äldreomsorg i genomsnitt 2 400 kronor mer än sina privatanställda kollegor.⁶⁷

Idag går flera miljarder av det vi betalar i skatt för välfärd istället till privata vinster. Inte sällan går vinsterna dessutom till riskkapitalbolag som själva gör sitt bästa för att smita från skatt. När ägare plockar ut vinster samtidigt som äldre med hemtjänst får kortare besök visar det vad vinstjakten leder till. Avkastning på eget kapital för företag inom hälso- och sjukvård var i snitt 28,8 procent 2019 och i omsorgsföretagen 21,2 procent. Det kan jämföras med avkastning på eget kapital i hela tjänstesektorn samma år som var 13,7 procent.⁶⁸ Om en verksamhet en dag inte längre är lönsam kan ägarna låta den gå i konkurs.

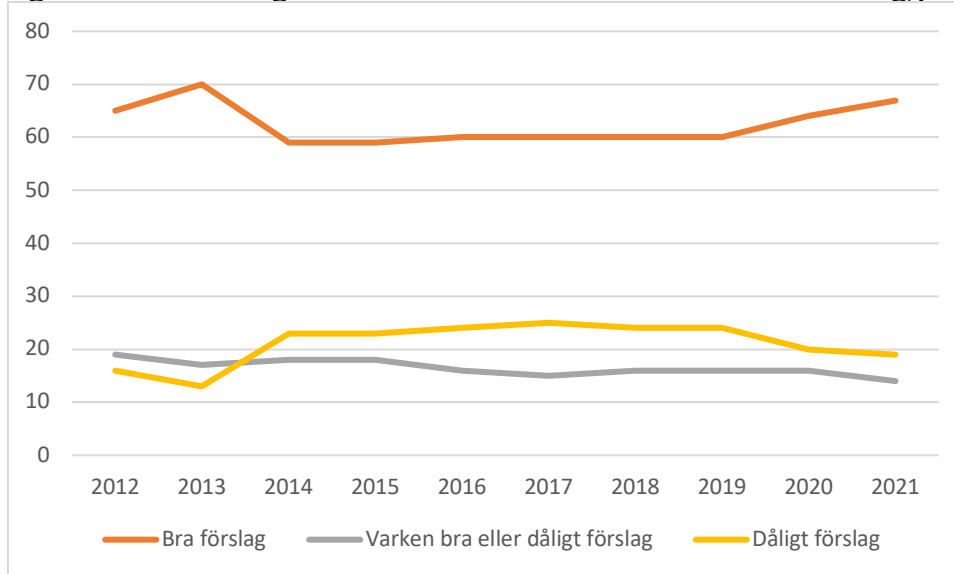
Det har aldrig funnits en majoritet bland medborgarna för att tillåta vinstutdelning i skattefinansierad vård, skola och omsorg. Två tredjedelar av befolkningen tycker att det är ett bra förslag att inte tillåta vinstutdelning i skattefinansierad vård, skola och omsorg och andelen har ökat sedan 2019.⁶⁹ Knappt en femtedel tycker att det är ett dåligt förslag att förbjuda vinstutdelning. Lobbyism för vinstdrivande aktörer i välfärden har dock ökat markant, vilket skulle kunna förklara den stora diskrepansen mellan majoriteten av riksdagspartiernas positiva inställning till vinster i välfärden och medborgarnas motstånd till desamma.

⁶⁶ Kommunal (2021), Så mycket bättre? – En jämförelse av anställningsvillkor och löner i privat och kommunalt driven äldreomsorg.

⁶⁷ Ibid.

⁶⁸ SCB (2021), Finansiärer och utförare inom vård, skola och omsorg 2019.

⁶⁹ SOM-institutet (2022), Den nationella SOM-undersökningen 1986–2021.

Figur 3.3 Vinstutdelning ska inte tillåtas i skattefinansierad vård skola omsorg, procent

Källa: Källa: SOM-institutet vid Göteborgs universitet (Den nationella SOM-undersökningen 1986–2021, Svenska trender 1986–2021). Frågeformulering: "Vilken är din åsikt om följande förslag? - Vinstutdelning ska inte tillåtas inom skattefinansierad vård, skola och omsorg". Svartalternativen är "mycket bra förslag"; "ganska bra förslag"; "varken bra eller dåligt förslag"; "ganska dåligt förslag" samt "mycket dåligt förslag". "Bra förslag" avser dem som svarat "ganska" eller "mycket bra förslag". "Dåligt förslag" avser dem som svarat "ganska" eller "mycket dåligt förslag".

Vinstuttagen från välfärdsföretagen är svåra att reglera. Flera tar inte ut överskottet i verksamheten i vinst samma år, utan investerar i nya verksamheter eller uppköp av andra företag. Överskottet används då för att expandera och därmed höja värdet på företaget, som sedan kan säljas med stor vinst. Andra exempel på värdeöverföringar är via lån, räntor och avskrivningar inom samma koncern. Välfärdsföretaget kan också hyra lokaler av ett bolag inom samma koncern och betala en hyra som överstiger den marknadsmässiga. Det finns också möjlighet att köpa tjänster från andra bolag i samma koncern med en högre ersättning än om anbud tagits in.

LO har tagit fram ett förslag som innebär att aktiebolag som utför skattefinansierad välfärd som huvudregel ska vara samhällsbolag, dvs. en bolagsform med särskilda begränsningar av vinst och värdeöverföringar.⁷⁰ Vänsterpartiet har ställt sig bakom det förslag om vinstbegränsnings som 2016 presenterades i utredningen "Ordning och reda i välfärden" och som lades fram som proposition till riksdagen 2018.⁷¹ Detta förslag röstades dock ned.

Förslagen i utredningen är:

- ✓ Att högsta tillåtna rörelseresultat i välfärdssektorn ska motsvara statslåneräntan med ett tillägg på en procentandel⁷² av det operativa kapitalet samt att det införs ett förbud mot värdeöverföringar, som exempelvis icke marknadsmässiga löner och hyror.
- ✓ Att det införs ett krav på tillstånd, beviljat av Statens skolinspektion samt
- ✓ Inspektionen för vård- och omsorg (IVO), för den juridiska person som vill driva välfärdsverksamhet som finansieras av offentliga medel.

En välfärd utan vinstintresse är en fråga som Vänsterpartiet kommer fortsätta att prioritera under kommande mandatperiod. Vi bedömer att det redan idag finns tillräckligt med underlag för att fråga ska kunna utredas skyndsamt och ett vinstförbud ska kunna träda i kraft de närmaste åren.

Vänsterpartiets förslag:

- ✓ Ett förbud mot vinster i välfärden ska utredas skyndsamt. Tillsätt en offentlig utredning direkt efter valet som ska vara klar 2023. Beslut 2024 och fullt genomfört 2026.

⁷⁰ LO:s förslag innebär att aktiebolag som utför skattefinansierad välfärd som huvudregel ska vara samhällsbolag, dvs. en bolagsform med särskilda begränsningar av vinst och värdeöverföringar. Se LO (2013), Åtgärder för att begränsa vinst i välfärden.

⁷¹ SOU 2016:78. Ordning och reda i välfärden.

⁷² Utredningen föreslog 7 procent.

3.2 Valfrihet för brukare, inte företag

Marknadsinslaget inom vård och omsorg uppnås idag antingen genom Lagen om offentlig upphandling (LOU), som innebär en lagreglerad inköpsprocess för att offentliga inköp ska öppnas för konkurrens. Vidare reglerar sedan 2009 Lagen om valfrihet (LOV) vad som gäller om kommuner väljer att låta medborgarna välja utförare bland leverantörer i ett så kallat kundvalssystem. LOV innebär fri etableringsrätt för alla företag som lever upp till de av kommunen ställda kvalitetskraven inom omsorgsområdet.⁷³ Sedan baseras resurserna från kommunen på hur många brukare de lyckas locka till sig. Systemet är obligatoriskt för regionerna inom primärvården sedan 2010 men frivilligt för kommuner i övrigt.

Det är stora skillnader i hur stor del av välfärden som bedrivs av privata utförare i olika delar av landet. Marknadsinslaget är mest framträdande i storstadsregionerna och allra mest i Stockholm. I genomsnitt för hela riket köpte kommuner och regioner under 2019 verksamhet för 13 procent av bruttokostnaden från privata företag och stiftelser. De regionala skillnaderna var stora. Stockholms län har stått för den högsta andelen köp av verksamhet varje år sedan 2007. Under 2019 var köpen i Stockholm 23 procent av den totala bruttokostnaden. Norrbottens län och Kalmar stod för den lägsta andelen köp av verksamhet. Där utgjorde köpen endast 5 procent. Stockholms län hade nästan 14 000 privata utförare som utförde kommunal verksamhet 2020. Västra Götaland hade 6 500 och Skåne 5 500.⁷⁴

Inklusive det obligatoriska vårdvalssystemet inom primärvården hade Region Stockholm totalt 39 vårdvalssystem – långt fler än Uppsala och Skåne som vardera hade totalt 12 respektive 11 system. Majoriteten av regionerna har endast ett par vårdvalssystem.⁷⁵

Ett syfte med vårdvalet är att det ska öka tillgängligheten. Det gör det, men sannolikt inte där ökad tillgänglighet behövs. Marknadslogikens intåg i den svenska vården har inneburit att i huvudsak friska, välbeställda personer ges möjlighet att överkonsumera vård. Samtidigt har patienter med sämre ekonomi, sämre hälsa och äldre personer med stora vårdbehov nedprioriterats.⁷⁶ De riktigt stora vårdbehoven finns inte i Stockholms innerstad utan i förorter och bostadsområden i utkanten av städerna, där privata aktörer med vinstintresse inte har lika starka drivkrafter att etablera sig.

Det fria vårdvalet med den fria etableringsrätten har lett till fler huvudmän och därmed en bristande samordning av vården. De ökade inslagen av privata aktörer och införandet av valfrihetsmodeller ger också upphov till större byråkrati i och med att behoven av kontroll och uppföljning ökar. Denna väg leder allt längre bort från innehållet i hälso- och sjukvårdslagen och jämlik vård. Valfriheten ska gälla för de som behöver vård och omsorg, inte för privata företag.

Vänsterpartiets förslag

- ✓ Avskaffa LOV och företagens fria etableringsrätt inom vård och omsorg.

3.3 Inga privata sjukvårdsförsäkringar i offentlig vård

I slutet av 2021 hade drygt 720 000 personer en sjukvårdsförsäkring. Det är en ökning med knappt 5 procent jämfört med motsvarande tidpunkt 2020. De individuella försäkringarna har minskat med 1 procent medan arbetsgivarbetalda gruppförsäkringar har ökat med 6 procent.⁷⁷ De flesta som omfattas av försäkringarna är försäkrade via sin arbetsgivare. Omkring 90 procent av alla sjukvårdsförsäkringar i Sverige som tecknades 2018 var gruppförsäkringar, och av dem tecknades omkring två tredjedelar av arbetsgivaren. Försäkringarna är vanligare i storstadsregionerna och i Jämtland. De är också vanligare i till exempel bygg- och anläggningsbranschen och i den finansiella sektorn, liksom på mindre arbetsplatser med upp till 30 anställda. Störst andel försäkrade utgör de som arbetar inom finansiella tjänster, juridik och ekonomisk konsultation.⁷⁸ I genomsnitt har personer med sjukvårdsförsäkring högre inkomst än arbetskraften i övrigt.

⁷³ Förutsättningar för skolval regleras i skollagen.

⁷⁴ SCB (2021), Finansiärer och utförare inom vård, skola och omsorg 2019. Observera dock att samma utförare kan förekomma inom en kommun i olika verksamhetsområden.

⁷⁵ SKR (2021), Valfrihetssystem i regionerna 2021.

⁷⁶ Riksrevisionen (2014), Primärvårdens styrning – efter behov eller efterfrågan?

⁷⁷ Svensk Försäkring, 2022-06-01.

⁷⁸ Vårdanalys (2020), Privata sjukvårdsförsäkringar, Ett kunskapsunderlag om möjliga konsekvenser för patienter och medborgare, Rapport 2020:3.

I det offentliga sjukvårdssystemet har alla rätt till vård oavsett bakgrund eller hälsolivå. De personer som ska teckna en privat sjukvårdsförsäkring måste godkännas, exempelvis genomgå någon form av hälsodeklaration och bedömas vara arbetsför. Det innebär att privata sjukvårdsförsäkringar vanligtvis inte inkluderar behandlingar som är kopplade till medfödda hälsoproblem och kroniska sjukdomar.

Att vården ska ges efter behov och på lika villkor är centrala utgångspunkter i den svenska hälso- och sjukvårdslagstiftningen (HSL). Den som har det största behovet av hälso- och sjukvård ska ges företräde och tillgången ska inte påverkas av till exempel kön, ålder, utbildning eller arbetsförmåga. Myndigheten Vårdanalys konstaterar att personer med privat sjukvårdsförsäkring får vård snabbare än genom den offentligt finansierade vården, och att det inte är sannolikt att det beror på att de i genomsnitt har större medicinska behov.⁷⁹

Systemet med privata sjukvårdsförsäkringar är inte bara orättvist och leder fel när det kommer till vem som får vilken vård och när, utan systemet är även kostnadsdrivande. Bland annat skapas en kravkultur där patienterna/kunderna vill få ut maximalt av sin försäkring, såsom fler utlåtanden av fler specialister (second opinion). Samtidigt har de privata vårdgivarna intresse av att sälja så mycket sjukvård som möjligt. Lägg därtill försäkringsbolagens administrativa kostnader för att skadereglera och kontrollera att människor talar sanning i sina hälsodeklarationer och/eller andra avtalskontroller.

Vårdköerna blir inte heller kortare, även om det säkert kan upplevas så för en del. Vårdanalys menar att det är svårt att med säkerhet uttala sig om hur privata sjukvårdsförsäkringar påverkar den totala kapaciteten. Men utifrån väntetidsdatabasen konstaterar de att privata vårdgivare som också tar emot patienter med privata sjukvårdsförsäkringar inte alltid efterlever den författningsreglerade vårdgarantin och andra tidsgränser för de offentligt finansierade patienterna. En slutsats av det är att dessa vårdgivare inte har ledig kapacitet och mottagandet av försäkringspatienter riskerar att gå ut över de resurser som finns.

Vänsterpartiet anser inte att det är rimligt att det ska vara tillåtet att utforma försäkringar som strider mot hälso- och sjukvårdslagen. Vidare menar vi att privata sjukvårdsavtal inte ska få tecknas med vårdgivare som mottar offentlig finansiering.⁸⁰

Vänsterpartiets förslag

- ✓ Förbud mot privata sjukvårdsförsäkringar i offentlig verksamhet 2022.

3.4 Offentlighetsprincipen ska gälla

Det politiska inflytandet över våra gemensamma resurser minskar när välfärd privatiseras, dels för att förtroendevalda riskerar att påverkas av lobbyorganisationers intensiva kampanj- och opinionsarbete och dels för att insynen i privata verksamheter är mindre.

På flera områden sparar privata välfärdsföretag in på viktiga kvalitetsfaktorer som personaltäthet, utbildningskrav och anställningsförhållanden. Personalförsörjning i exempelvis den privata äldreomsorgen kan dock klassas som affärshemligheter. Brist på transparens och öppenhet i exempelvis vårdval leder till att möjligheterna för patienter att göra ett välinformerat val är små. Idag saknar dessutom regionerna insyn och närmare kunskap om hur de privata vårdgivarna som mottar offentlig finansiering prioriterar sina patienter. Det finns därför behov av en omfattande genomlysning.

Utredningen om ökad insyn i välfärden lämnade 2016 förslag som innebar att offentlighetsprincipen skulle införas i offentligt finansierad, privat utförd välfärd.⁸¹ Utredningens förslag har dock inte genomförts och i maj 2022 tillsatte Regeringskansliet en ny utredning.

Vänsterpartiets förslag:

- ✓ Offentlighetsprincipen ska gälla alla aktörer som utför offentligt finansierad välfärd.

⁷⁹ Vårdanalys (2020), Privata sjukvårdsförsäkringar, Ett kunskapsunderlag om möjliga konsekvenser för patienter och medborgare, Rapport 2020:3.

⁸⁰ I enlighet med prop. 2021/22:260 Ökad kontroll i hälso- och sjukvården samt Ds 2022:15 Regler om privata sjukvårdsförsäkringar inom den offentligt finansierade hälso- och sjukvården.

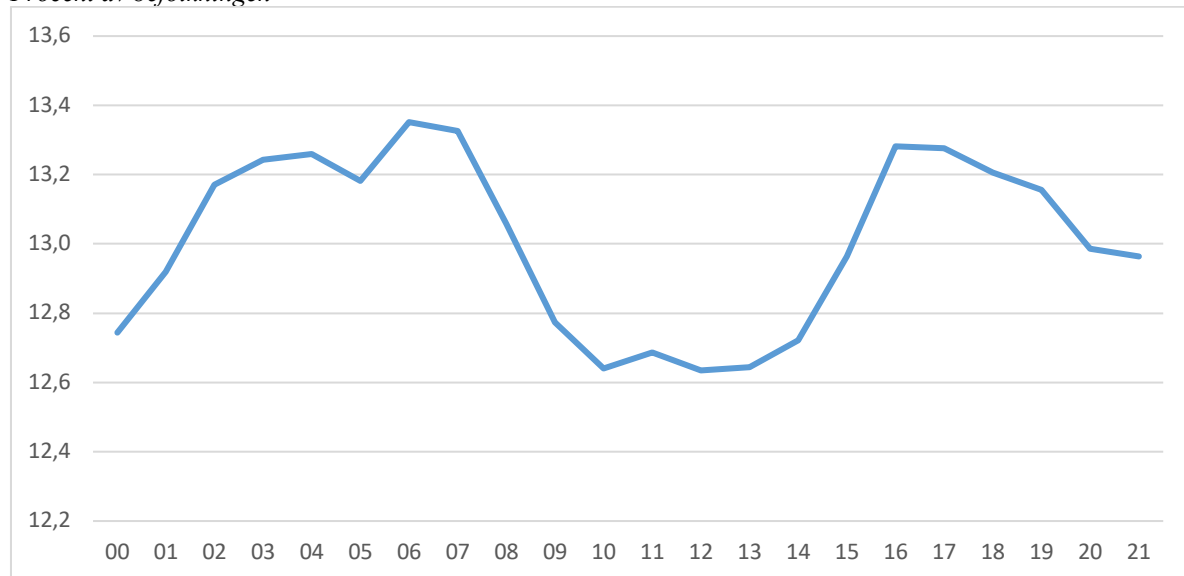
⁸¹ SOU 2016:62. Ökad insyn i välfärden.

3.5 Kraftigt ökade välfärdsresurser

Sveriges kommuner och regioner står inför flera stora utmaningar. Två utmaningar som är kopplade till varandra handlar om resursbrist och stora rekryteringsbehov. Välfärdssektorn har under lång tid varit underfinansierad. I figuren nedan visas hur den kommunfinansierade sysselsättningen utvecklats i relation till befolkningen. Som framgår av figuren har antalet anställda inom välfärden minskat i relation till befolkningsutvecklingen sedan 2016. Fallet har varit särskilt starkt sedan 2019. Vänsterpartiet har under hela mandatperioden påtalat att kommunsektorns resurser inte matchat de behov som finns i välfärden. Utvecklingen av den kommunfinansierade sysselsättningen visar tyvärr att vi fått rätt på denna punkt. Detta har resulterat i minskad personaltäthet och dålig arbetsmiljö.

Figur 3.4 Anställda i välfärden, 2000–2021

Procent av befolkningen

Källa: VP22 och SCB, med anställda i välfärden avses "Kommunfinansierad sysselsättning"

Coronapandemin har dessutom resulterat i en vårdskuld när operationer och behandlingar har skjutits på framtiden och kommuner och regioner står inför ett mycket stort rekryteringsbehov. För att kommunsektorn ska lyckas med sin personalförsörjning krävs både stora utbildningssatsningar och betydande ansträngningar för att öka välfärdssektorns attraktivitet. Centralt i detta sammanhang är högre löner, ökad personaltäthet och förbättrad arbetsmiljö.

3.5.1 Ökad personaltäthet och bättre villkor i offentlig sektor

Pandemin drabbade en omsorg och sjukvård som redan var svårt ansträngd med brist på resurser, bemanningsproblem och strukturproblem som länge drabbat både patienter och personal. Om sjukvården varit starkare finansierad, haft fler anställda och en verklig lagerhållning av sjukvårdsmateriel, hade Sverige stått bättre rustat inför denna kris.

Till följd av spridningen av coronaviruset behövde sjukvården ställa om och fokusera helt på de patienter som drabbades hårdast av covid-19. Det är genom enorma insatser som vårdpersonalen har räddat liv, trots det dåliga utgångsläget. Vänsterpartiet instämmer i hyllningarna till de anställda i vården – men menar att de bör få bättre arbetsvillkor, löner och arbetsmiljö – i stället för ett tomt tack.

Personalen är den viktigaste resursen i vården och omsorgen. Samhället behöver förnya sitt åtagande att säkerställa en god arbetsmiljö för de som söker sig till vården och för de som redan arbetar där. Vänsterpartiet arbetar för att vård- och omsorgsyrkerna ska värdesättas som de samhällsnödvändiga tjänster de är. Långsiktiga satsningar på personalens löner, arbetsvillkor och kompetensutveckling är en förutsättning för att vi ska ha en hälso- och sjukvård som motsvarar de behov som finns och kraven i hälso- och sjukvårdslagen.

Samtidigt är budskapet till anställda inom vård och omsorg ofta: spring fortare och jobba snabbare! Tron på att en ökad arbetshastighet från personalen, i kombination med tekniska lösningar, skulle kunna leda till en mer dräglig arbetssituation ingår i den bakvändhet som präglar dagens förhållningssätt. Men varken digitalisering

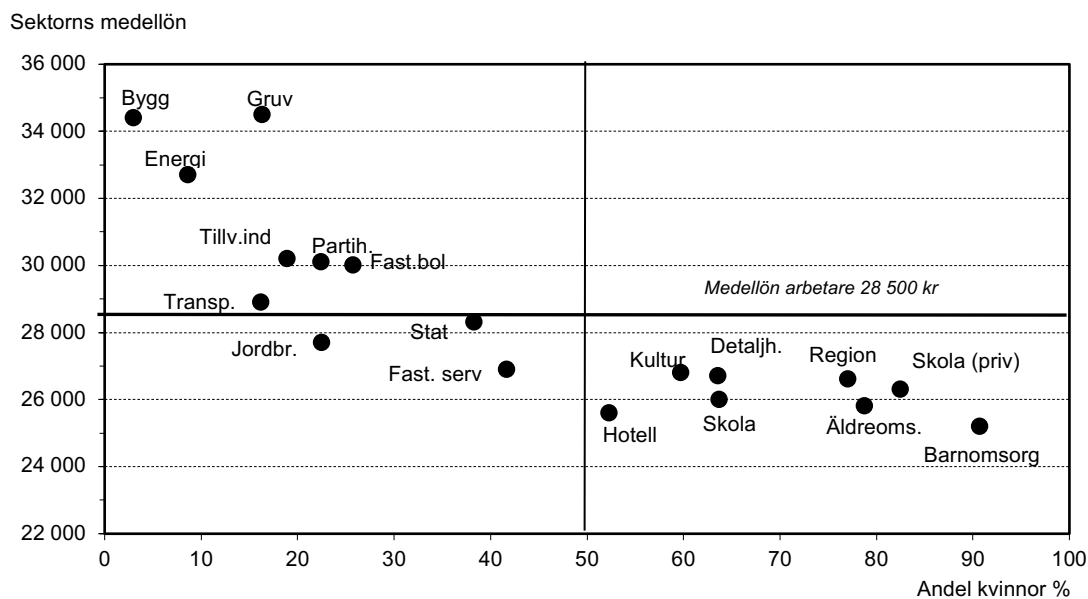
eller användningen av kodord som effektivisering och benchmarking kommer att avlasta personalen i vården och omsorgen. Snarare leder ett högre arbetstempo till en stark etisk stress, där vård och omsorgspersonal inte känner att de kan fullfölja ambitionen om en god och säker vård.

En förutsättning för att många inom vård och omsorg ska ha lust och ork ett helt yrkesliv är tvärtom att de ges en möjlighet att arbeta mer noggrant, i sällskap av fler kollegor. I rapporten ”Skatteväxling för välfärden” har Kommunal frågat experter inom vård, skola och omsorg hur många fler anställda som krävs för att bemanning och arbetsmiljön ska bli acceptabel.⁸² Den samlade bilden av Kommunals utredning var att det fattas minst 50 000 heltidsanställda för att uppnå en tillfredsställande bemanning. Detta skulle enligt Kommunal kosta cirka 30 miljarder kronor.

För att alla dessa individer ska vilja arbeta inom välfärdssektorn och för att personalens arbetsvillkor ska stå i paritet till den samhällsbärande insats de utför, krävs en rejäl satsning på fler kollegor, högre löner och förbättrade anställningsvillkor. Många yrken, särskilt arbetaryrken, inom vård och omsorg har dock låga löner. Ungefär 80 procent av de anställda inom vård och omsorg är kvinnor. Enligt LO är arbetarkvinnors löner 88 procent av männens.⁸³

Förklaringen till löneskillnaden ligger i kombinationen av en könssegregerad arbetsmarknad och löneskillnaderna mellan olika yrken och sektorer. Det vill säga att medellönen oftast är lägre inom de yrken som domineras av kvinnor jämfört med mansdominerade yrken. Lönerna skiljer sig oftast inte nämnvärt mellan kvinnor och män inom samma sektor eller yrke. Inom en rad yrken är medellönen till och med högre för kvinnor än för män, till exempel bland socialsekreterare, gymnasi- och grundskolelärare, fritidsledare, undersköterskor och vårdbiträden. Ju större andel kvinnor en sektor innehåller desto lägre är dock sektorns medellön. Sambandet är tydligast bland arbetare men syns även bland tjänstemännen.

Figur 3.5 Medellön och andel kvinnor efter sektor 2020, arbetare respektive tjänstemän

Källa: Larsson (2021), Lönerapport 2021. Löner och löneutveckling år 1913–2020 efter klass och kön. LO.

En satsning på villkoren inom vård och omsorg blir därför en mycket tydlig satsning på kvinnors löner, särskilt arbetarkvinnor. 2016 satte LO upp ett långsiktigt mål att halvera löneskillnaden mellan kvinnor och män.⁸⁴ Målet formulerades som:

Senast år 2028 ska värdediskrimineringen bland arbetare ha minskat på sådant sätt att

⁸² Kommunal (2019), Skatteväxling för välfärden – ett idéprogram.

⁸³ Larsson (2021), Lönerapport 2021. Löner och löneutveckling år 1913–2020 efter klass och kön. LO.

⁸⁴ LO (2015), Gemensamma långsiktiga mål för tre kongressperioder.

löneskillnaderna mellan kvinnor och män reduceras med 6 procentenheter.

En hög men realistisk ambition ansågs då av LO vara att i genomsnitt minska gapet med cirka en halv procentenhet per år. Sedan denna ambition antogs av LO har skillnaden i medellön mellan arbetarkvinnor och arbetarmän dock endast minskat ytterst marginellt.⁸⁵

En förklaring till svårigheten att öka lönerna på detta område är att lönekostnaderna är skattefinansierade och att detta inte varit en tillräckligt prioriterad fråga för politikerna i många kommuner och regioner. Vänsterpartiet menar dock att en sådan utveckling är möjlig och nödvändig. Men det kräver att staten ökar resurserna till kommuner och regioner betydligt.

Vänsterpartiets förslag:

- ✓ Ökade statsbidrag till kommunerna för att öka personaltäteten. Kostnad 30 miljarder 2026.⁸⁶

3.5.2 Resurser som följer befolkningstillväxten

Den demografiska utvecklingen, där andelen äldre ökar, innebär samtidigt att kommuner och regioner står inför stora resursbehov de närmaste åren.

Enligt SCB finns det idag 559 600 personer som är 80 år och äldre. Gruppen har ökat i antal och förväntas att fortsätta att öka snabbt de kommande åren. År 2030 beräknas att de är 810 500 i dessa åldrar, vilket innebär drygt 250 000 fler än idag.⁸⁷ SKR tar i sin rekryteringsrapport upp att den stora ökningen av personer som är 80 år och äldre medför att fokus hamnar på kommunernas vård och omsorg, där behoven av välfärdstjänster ökar mest.⁸⁸ Enligt rapporten är behovsökningen av personal för vård och omsorg i kommuner 2,4 procent till följd av demografin under perioden 2019–2029.

Enligt SKR behöver då antalet anställda i välfärden öka med cirka 13 000 personer per år för att möta den demografiska utmaningen.⁸⁹ Det baseras på ett ökat rekryteringsbehov med en ökad andel äldre, men också att personal behöver ersättas vid pensionsavgångar. Det innebär en ökning med 52 000 heltidsanställda fram till 2026. LO gör bedömningen att det innebär att det saknas 34 miljarder kronor för att åstadkomma detta.⁹⁰ I Konjunkturläget i mars 2022 bedömde Konjunkturinstitutet detta resursgap (tillsammans med en viss kvalitetshöjning) till 37 miljarder kronor. I samma rapport i juni 2022 hade detta resursgap växt till hela 71 miljarder kronor, bland annat som ett resultat av den höga inflationen.⁹¹

Om resurserna inte tillåts öka i takt med demografin så innebär det en kontinuerlig nedskärning på verksamheternas kvalitet. För Vänsterpartiet är resurser till välfärden en helt avgörande fråga och vi menar att det krävs en modell för att inte personaltäteten automatiskt ska minska och kvaliteten urholkas när befolkningen växer.

Vänsterpartiets förslag:

- ✓ Öka resurserna för att möjliggöra bibehållen personaltätet i välfärden. Totalt 40 miljarder kronor 2026. (Tillsammans med förslaget om ökad personaltätet tillför vi då sammantaget 70 miljarder kronor till kommunsektorn – vilket innebär totalt 102 000 fler anställda i kommuner och regioner.)
- ✓ Inför en ny resursfördelningsmodell: utred en indexering av statsbidragen så att de kan följa demografin och prisutvecklingen, SOU 2022–2023, beslut 2024 och fullt genomfört 2026.

3.6 Bemanningskrav i äldreomsorgen

Vänsterpartiet vill ha en jämlik och jämställd äldreomsorg med hög kvalitet. Personal med rätt kompetens är en förutsättning för detta, men istället har äldreomsorgen under lång tid varit underfinansierad trots betydelsen den har i samhället. Det har visat sig genom en ständig stress där tiden för den gamles omsorg alltför ofta inte räcker

⁸⁵ Larsson (2021), Lönerapport 2021. Lönerna och löneutveckling år 1913–2020 efter klass och kön. LO.

⁸⁶ Utöver detta anslår vi 40 miljarder kronor fram till 2026 för att kommuner och regioner ska klara av de kostnadsökningar som följer av den demografiska utvecklingen (se vidare under avsnittet "Mer resurser när befolkningen växer").

⁸⁷ SCB (2022), Sveriges framtida befolkning 2022–2070.

⁸⁸ SKR (2020), Möt välfärdens kompetensutmaning – rekryteringsrapport 2020.

⁸⁹ Ibid.

⁹⁰ LO (2022), Välfärdsgapet – Resursbehov i vård, skola och omsorg till 2026.

⁹¹ KI (2022), Konjunkturläget, juni.

till, i en hetsig minutjakt, men också i dåliga arbetsvillkor, låga löner och bristande inflytande. Äldreomsorgen präglas av otrygga anställningar. Var fjärde som jobbar inom den kommunala äldreomsorgen är tillfälligt anställd och var femte är timanställd.⁹² I den privata äldreomsorgen är andelen visstidsanställda ännu högre.

Att efterfrågan på undersköterskor är hög men söktrycket på gymnasieskolans yrkesprogram är lågt är mycket oroande utifrån det stora antalet väntade pensionsavgångar.

Bra bemanning är en förutsättning för att personalen ska få tid för möten med de äldre och göra ett bra jobb. Vi vill därför satsa på såväl ökad personaltäthet som mer fortbildning i äldreomsorgen. Det är pengar som ska gå till att både anställa fler och att ge fler anställda möjligheten att utvecklas inom sitt yrke. För att skapa yrkesutveckling och karriärvägar för omsorgspersonalen behövs fler utbildningsmöjligheter. Det är också en viktig del i att attrahera fler att söka sig till och stanna kvar inom äldreomsorgen. Därför förstärker Vänsterpartiet de generella statsbidragen rejält som möjliggör en ökad personaltäthet bland undersköterskor.

3.6.1 Ansvarig sjuksköterska dygnet runt och fast läkarkontakt på varje äldreboende

Att äldre multisjuka ska omfattas av en gemensam vård- och omsorgsorganisation är centralt för en trygg äldreomsorg. Äldreomsorg handlar inte enbart om omsorg, utan ofta handlar det även om krävande äldreomsorgsvård. För att en kommun ska kunna axla sitt ansvar som rör äldreomsorgen så behöver den medicinska kompetensen inom den kommunala verksamheten stärkas.

Trygghet uppnås också med en kontinuitet där de äldre och personalen känner varandra väl. Den medicinska kompetensen måste vara hög inte minst kring demens och övrig geriatrisk och kopplad till regionernas sjukvård. Därför ska varje äldreboende ha en fast och namngiven läkarkontakt knuten till verksamheten.

I syfte att säkerställa behovet av medicinsk kompetens för de boende samt för att tillgodose personalens behov av en god arbetsmiljö med tillgång till nära arbetsledning ska äldreboenden bemannas med ansvarig sjuksköterska dygnet runt.

Vänsterpartiets förslag:

- ✓ Varje äldreboende ska ha en fast och namngiven läkarkontakt knuten till verksamheten.
- ✓ Varje äldreboende ska ha en sjuksköterska på plats dygnet runt under veckans alla dagar.
- ✓ Ökad personaltäthet bland undersköterskor, sjuksköterskor och läkare inom äldreomsorgen. Täcks inom ramen för de ökade statsbidragen.

3.7 Kompetensförsörjning inom vård och omsorg

Staten har ett övergripande ansvar för att säkerställa att det utbildas olika yrkesgrupper som kan arbeta inom hälso- och sjukvården. Arbetsgivaren har ett stort ansvar för kompetensutveckling. Det behövs en långsiktig utbildningsplan för att tillgodose framtida rekryteringsbehov inom vård- och hälsovård med ökad kvalitet och ökad personaltäthet. Det är viktigt att det finns en framförhållning i relation till framtida behov inom regioner och kommuners hälso- och sjukvård.

Nationella vårdkompetensrådets övergripande uppdrag är att långsiktigt samordna, kartlägga och verka för att effektivisera kompetensförsörjning av personal inom hälso- och sjukvården och tandvården. Men den statliga styrningen av kompetensförsörjningen inom sjukvården behöver stärkas. Brister i ledning och styrning nationellt skapar återkommande brist på olika kompetenser. Centralt i uppdraget bör vara att kartlägga grundutbildningarnas dimensionering, dvs. antal studenter och grundutbildningarnas innehåll. Utifrån det går det att fortlöpande ta ställning till behov av förändring utifrån vårdens och samhällets utveckling, vidareutbildningarnas dimensionering och utformning, principiella övergripande kompetenskrav för vårdens professioner, drivkrafter för utvecklingen av nya arbetssätt och fördelning av arbetsuppgifter.

Även äldreomsorgen bör ingå i en sådan övergripande kartläggning. Universitetskanslersämbetet, Myndigheten för yrkeshögskolan och Skolverket konstaterar i en delrapport att det finns minst 42 000 personer som har en undersköterskeutbildning, men som inte arbetar inom vård och omsorg.⁹³ Även om kompetensförsörjningen inom äldreomsorgen är ett kommunalt ansvar så behövs nationellt stöd för att säkerställa jämlikheten i hela

⁹² Kommunal (2021), Så mycket bättre? – En jämförelse av anställningsvillkor och löner i privat och kommunalt driven äldreomsorg.

⁹³ UKÄ (2022), Uppdrag att kartlägga och föreslå fler vägar till vårdirken. Delredovisning.

landet. Det finns ett stort behov av en kompetensplan för undersköterskor – särskilt eftersom den demografiska utvecklingen och behovet av kompetensförsörjning där är väl känt. Det är viktigt att veta exakta prognoser på kort och längre tid, till exempel formulerat för en fem-, tio- och tjugooårsperiod framåt hur behovet av undersköterskor inom äldreomsorgen ser ut och utfärda en tydlig planering för att tillgodose detta.

Det finns således behov av att både anställa mer personal och ge ökade möjligheter till kompetensutveckling och karriärvägar. Bemanningen måste planeras utifrån de stora pensionsavgångar som är att vänta. Det är viktigt att det finns en tydlighet kring bemanning och utbildning inom hela landet för att Sverige ska ha en jämlik äldreomsorg.

Vänsterpartiet välkomnar möjligheten att få utbilda sig på arbetstid i form av det så kallade Äldreomsorgslyftet, men vill framhålla att det endast är ett steg på vägen. För att äldreomsorgen på allvar ska lyftas och attrahera arbetskraft som har för avsikt att stanna inom yrket behöver mer göras.

Vänsterpartiets förslag:

- ✓ Avsätta utökade budgetmedel för förlängning av utbildning för undersköterskor i enlighet med modellen Äldreomsorgslyftet från 2024.

3.7.1 Möjlighet till betald specialistutbildning för sjuksköterskor i hela landet

Befolkningens vårdbehov förutsätter fler specialistutbildade sjuksköterskor och vårdplatser kräver kompetent personal, inte bara sängar. Bristen på specialistsjuksköterskor är idag ett stort problem nationellt. En högre utbildningsnivå hos den personal som står närmast patienterna innebär avsevärt högre överlevnad och färre komplikationer.

Även bristen på barnmorskor är ett akut problem i hela landet. I Socialstyrelsens rapport för tillgång och efterfrågan på legitimerad personal i hälso- och sjukvård rapporterar samtliga regioner en brist på barnmorskor.⁹⁴ Krisen i förlossningsvården måste mötas med krafttag. Vänsterpartiets mål är ett det ska finnas en barnmorska för varje förlossning. Det skulle bli en rimligare arbetsbelastning och arbetsmiljö, men framför allt tryggare och värdigare förlossningar, om en barnmorska fullt ut kan ansvara för och vara med under hela förlossningen. Då skapas bättre möjligheter att förutse och förhindra komplikationer. Och den som ska föda vet att det finns någon på plats som vet, kan och har tid.

Tillgången till betald specialistutbildning för sjuksköterskor varierar kraftigt. I dag erbjuds det av långt ifrån alla arbetsgivare. En del arbetsgivare kräver även att medarbetare måste jobba kvar ett visst antal år efter sina betalda utbildningar, vilket riskerar skapa ett trögrörligt system.⁹⁵ För att skapa långsiktighet och övergripande geografisk planerbarhet, tillsammans med möjlighet till personlig frihet, bör utformningen av betald specialistutbildning för sjuksköterskor styras nationellt. Inga krav ska heller åligga den enskilde medarbetaren att jobba kvar en viss tid efter genomgången utbildning.

Ett föregångsexempel är Vårdförbundets modell akademisk specialisttjänstgöring för sjuksköterskor (AST), där specialistutbildningen är en del av anställningen. AST innebär att den enskilde medarbetaren läser vidare till specialistsjuksköterska inom ramen av en tjänst, med full lön och kollektivavtal. Därmed varvas kliniska och teoretiska block och utbildning vävs in som arbetssätt i vårdarbetet.⁹⁶ Det kommer krävas resurser för att en sådan modell ska vara genomförbar i hela landet.

Budgetmedel har tidigare anslagits till att förstärka möjligheten till att fler erbjuds specialistutbildning, efter Vänsterpartiets medverkan. Regeringen och SKR har ett antal år slutit överenskommelser inom hälso- och sjukvården om extra medel till området. I överenskommelserna ingår bland annat öronmärkta medel för att ge möjlighet till vidareutbildning av sjuksköterskor till specialistsjuksköterskor eller barnmorskor. Åren 2020–2022 avsattes 500 miljoner kronor per år, för vidareutbildning av sjuksköterskor till specialistsjuksköterskor eller barnmorskor.

⁹⁴ Socialstyrelsen (2022), Bedömning av tillgång och efterfrågan på legitimerad personal i hälso- och sjukvård samt tandvård. Nationella planeringsstodet 2022.

⁹⁵ <https://www.vardfokus.se/nyheter/hon-fick-betald-specialistutbildning-blev-skyldig-75-000/>

⁹⁶ Vårdförbundet (2016), Akademisk specialisttjänstgöring för sjuksköterskor.

Samtidigt har det visat sig att denna satsning är långt ifrån tillräcklig. Vänsterpartiet föreslår att de öronmärkta medlen i överenskommelser med SKR ska utökas för att vara tillräckliga för att nå målet om att utifrån Vårdförbundets modell erbjuda sjuksköterskor betald specialistutbildning, inklusive barmorskor, i hela landet.

Vänsterpartiets förslag:

- ✓ Likvärdiga villkor till betald specialistutbildning för sjuksköterskor inom samtliga specialiteter som finns listade hos Socialstyrelsen.⁹⁷

3.8 Glesbygdstillägg inom sjukvården

I glest befolkade regioner är det dyrare att bedriva sjukvård. Det är svårare och dyrare att i glesbygd bygga upp enheter för att kunna erbjuda invånarna rimliga restider. Som en följd av det har människor i glesbygdskommuner långt sämre hälsa än genomsnittet, medan boende i rika kommuner runt storstäderna har bättre hälsa.⁹⁸ Detta är en konsekvens av marknadslogikens intrång inom sjukvården: Tillgången och användningen är som störst där flest och friskast människor finns. För att säkra tillgången till vård även i glest befolkade områden krävs att vi solidariskt via skattesystemet tillför nödvändiga resurser.

Som kompensation för geografiska förhållanden har begreppet glesbygdsmicin vuxit fram. Det innefattar en rad kunskapsområden och metodutveckling som syftar till att kompensera för avståndsproblematik och upprätthålla den bredare kompetens som är nödvändig då befolkningsunderlaget är litet och avstånden stora. Vård i glesbygd omfattar alla slags sjukdomar, olycksfall, symptom och tecken på ohälsa i en befolkning. Att jobba i glesbygd kräver bred medicinsk kunskap med tillämpning i öppenvård, slutenvård och hemsjukvård. Därutöver fordras ingående kunskap om de sociala, psykologiska, ekonomiska, existentiella och samhällsstrukturrella villkor som gäller för människor i glesbygd. Det betyder ett utvecklat och fördjupat närvårdskoncept.

Det är således uppenbart att det krävs riktade resursökningar för att utveckla en jämlik vård i hela landet. Idag finns ett glesbygdstillägg i det kommunala kostnadsutjämningsystemet. Den tekniken bör användas i inkomstutjämningsystemets strukturbidrag. Resurserna utbetalas då direkt och finansieras helt av staten – utan att någon annan region får minskat anslag. Vården kommer alltid att vara mer kostnadskrävande i glesbygden, därför måste våra gemensamma resurser fördelas efter de förutsättningarna.

Vänsterpartiets förslag:

- ✓ Inför ett glesbygdstillägg inom sjukvården.

3.9 Ökad tillgång till psykologisk behandling

Rätten att få sina psykiska besvär omhändertagna av vården är okränkbar. En fungerande stöttning och vård kan avsevärt minska lidandet och ibland helt lindra en person från psykisk ohälsa. Ändå är psykiatri ett av sjukvårdens mest eftersatta områden. Fokus ligger ofta på korta behandlingar och tillgången på vård är ojämn mellan regionerna. Ofta får även behovande betala själva vid besök hos privata psykoterapeuter. Vänsterpartiets utgångspunkt är att förebyggande och tidiga insatser behöver kombineras med en adekvat vård som är tillgänglig och jämlik över hela landet.

Psykisk ohälsa har under en lång period ansetts vara ett i huvudsak individuellt problem kopplat till biologiska och genetiska faktorer. Följaktligen har behandlingsterapier utformats för att hjälpa individen att korrigera dessa faktorer, ofta genom medicinering. Tack vare framstegen i forskningen vet vi idag att ett strikt biomedicinskt förhållningssätt inte räcker som enda förklaring för att förstå psykisk ohälsa. Även psykosociala insatser har kommit att bli centrala delar i behandlingen av några av de vanligaste psykiatriska diagnoserna, men även i behandling av folksjukdomar som depression och ångest.

I ett Sverige där trygghetssystemen har urholkats och såväl bostads- som arbetsmarknaden har blivit områden där samhällsklass i stor utsträckning avgör tillträdet, underblåses psykisk ohälsa. Otrygghet och kommersialiseringen av allt fler delar av livet i kombination med orealistiska skönhetsideal, prestationskrav och social isolering har gjort att den psykiska folkhälsan steg för steg försämras. Ändå återstår endast privat samtalsterapi eller andra behandlingsterapier för många patienter som inte erbjuds stöd via sin vårdcentral. Detta spår på ojämlikheten och försvårar samhällets insatser för att främja en generellt god psykisk folkhälsa.

⁹⁷ RUT, Dnr 2022:672.

⁹⁸ Folkhälsomyndigheten (2019), Öppna jämförelser folkhälsa 2019.

Därför måste möjligheter till psykologisk behandling kraftigt öka. I Sverige har region Skåne möjliggjort användningen av längre behandlingar om 25 sessioner på regionens bekostnad. Vänsterpartiet menar att detta borde vara ett erbjudande i samtliga regioner. Förslaget innebär att individuellt anpassad psykologisk behandling erbjuds inom primärvården genom remiss, för att på sikt bli en del av regionernas reguljära verksamhet. I grunden handlar detta arbete om att likställa den psykiska och den somatiska vården och befästa invånarnas rätt till båda. I ett välfärdssamhälle ska inte psykisk stöttning och vård vara en klassfråga.

Vänsterpartiets förslag:

- ✓ Möjliggör en längre, individuellt anpassad psykologisk behandling inom primärvården genom remiss.

3.10 Tandvård

Tänderna är en del av kroppen och bör ingå i sjukvården. Alla ska ha råd att ha bra tänder, inte bara de som kan betala dyra behandlingar. Idag har tandhälsan blivit en klassmarkör.

Sedan tandvårdsmarknaden avreglerades har priserna stigit kraftigt. De höga kostnaderna för undersökning och behandling gör att de som tjänar minst besöker tandläkaren mer sällan eller tvingas avstå från tandläkarbesök. De med väldigt låga inkomster har ingen nytta av dagens högkostnadsskydd eftersom det bara gäller kostnader över 3 000 kronor och endast är halva kostnaden som ersätts.

Undersökningar visar att sviktande munhälsa påverkar individens förutsättningar på exempelvis arbetsmarknaden.⁹⁹ Det är även dokumenterat att olika slags arbeten leder till ojämlikheter, såsom att industriarbetare som jobbar natt har en sämre munhälsa.¹⁰⁰

Vänsterpartiets reformplaner för tandvården i Sverige syftar till ökad jämlikhet, förbättrad tillgänglighet och en bättre generell tandhälsa i befolkningen. En god tandhälsa förebygger allvarlig infektionssjukdom med risk för bland annat hjärt-kärlsjukdomar, samt allvarliga tandsjukdomar och behandlar vanligt förekommande tandbesvär i syfte att lindra smärta eller öka funktionalitet.

Många unga vuxna slutar att besöka tandvården i förebyggande syfte när de inte längre har tillgång till avgiftsfri tandvård. Tack vare Vänsterpartiet höjdes åldersgränsen för fri tandvård till 23 år från 2019. För personer mellan 23 och 29 år och för de som har fyllt 65 år fördubblades tandvårdsbidraget till 600 kronor. För vuxna mellan 30 och 65 år höjdes det till 300 kronor. Men vi behöver göra mycket mer.

3.10.1 Tandvård likställd med övrig hälso- och sjukvård

Införandet av ett verkligt högkostnadsskydd inom tandvården skulle ge en betydande fördelningspolitisk effekt. Denna reform efterliknar kostnadsfördelningen inom hälso- och sjukvården. Förslaget innebär att 100 procent av patientens kostnader skulle subventioneras över 1 200 kronor per 12-månaders period.¹⁰¹ Patienternas andel av tandvårdskostnaderna i det statliga tandvårdsstödet skulle då sjunka från 63 procent till 33 procent med denna reform.

Den beräknade kostnaden för reformen utifrån 2023 års prisnivå är 6,5 miljarder kronor.¹⁰² För att möjliggöra för tandvården att ställa om och genomföra satsningen i praktiken ska det trappas upp över en treårsperiod. Det innebär:

2023 – högkostnadsskydd över 2 000 kronor – 4,7 miljarder kronor¹⁰³
 2024 – högkostnadsskydd över 1 600 kronor – 5,6 miljarder kronor
 2025 – högkostnadsskydd över 1 200 kronor – 6,5 miljarder kronor

⁹⁹ LO (2015). Klassamhällets dolda leende: LO:s åtgärdsprogram för en mer jämlik tandhälsa.

¹⁰⁰ <https://arbetet.se/2017/09/13/nattjobb-samre-for-tanderna/>

¹⁰¹ Enligt modellen för högkostnadsskydd täcker subventioneringen kostnader för ersättningsberättigad tandvård som högst motsvarar respektive åtgärds referenspris, vilket beslutas av TLV, alternativt vårdgivarens pris om detta är lägre.

Högkostnadsskyddet beräknas enligt samma princip som för hälso- och sjukvården, alltså 0,025 gånger prisbasbeloppet avrundat nedåt till närmaste femtiotal kronor.

¹⁰² SOU (2021). När behovet får styra – ett tandvårdssystem för en mer jämlik tandhälsa Vol. 1

¹⁰³ RUT, Dnr 2021:918.

Vinsterna med reformen är många. Ett enhetligt system som är lättförståeligt och väl etablerat bland befolkningen, likt det som gäller inom hälso- och sjukvården, ger sannolikt hög acceptans. Tandhälsa skulle genom denna reform bli en del av den universella svenska välfärdsmodellen och skulle tveklöst innebära en progressiv landvinning. Fördelningseffekten är god eftersom patientandelen av avgiften för tandvård minskar och den skattefinansierade delen ökar.

Vänsterpartiets förslag:

- ✓ Tandvård bör ingå i sjukvården. Vi vill därför likställa tandvård med övrig hälso- och sjukvård med en beräknad kostnad på 6,5 miljarder kronor jämfört med dagens system som trappas upp över en treårsperiod.

3.11 Förbättrad arbetsmiljö i statlig sektor

Sedan början av 1990-talet har arbetslivet blivit alltmer slimmat, med ett högre arbetstempo i kombination med att vissa grupper fått försämrade möjligheter att påverka sin arbetssituation. Det är en av de bärande förklaringarna bakom de ökade sjuktalen och den växande ohälsan i arbetslivet, enligt bland andra Töres Theorell, professor vid Karolinska institutet. Han nämner särskilt kvinnor anställda i offentlig sektor.¹⁰⁴ I samband med 90-talskrisen infördes en ny modell för att beräkna årliga kostnadsökningar i stadsbudgeten. Pris- och löneomräkningsmodellen, som den kallas, innebär att statens kostnad för priser och löner räknas upp automatiskt och följer utvecklingen i andra sektorer. Modellen innehåller ett så kallat produktivitetsavdrag – en årlig generell besparing i statsförvaltningen. Avdraget syftar till att öka förändringstakten i staten och därmed produktiviteten. Tanken är att staten ska följa näringslivets produktivetsökning, göra samma effektiviseringar och styras med samma prioriteringar som ett privat vinstdrivande företag. Produktivitetsavdraget är därmed ytterligare en del av den nyliberala ekonomiska politik som fick stort genomslag under 90-talet, där offentlig verksamhet alltmer kom att styras utifrån näringslivets principer, med bristande offentlig service som följd. I takt med att insikten att staten inte är ett företag och att offentlig verksamhet styrs av en annan logik än näringslivet, har 90-talspolitiken kommit att ifrågasättas alltmer.

Vänsterpartiet anser att dagens modell för pris- och löneomräkning har stora brister, särskilt vad gäller löneomräkningen. Olika verksamheter har mycket olika förutsättningar för att klara av en årlig effektivisering, varför det uppstår ett ständigt och svårhanterat sparbetning. Detta skapar press på arbetsförhållandena och riskerar att undergräva kvalitet och professionalitet i de statliga verksamheterna.

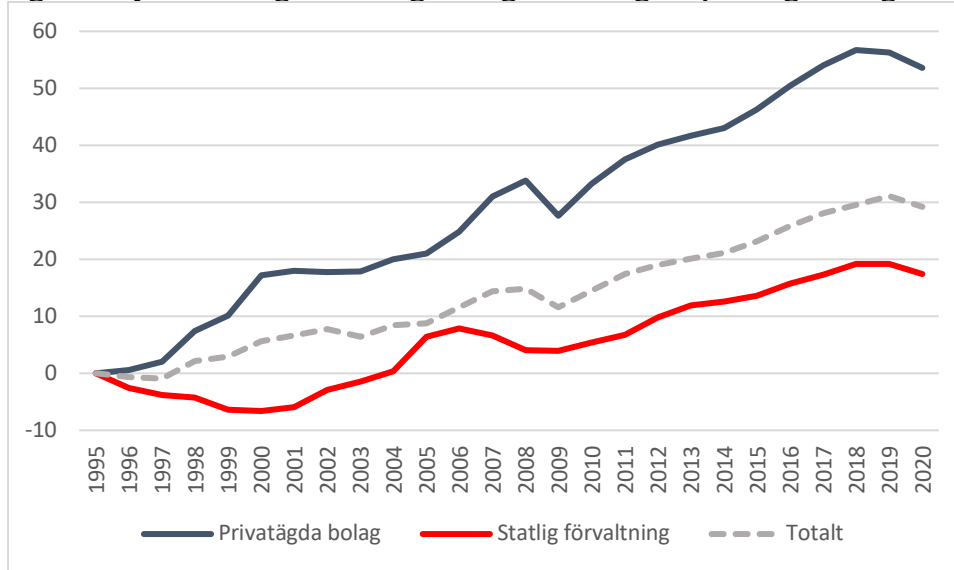
Fackförbundet ST, som organiserar tjänstemän inom statlig verksamhet, har analyserat effekterna av produktivitetsavdraget sedan det infördes 1994. Enligt deras beräkningar har det lett till en urholkning av lönekostnadsanslagen med motsvarande 44 procent, eller cirka 62 miljarder kronor per år inom statlig sektor sedan 1994.¹⁰⁵ Enligt ST:s bedömningar har det inte påverkat lönenivåerna för statliga tjänstemän utan troligen bidragit till att antalet sysselsatta i sektorn har halkat efter, i jämförelse med privat sektor. Enligt ST skulle andelen anställda i statlig förvaltning ha varit 31 procent högre 2020 om produktivitetsutvecklingen hade skett i samma takt som i privat sektor. Det motsvarar cirka 54 miljarder kronor, eller 76 000 jobb.

Om inte produktivitetsavdraget hade funnits skulle lönekostnadsanslagen till myndigheterna vara 53 procent högre 2026. Enligt ST:s prognos kommer skillnaden i andelen anställda mellan privat sektor och statlig förvaltning växa till 37 procent år 2026. Det motsvarar 100 000 färre anställda inom statlig sektor, i jämförelse med utvecklingen i privat sektor.

¹⁰⁴ Katalys (2019), Fattigdom gör inte människan friskare.

¹⁰⁵ Fackförbundet ST (2022), Urholkad stat – en rapport om produktivitetsavdraget i statlig sektor.

Figur 3.6 Sysselsättningsförändring i statlig förvaltning och privatägda bolag 1995–2020

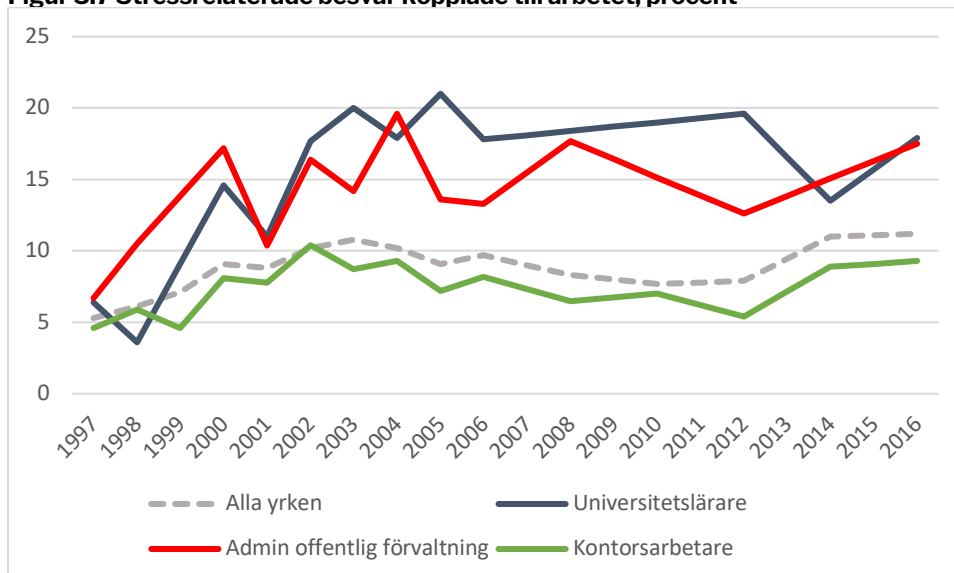

Källa: SCB.

Färre anställda inom statlig förvaltning leder till ökad belastning på medarbetarna, sämre arbetsmiljö och större risk för sjukskrivning. Saco beskriver i rapporten ”Psykisk ohälsa bland akademiker – Stressrelaterad ohälsa ett växande problem”¹⁰⁶ hur välfärdsyrken länge var förknippade med god hälsa och låga sjukskrivningstal, men att det förhållandet förändrades under 1990-talet på grund av kraftiga nedskärningar av den offentliga sektorn, som följd av den ekonomiska krisen. Under kort tid försvann en tredjedel av alla vårdbiträden och antalet sekreterare och assistenter minskade kraftigt. Därmed fick exempelvis lärare och läkare fler administrativa uppgifter, och första linjens chefer i välfärden fick ansvar för fler medarbetare samtidigt som resurserna minskade.

Tillsammans skapade detta arbetsförhållanden som har haft en negativ inverkan på hälsan för de anställda i offentlig sektor och som ligger till grund för ökade sjukskrivningstal i offentlig sektor. Dessa sjukskrivningar grundas framför allt i psykiatriska diagnoser, där stressrelaterade diagnoser är överrepresenterade.

Figur 3.7 Stressrelaterade besvär kopplade till arbetet, procent

Källa: SCB Not: Grafen visar andelen med stressrelaterade besvär kopplade till arbetet enligt SCB: arbetsmiljöundersökning 1997–2016. De fyra SSKY-koderna med yrkeskategorier inkluderar administratörer i offentlig förvaltning, universitetslärare, kontorsarbetare, samt en kombination av alla tillgängliga yrken.

¹⁰⁶ SACO (2021), Psykisk ohälsa bland akademiker, Stressrelaterad ohälsa ett växande problem.

Enligt SCB:s arbetsmiljöundersökning var stressrelaterade besvär vanligare hos administratörer inom offentlig förvaltning och universitetslärare år 2015 än genomsnittet för alla yrken och kontorsarbetare. Det går att jämföra med 1997 då dessa yrkeskategorier låg på ungefär samma nivå i detta avseende.

En undersökning som Fackförbundet ST genomförde bland sina medlemmar 2018 visar på en liknande utveckling. I den framkommer att en allt högre andel anställda inom statlig sektor har problem med stress och ohälsa till följd av arbetsmiljön. 54 procent av de tillfrågade uppgav att arbetsbelastningen ökat under de senaste två åren. 44 procent svarar att de ofta känner stress och olustkänslor på grund av arbetet. Det som stressar medarbetarna mest, enligt undersökningen, är för mycket att göra, resursbrist och brister i ledarskapet. Undersökningen visar att problemen är mest utbredda på myndigheter med många medborgarkontakter. 8 av 10 av de svarande på Arbetsförmedlingen svarade att de hade hög eller mycket hög arbetsbelastning och hälften svarade att belastningen ökat de senaste två åren.

Vänsterpartiet anser att produktivitsavdraget bör avskaffas och att pris- och löneomräkningsmodellen bör ses över. I en sådan översyn bör andra modeller för att stärka effektiviteten inom statlig sektor undersökas. Ett slopat produktivitsavdrag skulle öka de statliga utgifterna med omkring 2,1 miljarder kronor per år.¹⁰⁷ Den exakta effekten av att slopa produktivitsavdraget är svår att beräkna eftersom den beror på faktorer som är svåra att förutspå som produktivits- och löneutvecklingen, samt utkomsten av den översyn av pris- och löneomräkningsmodellen som vi vill se.

Vänsterpartiets förslag:

- ✓ Produktivitsavdraget avskaffas och att pris- och löneomräkningsmodellen ses över.

3.12 Ekonomisk familjepolitik

Målen för den ekonomiska familjepolitiken är att bidra till en god ekonomisk levnadsstandard för alla barnfamiljer, att bidra till minskade skillnader i de ekonomiska villkoren mellan hushåll med och utan barn samt att bidra till ett jämställt föräldraskap. Mycket tyder på att politiken har blivit allt sämre på att uppfylla dessa mål sedan 1990-talet.

Även om många barnfamiljer har fått det ekonomiskt bättre under 2000-talet ökade andelen barnfamiljer som lever med låg ekonomisk standard från omkring 8 procent i början av 2000-talet till 16 procent 2017. Betydelsen av förmånerna i den ekonomiska familjepolitiken för att minska den ekonomiska utsattheten har minskat markant under 2000-talet. År 2000 minskade andelen barnhushåll med låg relativ ekonomisk standard med nära två tredjedelar, tack vare förmånerna – från 24 procent om förmånerna inte hade funnits till 8 procent med förmånerna. År 2020 minskade andelen bara med en tredjedel till följd av förmånerna – från 27 till 18 procent. Det är framför allt de behovsprövade bidragen som har mist sin förmåga att minska andelen ekonomiskt utsatta hushåll.¹⁰⁸

Vid en jämförelse av inkomstfattigdom mellan EU-länder syns kraftiga variationer såväl före som efter transfereringar. Sverige har gått från femte plats 2007 till trettonde plats 2017 avseende familjepolitikens betydelse för nivån av inkomstfattigdom.¹⁰⁹ Från slutet av 1990-talet har den omfördelade effekten av samtliga socialförsäkringar till barnfamiljer nästan halverats. Störst är förändringen inom de behovsprövade bidragen. Av totalt drygt 80 miljarder kronor i den ekonomiska familjepolitiken 2017, fungerar cirka 8 miljarder kronor som omfördelade mellan barnhushållen, vilket motsvarar knappt 10 procent av 2017 års ekonomiska familjepolitik.¹¹⁰

2018 höjdes både barnbidraget och bostadsbidraget, vilket skulle kunnat bidra till att vända den utveckling som skett sedan 2000-talets början. Försäkringskassan konstaterar dock i en analys från maj 2021 att den ekonomiska familjepolitikens omfördelade effekt i stort sett har varit densamma under de senaste tio åren.¹¹¹ Däremot har den minskat betydligt under den senaste tjugoårsperioden. En del av förklaringen är att nivån på flertalet ersättningar inte höjdes lika mycket under 2000-talet som de gjorde under 2010-talet tillsammans med att reallöneökningarna varit olika stora i olika grupper av hushåll.

¹⁰⁷ Egna beräkningar.

¹⁰⁸ Försäkringskassan (2021), Barnhushållens ekonomi Resultatindikatorer för den ekonomiska familjepolitiken 2021.

¹⁰⁹ Rädda Barnen (2019), Valfärd – inte för alla.

¹¹⁰ Ibid.

¹¹¹ Försäkringskassan (2021), Barnhushållens ekonomi Resultatindikatorer för den ekonomiska familjepolitiken 2021.

Vidare slår Försäkringskassan fast att andelen ekonomiskt utsatta barnhushåll minskar över tid, samtidigt som den relativa skillnaden i ekonomisk standard ökar mellan barn som bor med en ensamstående förälder och barn som bor med sammanboende föräldrar.

Förekomsten av ekonomisk utsatthet har enligt flera mått minskat svagt under det senaste decenniet. Mått som andelen hushåll med låg inkomststandard (definierat som hushåll som är aktuella för försörjningsstöd om de ansöker) har den ökat dramatiskt under 2020. Ökningen under år 2020 gäller alla hushållstyper, men är störst bland ensamstående med barn. Nästan var femte ensamstående med barn hade låg inkomststandard. En mild ökning kunde ses för vissa hushållstyper redan under år 2019, men den dramatiska ökningen under år 2020 beror sannolikt på coronapandemin och dess effekter.¹¹²

Under de senaste tjugo åren har andelen hushåll med relativt låg ekonomisk standard (hushåll som har en ekonomisk standard som är lägre än 60 procent av medianen i befolkningen) ökat i alla grupper av barnhushåll. Under 00-talet stod ensamstående med barn för den största ökningen. Mellan 2000 och 2010 ökade andelen med låg ekonomisk standard i denna grupp från 14 procent till 35 procent. Under 10-talet var ökningen störst bland sammanboende med flera barn. Från 10 procent 2010 till 16 procent 2020. I motsvarande hushåll utan barn har förändringarna varit betydligt mindre. Sammantaget kan det tolkas som att skillnaderna i ekonomisk standard har ökat något både mellan hushåll med och utan barn och mellan ensamstående barnhushåll och sammanboende barnhushåll.

Avslutningsvis konstaterar Försäkringskassan att ekonomisk utsatthet, oavsett vilket mått som används, förekommer mer i vissa grupper av barnhushåll, till exempel ensamstående med barn, ensamstående kvinnor med barn och barnhushåll med utrikesfödda föräldrar. Och att familjeersättningarna har en stor betydelse för att minska förekomsten av ekonomisk utsatthet i barnhushållen. Över tid har dock familjeersättnings betydelse i någon mening minskat.

Andelen barnhushåll som familjeersättningarna lyfter över gränsen för ekonomisk utsatthet är oförändrad, samtidigt som andelen barnhushåll som lyfts över gränsen för relativt låg ekonomisk standard minskat.

Vänsterpartiet förespråkar förstärkningar i de generella välfärds- och trygghetssystemen framför satsningar på de behovsprövade ersättningarna som snarare bör ses som yttersta skyddsnet. Vänsterpartiet menar att denna trend måste vändas och att det är en av de viktigaste frågorna i socialförsäkringspolitiken. Fler ersättningar inom socialförsäkringen bör indexeras, i första hand inkomstindexeras, för att motverka att klyftorna fortsätter att växa. Inom den ekonomiska familjepolitiken är det framför allt barnbidraget och bostadsbidraget som bör indexeras (Vänsterpartiets förslag avseende indexering av ersättningar beskrivs närmare i kapitel 2).

Regeringen bör ta fram en strategi för att se till att den ekonomiska familjepolitiken bättre når sitt mål. Behovet av en omfördelande familjepolitik ökar samtidigt i takt med att andra ersättningsystem urholkas. En del av den ekonomiska familjepolitiken är starkt behovsprövad.

Bostadsbidraget behöver reformeras. Dels måste dagens regler som gör att många blir återbetalningsskyldiga ändras. Nivåerna måste också justeras och indexeras så att de svarar mot dagens situation och följer med den framtida utvecklingen. Vänsterpartiet välkomnar flera av de förslag som läggs fram i BUMS-utredningen, som delvis åtgärdar de brister vi ser med bostadsbidraget.¹¹³ En brist med förslagen är att de är kostnadsneutrala, vilket beror på utredningsdirektiven. För att den ekonomiska familjepolitiken i högre utsträckning ska bidra till att utjämna ekonomiska klyftor behöver den få kosta. Vänsterpartiet kommer att återkomma med förslag om att reformera bostadsbidraget.

Vänsterpartiets förslag:

- ✓ Ta fram en strategi för att se till att den ekonomiska familjepolitiken bättre når sitt mål.

¹¹² Ibid.

¹¹³ Träffsäkert – Införande av månadsuppgifter i bostadsbidraget och underhållsstödet (SOU 2021:101).

3.13 Reformtabell

Tabell 3.1 Reformtabell: Generell välfärd för ett helt samhälle (miljarder kronor)

	2023	2024	2025	2026
<i>Välfärdens långsiktiga behov</i>	17,5	35,0	52,5	70,0
<i>Ökad personaltäthet</i>	7,5	15,0	22,5	30,0
<i>Demografi</i>	10,0	20,0	30,0	40,0
Äldreomsorgslyftet	0,0	1,7	1,7	1,7
Tandvården	4,7	5,6	6,5	6,5
Förbättra arbetsmiljön i statlig sektor	2,1	4,2	6,3	8,4
Ökad tillgång till psykologisk behandling	1,3	1,3	1,3	1,3
Stärkt stöd för sjukvård i de mest glesbefolkade regionerna	1,0	1,0	1,0	1,0
Möjlighet till betald specialistutbildning för sjuksköterskor i hela landet	1,2	1,2	1,3	1,4
Totalt	27,8	50,0	70,6	90,3

4 En kunskapsnation i världsklass

Sverige kan och bör bli en kunskapsnation i världsklass. Förutsättningarna finns, men de senaste 30 årens skolpolitik har lett till en utveckling i motsatt riktning. Målet om en kunskapsnation i världsklass är viktigt för att skapa ett mer jämlikt samhälle där människor mår bättre och deltar i det demokratiska samhället i större utsträckning och på mer jämlika villkor. Men också för att bidra med kompetent arbetskraft till arbetsmarknaden och stärka arbetsmarknadens funktionssätt. I detta kapitel beskrivs bristerna med dagens svenska utbildningssystem och några av Vänsterpartiets mest centrala förslag för att åtgärda dem.

4.1 Utbildningens ökade betydelse

Det finns tydliga kopplingar mellan utbildningsnivå och välmående samt hälsa. Högutbildade personer är friskare, lider mindre av folksjukdomar och lever längre. OECD konstaterar att en 30-åring med högre utbildning kan förväntas leva fem år längre än en motsvarande person som saknar högre utbildning.¹¹⁴ Ett annat sätt att illustrera detta är att längs den röda tunnelbanelinjen i Stockholm, som både passerar genom högutbildade områden och mer traditionell förort med lägre utbildningsnivå, är medellivslängden cirka tre år kortare i förortsområdena.¹¹⁵

Självklart är det inte ett direkt orsakssamband mellan utbildning och livskvalitet samt medellivslängd. Den mycket stora skillnaden mellan lägre och högre utbildades livskvalitet speglar ett underliggande klassamhälle och kan inte förklaras av utbildning i sig. I Vänsterpartiets Sverige ska det aldrig vara nödvändigt att göra en så kallad klassresa för att kunna leva ett långt och bra liv. Alla medborgare har rätt till ett bra liv oavsett utbildningsbakgrund.

I ett modernt samhälle är dock utbildning också den viktigaste kraften för att långsiktigt kunna förverkliga en livsstil som medborgaren själv eftersträvar. Utbildning leder också till att människors självupplevda lycka och livskvalitet är högre.¹¹⁶ Det måste därför vara en rättighet att oavsett bakgrund få samma möjlighet att via utbildning få förverkliga sin egen potential och sina egna livsmål.

4.2 Utbildning stärker demokratins motståndskraft

Högre utbildningsnivå har också ett starkt samband med högre deltagande i demokratiska processer och en mer välfungerande demokrati. Självklart speglar även en medborgares demokratiska engagemang och möjligheter många andra faktorer, exempelvis klass, kön och etnicitet¹¹⁷, men skolans uppdrag att bidra till medborgarutbildning har en tydlig positiv effekt på grundläggande demokratiska värderingar som tolerans och tillit.¹¹⁸ Värderingar som är helt avgörande för en välfungerande demokrati.

Vi har de senaste decennierna sett en internationell trend att dessa grundläggande värderingar eroderats och att förtroendet för demokratin i vissa grupper försvagats. Flera länder i vårt närområde, såsom Ryssland, Polen, Ungern och Turkiet, har rört sig i en illiberal inriktning. Motståndskraften mot dessa illiberala krafter måste stärkas. Skolans medborgarutbildning och utbildningsväsendets kompensatoriska uppdrag har en mycket viktig roll att fylla i att stärka demokratins motståndskraft.

De illiberala krafterna har använt desinformation och sociala medier som ett verktyg för att växa i styrka. Sociala medier ger många möjligheter, men har tyvärr också blivit basen för desinformationskampanjer, inte minst för att påverka demokratiska val, och sprida ren krigspropaganda. Rysslands president Putin har exempelvis stöttat högerextrem alternativmedia i väst för sina egna syften. Det bästa försvaret för att möta detta hot är kunskap. Kunskaper i och diskussioner om källkritik och kritiskt tänkande bör därför ingå i utbildningen för alla. När vi exkluderar barn från en god utbildning på grund av socioekonomisk bakgrund berövar vi inte bara dem en möjlighet till ett bättre liv, vi alla berövas en möjlighet att stärka demokratin och en kollektivt bättre framtid.

¹¹⁴ OECD (2021), Education at a Glance 2021.

¹¹⁵ Hogstedt C, Hogstedt C, Lundgren B, Moberg H, Vingård E (2006) Hälsan på spåret: Medellivslängd och ohälsotal utmed spårtrafiken i Stockholm. Statens folkhälsoinstitut.

¹¹⁶ Striessnig E, Lutz W, (2015), Too Educated to be Happy? An investigation into the relationship between education and subjective well-being.

¹¹⁷ Persson (2013), Does Education Cause Participation in Politics?

¹¹⁸ United Nations University (2014), Research Brief, The Impact of Civic Education Programmes on Political Participation.

4.3 En jämlik utbildning för ett samhälle med jämlik ekonomisk tillväxt

Utbildning är också en central faktor för ekonomisk jämlikhet. En hög och jämn fördelning av kunskaper ger bättre förutsättningar för en hög, jämn och rimligt fördelad inkomstnivå.

Det är en traditionell och utbredd uppfattning på högerkanten, att länder med större ojämlikhet i både inkomst och utbildningsmöjligheter, som USA och England, kan uppnå högre tillväxt och större social rörlighet. Forskning visar dock att länder med större ojämlikhet inte uppvisar vare sig högre tillväxt eller social rörlighet. Enligt samstämmig empirisk forskning har länder med en jämlikare fördelning tvärtom större social rörlighet. I studier över olika välfärdsmodellens påverkan på social rörlighet konstateras att postkommunistiska och socialdemokratiska länder har en större social rörlighet, än andra välfärdsmodeller.¹¹⁹ Att arva sina föräldrars situation är alltså betydligt vanligare i ojämlika samhällen än i jämlika.

Såväl Internationella valutafonden som OECD har visat att tillväxten kan skadas av en hög ojämlikhet.¹²⁰ IMF lyfter att de nordiska länderna med en relativt hög jämlikhet exempelvis har en starkare per capita-tillväxt än mer ojämlika länder som Kanada och Nya Zeeland. Särskilt gäller de negativa tillväxteffekterna länder med hög ojämlikhet och låg social rörlighet.

OECD-forskning visar också att när inkomstskillnaderna ökar så faller den ekonomiska tillväxten. En anledning är att fattigare samhällsmedborgare har mindre möjlighet att investera i sin utbildning. Att tackla ojämlikhet kan göra våra samhällen rättvisare och våra ekonomier starkare.¹²¹

Det har inom nationalekonomin under en längre tid funnits en idé om att de ökade löneskillnaderna beror på att teknikförändring går så snabbt att efterfrågan på högre kompetens stiger snabbare än befolkningen hinner anpassa sig, vilket driver upp lönerna för högutbildade. På motsvarande sätt blir det ett överutbud av lågutbildade, vilket sänker deras löner.

Denna teori har dock flera allvarliga brister. Inte minst eftersom teknikutvecklingen och löneutvecklingen inte följt varandra historiskt. Tvärt om tycks snabb teknisk utveckling snarare vara associerat med minskade löneskillnader. Även forskning visar att teorin inte kan förklara de ökade löneskillnaderna.¹²² Det som däremot är obestridligt är att löntagarnas förhandlingsmakt försvagats med avsiktlig politik när målet full sysselsättning övergavs för målet om låg inflation.

Superentreprenörer och elitskolor för deras barn är inget alternativ till att bygga samhället starkt underifrån. Tvärtom måste utbildning bli en kraft för att bryta den fortsatta utvecklingen mot ett elitistiskt exkluderande klassamhälle som eroderar själva förutsättningen för ekonomisk utveckling.

Enligt rapporten ”Social Mobility in the EU” har Sverige redan beträtt en olycklig väg mot minskad social rörlighet. Rapporten konstaterar:

*Slutligen, i ett antal länder, minskade den sociala rörligheten för de två sista kohorterna. Detta är fallet för Österrike, Bulgarien, Estland, Frankrike och Sverige. Särskilt Sverige visar en U-formad profil av kurvan efter det blev ett socialt rörligt land på 1970- och 1980-talen, men den sociala rörligheten har minskat efter det.*¹²³

Tyvärr har organisering av utbildningen förstärkt den breda samhällsutvecklingen vi sett de senaste decennierna i form av avreglerade marknader och skattesänkningar för de rikaste. Krympande resurser i förskolan, skolpeng, marknadsskola, försämrade studiesociala insatser och fallande studentinsats per person i högre utbildning, och inte minst nedmonteringen av arbetsmarknadsutbildningen, förstärker – och motverkar inte – utvecklingen mot att allt större grupper kommer att exkluderas ifrån rättvisa livschanser till skada för livskvalitet, för social rörlighet och ekonomisk utveckling.

¹¹⁹ Se exempelvis Erikson & Goldthorpe (1992), *The Constant Flux: A Study of Class Mobility in Industrial Countries*. Oxford University Press, New York.

¹²⁰ IMF (2019), *Inequality of Opportunity, Inequality of Income and Economic Growth*, Working Paper No. 2019/034, OECD (2015), *Gong for Growth – Economic Policy Reforms*. OECD (2015), *In It Together: Why Less Inequality Benefits All*.

¹²¹ OECD (2014), *Trends in Income Inequality and its Impact on Economic Growth*.

¹²² Schmitt, Shierholz & Mishel (2013), *Don't Blame the Robots. Assessing the Job Polarization Explanation of Growing Wage Inequality*.

¹²³ Eurofound (2017), *Social mobility in the EU*, Publications Office of the European Union, Luxemburg.

4.3.1 Förskolans och skolans kompensatoriska uppdrag är avgörande

Alla måste ha lika rätt och möjlighet efter sina förutsättningar att få tillgång till utbildning. Skollagens lydelse är också att skolan ska vara likvärdig och *kompensatorisk*:

Alla barn och elever i samtliga skolformer och i fritidshemmet ska ges den ledning och stimulans som de behöver i sitt lärande och sin personliga utveckling för att de utifrån sina egna förutsättningar ska kunna utvecklas så långt som möjligt enligt utbildningens mål.¹²⁴

Det kompensatoriska uppdraget har en intuitiv rättvisaspekt. Varför ska vissa barns livsmöjligheter missgynnas enbart på grund av deras sociala bakgrund, av vilka deras föräldrar är? Men det finns också ekonomiska skäl. När alla barn ges samma möjlighet att utvecklas, stärks det meritokratiska inslaget i ekonomin. Meriter blir styrande för hur arbetsuppgifter i samhället fördelas och inte andra faktorer. Fler får helt enkelt möjlighet att konkurrera på mer likvärdiga villkor på arbetsmarknaden. Det ökar konkurrensen om attraktiva jobb i ekonomin, och därmed ökar också kvaliteten i företagets humankapital, en viktig aspekt för ekonomisk tillväxt. Denna ekonomiskt rationella aspekt på det kompensatoriska uppdraget råder det relativt stor politisk enighet kring retoriskt, samtidigt som det genomförs reformer som direkt motverkar det kompensatoriska uppdraget.

4.4 Satsningar på forskning och utbildning behövs för att klara klimatomställningen

Begreppet tillväxt är vanligt i den nationalekonomiska forskningen och vi har också använt oss av det i traditionell mening, i betydelsen ökning av det mätbara värdet av den samlade ekonomiska produktionen i samhället. Man kan diskutera olika aspekter av själva mätningen av BNP. Men det är viktigt att understryka att tillväxten måste ske inom de planetära gränserna. Dagens ekonomiska tillväxt bygger på en modell som varit rådande sedan industrialiseringens genombrott. Den kan förenklat beskrivas som att jungfruliga råvaror utvinns, till det tillförs fossil energi och arbete, vilket leder till att allt från bostäder till konsumtionsvaror tillverkas. Måttet på tillväxt har i praktiken varit ett mått på att reducera arbetsinsatsen för att uppnå ökad produktionskapacitet. Arbete har setts som den knappa resurs som företagen behöver hushålla med, dvs. minimera givet önskad kapacitet. Detta kretslopp måste brytas. Det ständigt ökade uttaget av råvaror är inte förenligt med de planetära gränserna och kan inte fortsätta. Att fortsätta tillföra fossil energi till produktionen kommer att leda till en klimatkollaps.

Råvaror måste därför återvinnas och energin bli förnybar. Det innebär en enorm omställning av vårt nuvarande ekonomiska system. Den strukturomvandling som ständigt pågår, som innebär att hundratusentals jobb försvinner och tillkommer varje år, måste öka kraftigt. Fler jobb kommer att försvinna det närmaste decenniet, men fler jobb måste också skapas för att klara omställningen.

Det innebär stora krav på att ny kunskap tas fram inom forskningen, men också en betydande kompetensväxling på arbetsmarknaden när omvandlingstakten ökar. Motorn i klimatomställningen kommer vara förändrad kunskap, både avseende spets och bredd. Självklart måste förskola, grundskola och gymnasium ge alla medborgare möjlighet att delta i denna omställning, men även det livslånga lärandet, kompetensutveckling och arbetsmarknadspolitikerna måste uppgraderas och anpassas till de nya kraven på ökad strukturomvandling.

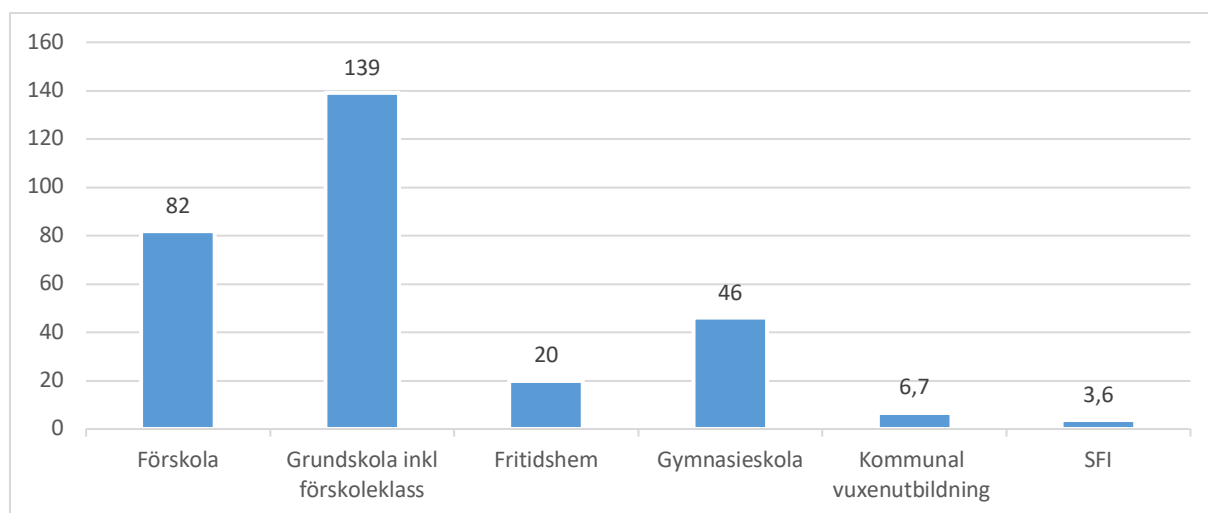
4.5 Skolans finansiering

Kommunernas samlade kostnader för skolan och annan pedagogisk verksamhet uppgick till knappt 310 miljarder kronor år 2020. Av dem gick cirka 82 miljarder kronor till förskolan, 139 miljarder kronor till grundskolan inklusive förskoleklass och 20 miljarder kronor till fritidshem. Gymnasieskolan kostade drygt 46 miljarder kronor, den kommunala vuxenutbildningen 6,7 miljarder kronor och svenska för invandrare 3,6 miljarder kronor.¹²⁵

Figur 4.1 Kommunernas samlade kostnader för skolan och annan pedagogisk verksamhet 2020, miljarder kronor.

¹²⁴ Skollagen, SFS 2010:800, 3 kap. 2 §.

¹²⁵ SKR.se (Publicerad 10 juni 2022) Så mycket kostar skolan.

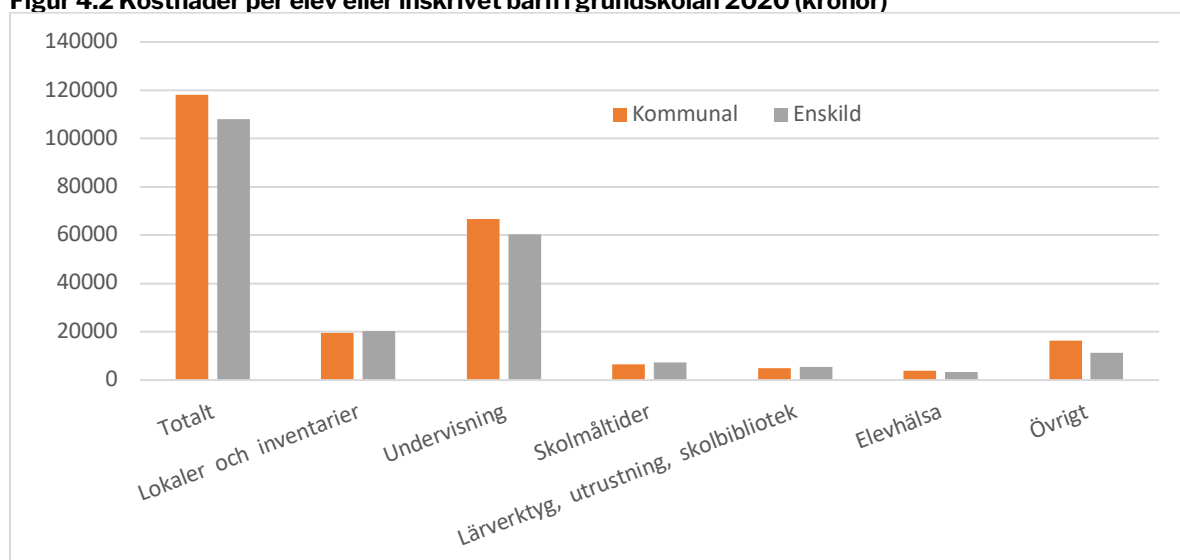

Källa: SKR (2022), Så mycket kostar skolan.

Kostnaden per inskrivet barn i förskolan uppgick 2020 till 158 000 kronor. Av alla barn i förskolan var omkring 20 procent inskrivna i en fristående förskola under 2020, och resterande i kommunalt driven förskola. Så har det sett ut under de senaste åren. Kommunernas kostnader för egna förskolor uppgick 2020 till 160 000 kronor per inskrivet barn och den kommunala ersättningen till förskolor med enskild huvudman motsvarade 140 600 kronor per inskrivet barn år 2020. Under den senaste tioårsperioden har kostnaderna per inskrivet barn i kommunala förskolor ökat med 22 procent medan den kommunala ersättningen per inskrivet barn till förskolor med enskild huvudman har ökat med 33 procent.¹²⁶

Enligt Skolverket utgjorde utbildning 56 procent av huvudmännens kostnader per elev i grundskolan 2020. Skolverket konstaterar också att grundskolor med enskild huvudman i genomsnitt har högre kostnader per elev för lokaler, skolmältider och lärverktyg m.m., i jämförelse med grundskolor med kommunal huvudman. När det gäller övriga delposter – undervisning, elevhälsa och övriga kostnader – var däremot förhållandet tvärt om.¹²⁷

Figur 4.2 Kostnader per elev eller inskrivet barn i grundskolan 2020 (kronor)

Källa: Skolverket.

Den genomsnittliga kostnaden per elev för gymnasieskolans samtliga skolhuvudmän uppgick till 127 100 kronor 2020. Utbildning utgjorde 53 procent av huvudmännens kostnader per elev i gymnasieskolan 2020. Kostnaden per elev i kommunala gymnasieskolor var i genomsnitt 127 800 kronor år 2020. För enskilda huvudmän var

¹²⁶ Skolverket (2021), Kostnader för skolväsendet och annan pedagogisk verksamhet 2020.

¹²⁷ Ibid.

kostnaden per elev 110 500 kronor. Precis som för grundskolan avsatte de kommunalt drivna skolorna mer resurser till utbildning än de privat drivna.^{128 129}

Kommunerna står för den allra största delen av skolans kostnader, som också utgör en stor del av kommunernas budgetar. 2020 stod de olika skolformerna och andra pedagogiska verksamheter i genomsnitt för 43 procent av kommunernas totala kostnader. Kommunernas finansiering av skolan kan delas upp i fyra delar:

- 1) Kommunalskatten. Hur stor del av intäkterna från den som avsätts till skolväsendet i kommunen avgör kommunen själv. År 2020 utgjorde kommunalskatten cirka 65 procent av kommunernas intäkter.
- 2) De generella statsbidragen, som utgör cirka 14 procent av kommunernas totala intäkter. Storleken räknas fram i det kommunalekonomiska utjämningsystemet och varierar därmed mellan kommunerna. Respektive kommun avgör hur dessa medel ska användas.
- 3) De riktade statsbidragen, som utgör ungefär 7 procent av kommunernas totala intäkter. Skolverket administrerar omkring 70 olika riktade statsbidrag. De riktade statsbidragen är styrda till vissa ändamål och ger mindre möjlighet för kommunerna att själva påverka användningen av. Utöver dem kan kommunerna också få kostnadsersättning från andra statliga myndigheter, till exempel ersättning från Migrationsverket för asylsökande barns skolgång. Det har länge funnits en kritik mot de riktade statsbidragen och en diskussion om att minska dem till antal. Kritiken handlar delvis om att de styr verksamheten på ett icke önskvärd sätt, samt att de kräver stora administrativa insatser.
- 4) Övriga intäkter såsom avgifter för förskola och fritidshem.¹³⁰

4.5.1 Resursfördelning – ett både statligt och kommunalt ansvar

Finansieringen av skolan är både ett kommunalt och statligt ansvar. Kommunerna står för den huvudsakliga resursfördelningen i den svenska skolan, även om staten skjuter till medel genom riktade statsbidrag för att uppnå olika specifika syften. Resursfördelningen ska anpassas efter lokala förhållanden för att uppfylla de nationella kunskapsmålen. Genom skollagen har rätten till resurser förstärkts för de elever som riskerar att inte nå målen. Skolans mål- och resultatstyrning, som den formulerades i Ansvarspropositionen (prop. 1990/91:18), säger att staten ska ange målen för skolväsendet i nationella läroplaner medan skolhuvudmännen ska organisera verksamheten och anslå resurser så att målen nås.¹³¹

Kommunernas resurstilldelning per elev varierar kraftigt. Kommunen med den högsta kostnaden avsatte 80 procent mer per elev än kommunen med den lägsta kostnaden, för elever i grundskolans årskurs 1–9. Om man bortser från ytterligheterna (de 5 procent av kommunerna som har högst respektive lägst kostnader per elev) är skillnaden fortfarande betydande; på 45 procent.¹³²

Fördelningen av lärarresurser mellan skolor med olika förutsättningar förefaller vara kompensatorisk i bemärkelsen att skolor med svaga elevförutsättningar har högre lärartäthet jämfört med skolor med starkare elever. Detta mönster verkar också att ha ökat något över tid. Däremot tycks fördelningen av lärarkompetens inte vara kompensatorisk, utan istället förstärka skillnaderna i skolors elevförutsättningar. Skolor med svagare elevunderlag har lärare med något lägre kompetens, mätt i behörighet och erfarenhet, än skolor med starkare elevförutsättningar. Även detta har förstärkts över tid. Motsvarande mönster finns mellan olika kommuner. Dessutom är omsättningen av lärare och rektorer högre i skolor med svagare elevförutsättningar, lärare och rektorer stannar alltså på skolorna en kortare tid. Studier visar också att hög personalomsättning och korttidsfrånvaro påverkar elevresultaten negativt.¹³³

4.6 Vägen mot ett rättvist kunskapssamhälle i världsklass

Som beskrivs ovan finns stora brister i det svenska utbildningsväsendet. Nedan beskrivs några av Vänsterpartiets förslag för att komma till rätta med dem.

¹²⁸ Ibid.

¹²⁹ Gymnasieskolorna med regionala huvudmän är få och erbjuder huvudsakligen naturbruksutbildningar, vilka är kostsamma att anordna. Att inkludera dem i en jämförelse kan därför vara något missvisande.

¹³⁰ SKR.se (Publicerad 10 juni 2022) Så mycket kostar skolan.

¹³¹ IFAU (2017), Kommuner som aktörer i utbildningsreformer: implementeringen av läroplansreformen Lgr11.

¹³² SOU 2020:28.

¹³³ Ibid.

4.6.1 Främja ökat deltagande i förskolan

Sverige har haft de snabbaste ökade inkomstskillnaderna i OECD sedan 1990-talet. Det i sig innebär en kraftig motvind för de barn som försöker bryta med föräldrarnas position i samhället. Det innebär också indirekt betydande negativa effekter för dessa barns möjligheter till adekvat utbildning och socialt samt kulturellt kapital.

Den brittiska rörlighetskommissionen pekar på att för att främja barns möjligheter att inte ärva sina föräldrars position i samhället krävs både betydande och tidiga insatser. Det är i förskolan och skolan som insatserna måste sättas in. Kommissionen lyfter att åldersspannet 4–7 år är starkt formativt, vilket innebär att särskilt förskolan har en avgörande roll.¹³⁴

Sverige har goda strukturella förutsättningar att ge barn en rättvisare chans, då många av barnen går i offentligfinansierad förskola. Statistik från Skolverket för 2019 visar att en stor andel barn är inskrivna i förskola. 85,4 procent av barnen mellan 1 och 5 år, och 95,3 procent av 4–5-åringarna. Andelen har ökat under de senaste tio åren, men det finns skillnader inom gruppen. Av 1–5-åringarna med utländsk bakgrund deltar 4,1 procentenheter färre i förskola, jämfört med 1–5-åringarna med svensk bakgrund. Det är de minst privilegierade i samhället som inte får del av de skattemedel som används till att finansiera förskolan. Det finns många skäl att åtgärda denna orättvisa med tydligt riktade och skarpa insatser.

Vänsterpartiet anser att alla barn i Sverige ska erbjudas likvärdig tillgång till förskola. Eftersom förskoleavgiften kan utgöra ett hinder för hushåll med små resurser vill vi genomföra en riktad sänkning av den. Det vill vi göra genom att införa ett fribelopp i förskoleavgiften som gör att de med lägre inkomster betalar en lägre avgift än idag. Liknande modell tillämpas redan i dag i flera kommuner, till exempel Skellefteå.¹³⁵

Förslaget innebär att det införs ett fribelopp om 20 000 kronor per månad och att den nuvarande gränsen för när maxtaxan börjar gälla höjs med 20 000 kronor per månad. Fribeloppet gör att den nuvarande nivån på maxtaxan inte påverkas.

Förslaget skulle innebära att hushåll med inkomster upp till 20 000 per månad inte betalar någon avgift alls. Hushåll med inkomster mellan 20 000 och 72 400 kronor får sänkt avgift och hushåll med inkomster över 72 400 kronor per månad får samma avgift som idag.

Tabell 4.1 Skillnad förskoleavgift per månad i kronor

<i>Hushållsinkomst</i> ¹³⁶	<i>1 barn</i>	<i>2 barn</i>	<i>3 barn</i>
19 000	570	950	1140
29 000	600	1000	1200
39 000	600	1000	1200
49 000	600	1000	1200
59 000	402	670	804
69 000	102	170	204
79 000	0	0	0

Till följd av förslaget får omkring 320 000 hushåll sänkt förskoleavgift. Det kostar staten omkring 1,4 miljarder kronor per år.¹³⁷

Vänsterpartiets förslag:

- ✓ Inför ett statligt finansierat fribelopp i förskoleavgiften.

4.6.2 Gör förskolans resurstilldelning kompensatorisk

För att skapa de strukturella förutsättningar som krävs för att fler barn ska få möjlighet att gå i förskola med hög kvalitet krävs dock att betydande resurser tillförs förskolan, för att öka personaltätheten och minska ojämlikheten

¹³⁴ Social Mobility Commission (2016), State of the Nation 2016: Social Mobility in Great Britain.

¹³⁵ Skellefteå.se

¹³⁶ Inkomster som är avgiftsgrundande: lön/inkomst från eget företag, föräldrapenning, sjukpenning, arbetslöshetsersättning, pension, sjukbidrag. Inkomster som inte är avgiftsgrundande: försörjningsstöd (ekonomiskt bistånd), bostadsbidrag, barnbidrag, studiemedel (bidrag och lån).

¹³⁷ RUT 2022:750.

i barns förutsättningar. I Skolinspektionens stora utvärdering av förskolan, Förskolans kvalitet och måluppfyllelse var den övergripande slutsatsen att kvaliteten varierar alltför mycket.¹³⁸

Skolinspektionen menar att denna brist på kvalitet och likvärdighet är allvarlig eftersom förskolans kompensatoriska uppdrag blir påtagligt i en samhällsutveckling med ökad skolsegregation och socioekonomiska skillnader.

Sven Persson, professor i pedagogik vid institutionen Skolutveckling och ledarskap vid Malmö Universitet, visar utifrån resultat i flera forskningsöversikter att förskolor med hög kvalitet har störst betydelse för barn från ekonomiskt och socialt utsatta förhållanden, migrantfamiljer och minoritetsgrupper.¹³⁹ En samstämmig forskning visar att en förskolas möjlighet att vara utjämnande är avhängigt av dess kvalitet. Lika samstämmigt rapporteras att den viktigaste faktorn för hög kvalitet är personalens utbildningsnivå och möjlighet till kompetenshöjning.¹⁴⁰

Uppdraget är att rusta barn med självkänsla, trygghet, nyfikenhet och språk, oavsett bakgrund. Det kräver att resurser fördelas efter de behov barnen har, för att kompensera för i övrigt svagare stödstrukturer. Det krävs med andra ord ännu större pedagogiska insatser av utbildad personal i utsatta områden än i mer privilegierade områden. Likvärdighet kan inte betyda lika. Det måste också spegla resursfördelningen.

Skolverkets statistik visar att andelen anställda med förskolläraryxamen har minskat under de senaste tio åren. Samtidigt har andelen utan utbildning för förskola ökat. Det finns också skillnader mellan fristående och kommunala förskolor, och mellan olika kommuner i landet. Störst brist på förskollärare är det i storstäder och glesbygdskommuner. Det kan variera så mycket som mellan 17 och 70 procent.¹⁴¹

Resultatet av Skolinspektionens granskning av Sveriges kommuners socioekonomiska resursfördelning i förskolan från 2016 är slående. Det visar att två tredjedelar av kommunerna inte tog hänsyn till barnens socioekonomiska bakgrund vid fördelning av resurser. Det var främst större kommuner som hade en fördelningsmodell. Flertalet av dessa saknade dock uppföljning och analys av fördelningen. Dessutom förekom sällan någon dialog eller återkoppling mellan huvudman och rektor. Många uttryckte osäkerhet kring vad som är resultat och måluppfyllelse i förskolan och hur det ska mätas. Skolinspektionen framhåller att kommunerna behöver ta fram strategier för att systematiskt följa upp resultat i förskolan. Myndigheten pekar på vikten av att förstå vilka faktorer som påverkar kvaliteten i verksamheten, och att förstå förskolans uppdrag.¹⁴²

För att förskolan ska kunna leva upp till sitt kompensatoriska uppdrag krävs en resurstilldelning som tar hänsyn till de varierande förutsättningar som råder i olika delar av landet och på olika förskolor. Vänsterpartiet vill tillsätta en utredning med uppdrag att ta fram en ny resursfördelningsmodell som innebär att resurserna fördelas kompensatoriskt. Förskolans strukturpengar ska avskaffas och inkluderas i den nya modellen. Utredningens förslag ska börja genomföras 2025 och vara fullt genomförda 2026. Vänsterpartiet avsätter 2 miljarder kronor 2025 och 3 miljarder kronor 2026.

Vidare anser Vänsterpartiet att rätten till förskola ska utökas från dagens 15 till 30 timmar för alla barn i hela landet. En del kommuner erbjuder redan 30 timmar, men Vänsterpartiet anser att förskolan är för viktig för att det ska råda så stora skillnader mellan kommunerna avseende vad barn har rätt till. Hur det ska genomföras och finansieras bör utredas tillsammans med resursfördelningsmodellen. Samma utredning bör även undersöka hur personalförstärkningar och hårdare regler om barngruppernas storlek kan genomföras, samt hur rätten till barnomsorg för föräldrar som arbetar på obekvämt arbetstid ska stärkas och hur det ska bli obligatoriskt för kommunerna att erbjuda öppen förskola.

Vänsterpartiets förslag:

- ✓ Tillsätt en statlig utredning med följande uppdrag:
  - Ta fram en ny kompensatorisk resursfördelningsmodell enligt samma principer vi vill se i grundskolan. Förskolans strukturpengar ska avskaffas och inkluderas i den nya modellen.

¹³⁸ Skolinspektionen (2018), Förskolans kvalitet och måluppfyllelse.

¹³⁹ Persson (2015), En likvärdig förskola för alla barn – innebörder och indikatorer. Stockholm: Vetenskapsrådet.

¹⁴⁰ Skolverket (2021), Likvärdig förskola i svårigheter.

¹⁴¹ Ibid.

¹⁴² Skolinspektionen (2016) Socioekonomisk resursfördelning till förskolan.

Utredningens förslag ska börja genomföras 2025 och vara fullt genomförda 2026. Vänsterpartiet avsätter 2 miljarder kronor 2025 och 3 miljarder kronor 2026.

- Ta fram förslag på genomförande och finansiering av rätt till 30 timmars förskola för alla barn från 1 års ålder.
- Ta fram förslag på lagstiftning om rätt till barnomsorg på obekvämt arbetstid.
- Ta fram förslag på lagstiftning att införa en skyldighet för kommuner att erbjuda öppen förskola.

4.6.3 Skolans uppdrag försvåras av den ökade ojämlikheten

Under perioden 2011–2020 ökade antalet områden med socioekonomiska utmaningar (områdestyp 1 och 2) samt områden med goda socioekonomiska förutsättningar (områdestyp 4). Det går med andra ord inte bara dåligt för de som har det sämst ställt, utan det går också bra för de som har det bäst ställt. Vi är på väg tillbaka till mer av ett traditionellt klassamhälle, som det såg ut förr – före de breda demokratiska framstegen, om den utvecklingen inte bryts. Även om majoriteten av den svenska befolkningen fortfarande bor i områden med goda socioekonomiska förutsättningar, så bor allt fler i områden med socioekonomiska utmaningar. Myndigheten Delmos konstaterar att det innebär att vi lever allt mer separerade från varandra och att den sociala rörligheten riskerar att minska framöver.¹⁴³

Enligt OECD är också den svenska skolsegregationen klart större än OECD-snittet. Barn med låga kunskapsutfall går betydligt oftare i tillsammans i samma skola än i andra länder och de med goda kunskapsutfall är koncentrerade till andra skolor. Den självbild av Sverige som ett jämställt land med en skola med starkt fokus på likvärdighet och att vara kompensatorisk är felaktig. Sverige har en ovanligt stark segregerad skola i en internationell jämförelse.

Det kan vara en av anledningarna till att Sverige, enligt en statlig utredning, trots tydliga ambitioner internationellt sett är medelmåttigt vad gäller att klara det kompensatoriska uppdraget och uppväga elevernas socioekonomiska förutsättningar.¹⁴⁴ Enligt denna utredning är resurserna per elev systematiskt högre i kommuner med elever med svagare förutsättningar, när skolans totala kostnader analyseras. Då de riktade statsbidragen inte finns med i analysen blir skillnaden i stället systematisk åt andra hållet: kostnaderna är lägre i kommuner där eleverna har sämre förutsättningar. Den kommunala finansieringen av skolan är alltså omvänt kompensatorisk, och endast då statsbidragen inkluderas erhålls en önskvärd kompensatorisk profil av den totala resursen.¹⁴⁵

Enligt OECD är dock personalinsatserna trots det lägre i missgynnade skolor.¹⁴⁶ Dock är de materiella förutsättningarna något bättre i utsatta skolor än OECD genomsnittet. Materiella förutsättningar räcker dock inte. Det som behövs är att pengarna också räcker till kraftigt ökade pedagogiska insatser för de elever som behöver det.

Delmos-rapporten visar tydligt att det finns en rad skillnader som kan kopplas till vilken typ av område individen vuxit upp i. Det är därför helt centralt att arbeta med att förändra själva strukturerna som leder till och upprätthåller segregationen, allt från inkomster till bostäder, men där utbildning är det som snabbast kan ge resultat. Uppväxtområde har påtaglig betydelse för utbildningsnivå och inkomster senare i livet. Behörigheten till gymnasiet är ungefär 30 procent lägre i områdestyp 1 jämfört med områdestyp 5. Dessutom är andelen nittonåringar som tar en gymnasieexamen betydligt högre i områden med mycket goda socioekonomiska förutsättningar än i områden med stora socioekonomiska utmaningar, 76 procent jämfört med 40 procent.

Delmos konstaterar att eftersom en gymnasieexamen har blivit en vattendelare på dagens svenska arbetsmarknad har detta betydelse för yrkeslivet, inkomstnivån och för chansen att få jobb. I snitt är sannolikheten att vara sysselsatt som 34-åring lägre för dem som vuxit upp i områdestyp 1, jämfört med dem som vuxit upp i områdestyp 5. Det är framför allt de som inte har gymnasieutbildning som halkar efter, och den gruppen är överrepresenterad i områden med socioekonomiska utmaningar. Myndigheten understryker behovet av att alla får en utbildning som svarar mot arbetsmarknadens behov och att skolans roll är särskilt viktig. Därför måste, totalt sett, mer resurser tillföras skolan, men resursfördelningsmodellen måste också spegla de behov eleverna faktiskt har och bli mer kompensatorisk.

¹⁴³ Delmos (2022), Platsens betydelse: Årsrapport 2022 om den socioekonomiska boendesegregationens utveckling i Sverige.

¹⁴⁴ SOU 2020:28.

¹⁴⁵ Ibid.

¹⁴⁶ OECD (2018) Sweden - Country Note - PISA 2018 Results.

4.6.3.1 Inför en ny kompensatorisk resursfördelningsmodell i grundskolan

Vänsterpartiet vill därför se en ny resursfördelningsmodell för grundskolan och förskoleklass som är mer kompensatorisk genom att stärka det likvärdighetsbidrag som finns idag och minska möjligheterna för skolans huvudmän att motverka likvärdighetsbidragets kompensatoriska effekt. Den exakta utformningen av den nya modellen behöver utredas tillsammans med andra reformer för att stärka skolans kompensatoriska uppdrag.

Dagens modell där en viss summa pengar följer med varje elev skapar incitament för stora klasser eftersom kostnaderna för att bedriva undervisning i stort sett är desamma oavsett klassens storlek. Stora klasser innebär därmed ekonomiska överskott och mindre klasser leder till underskott. Skolor på landsbygd och skolor med elever med behov av mindre undervisningsgrupper missgynnas. Klasstorlek och lärartäthet har betydelse för elevers kunskapsinläring. Tydligast är det för elever som går de första åren i grundskolan, samt elever som inte får så mycket stöd i sina studier hemifrån. Utredningen ska därför bland annat ta fram förslag om hur det nuvarande skolfinansieringssystemet med skolpeng kan avskaffas till förmån för en klasspeng.

Utredningen ska också säkerställa att den nya modellen inte medför ökade kostnader för kommuner med sämre ekonomi, och undanträngning av annan kommunal service, samt att resursfördelningen inte blir mindre kompensatorisk i någon kommun. Modellen ska också utformas så att resurser fokuseras till de lägre årskurserna där de kompensatoriska insatserna har störst effekt.

Lärarna behöver mer stöd och avlastning i sitt arbete av andra personalkategorier. Därför ska utredningen också se över hur nyckeltal för skolläkare, speciallärare, specialpedagog, skolsköterska, skolkurator, skolpsykolog samt studie- och yrkesvägledare vid varje skolenhet kan införas och finansieras. Vänsterpartiet anser att alla elever ska garanteras rätten till tryckta läromedel av hög kvalitet. Vi vill därför omsätta förslagen i Läromedelsutredningen (SOU 2021:70) till lagstiftning.

Utredningen ska också se över vilka nuvarande riktade statsbidrag som kan tas bort och införlivas i likvärdighetsbidraget. Utöver det avser vi tillföra omkring 2 miljarder kronor 2025 och 3 miljarder kronor från 2026. Utredningen ska vara klar 2023, reformerna ska börja genomföras 2025 och vara fullt genomförda 2026.

Vänsterpartiets förslag:

- ✓ Tillsätt en statlig utredning för att ta fram en ny kompensatorisk resursfördelningsmodell enligt följande principer:
  - Skolpengen ska ersättas av en klasspeng som viktas utifrån lokala förutsättningar.
  - Likvärdighetsbidraget, som baseras på elevsammansättning förstärks kraftigt och flera riktade statsbidrag avskaffas för att medlen som är avsatta till dem ska tillskjutas likvärdighetsbidraget.
  - Nyckeltal för skolläkare, speciallärare, specialpedagog, skolsköterska, skolkurator och skolpsykolog samt för studie- och yrkesvägledare vid varje skolenhet ska införas och resursfördelningsmodellen ska ta hänsyn till ökade kostnader till följd av det.
  - Utredningen ska vara klar 2023, reformerna ska börja genomföras 2025 och vara fullt genomförda 2026. Vi tillför 2 miljarder kronor 2025 och 3 miljarder kronor från 2026.
- ✓ Omsätt förslagen i Läromedelsutredningen (SOU 2021:70) till lagstiftning.

4.6.4 Stärk de kompensatoriska insatserna i gymnasieskolan

Den svenska grundskolans oförmåga att kompensera för de olika förutsättningar elever har, som beskrivs ovan, tycks även gälla för gymnasieskolan. I betänkandet I mål - vägar vidare för att fler unga ska nå målen med sin gymnasieutbildning konstateras att det sedan länge är väl känt att elever i gymnasieskolan når olika studieresultat beroende på deras bakgrund.¹⁴⁷

I betänkandet Gemensamt ansvar – en modell för planering och dimensionering av gymnasial utbildning dras slutsatsen att det finns stora skillnader i målpuppfyllelse för gymnasieeleverna med olika bakgrund och att dessa skillnader åtminstone inte har minskat över tid. Utredningen slår fast att elever som har föräldrar med eftergymnasial utbildning i högre grad uppnår gymnasieexamen jämfört med andra elever. 76 procent av gruppen var examinerade våren 2017, medan motsvarande andel för elever med föräldrar med förgymnasial utbildning var 33 procent. Även den genomsnittliga betygspoängen varierar med föräldrarnas utbildning. Medelbetygen i gymnasieskolan samvarierar också med betygen från grundskolan. Långtidsutredningen finner inga tydliga tecken på att det sambandet skulle ha förändrats sedan mitten av 1990-talet.¹⁴⁸

¹⁴⁷ SOU 2022:34.

¹⁴⁸ SOU 2020:33.

Gymnasieskolan är en frivillig skolform men samtidigt är en gymnasieexamen en avgörande nyckel till arbetsmarknaden och ett vuxenliv med egen försörjning och god hälsa. Därför behöver gymnasieskolans uppdrag och arbetssätt tydligt utgå från målsättningen att alla ska slutföra en gymnasieutbildning eller motsvarande inom andra skolformer. Betydligt större insatser behöver göras för att få alla unga att påbörja och slutföra en gymnasieutbildning.

Gymnasieskolan behöver, precis som övriga skolformer, en resurstilldelningsmodell som är mer kompensatorisk än den nuvarande. Gymnasieskolan skiljer sig från grundskolan på så vis att det sker en annan selektion av eleverna genom betygsintagningen, samtidigt som avstånd mellan hem och skola spelar mindre roll i gymnasieåldern än i grundskolan. Därför behöver en ny resurstilldelningsmodell för gymnasieskolan se något annorlunda ut än den för grundskolan.

Vänsterpartiet vill att det införs ett likvärdighetsbidrag för gymnasieskolan liknande det i grundskolan men utformat så att det tar hänsyn till gymnasieskolans utformning. Hur ett sådant likvärdighetsbidrag ska utformas behöver utredas tillsammans med en ny resurstilldelningsmodell. I en sådan utredning bör förslaget om ett sektorbidrag för gymnasieskolan som presenterats av Lärarnas Riksförbund övervägas, och möjligheten att omvandla befintliga riktade statsbidrag till ett nytt likvärdighetsbidrag eller sektorbidrag bör utredas. Vänsterpartiet avser tillskjuta omkring ytterligare 1 miljard kronor till gymnasieskolan från 2025. Utredningen ska vara klar 2023, reformerna ska börja genomföras 2025 och vara fullt genomförda 2026.

Vänsterpartiets förslag:

- ✓ Vänsterpartiet avser tillskjuta omkring ytterligare 1 miljard kronor till gymnasieskolan från 2025.
- ✓ Tillsätt en statlig utredning för att ta fram en ny kompensatorisk resurstilldelningsmodell för gymnasieskolan enligt samma principer som vi föreslår för grundskolan, men utifrån gymnasieskolans särskilda förutsättningar.

4.6.5 Marknadsskolan driver på skolsegregationen

Idag är ansvaret för utbildningen i grundskolan fördelat på omkring 850 olika huvudmän, enligt Utredningen om en mer likvärdig skola. Det är en konsekvens av det decentraliserade och marknadsanpassade skolsystemet som infördes i början av 1990-talet. Utredningen gör bedömningen att ”De 25 år som har gått har inte lett till vare sig ökad likvärdighet eller förbättrade resultat trots att det under lång tid varit centrala mål för svenskt utbildningsväsende.”¹⁴⁹

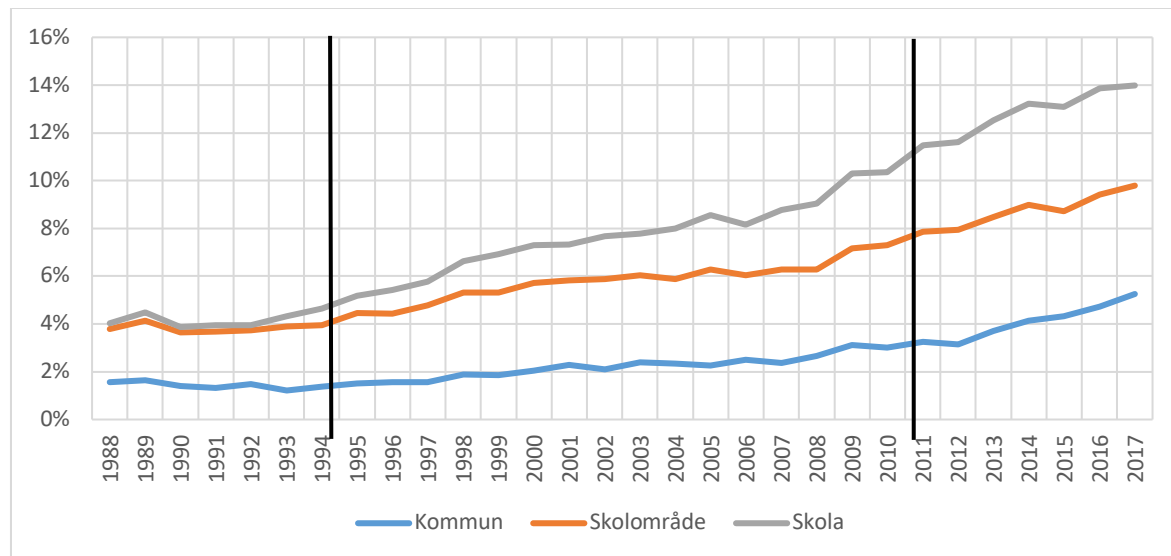
Långtidsutredningen konstaterar att skillnaderna i elevresultat mellan olika skolor har ökat trendmässigt under flera decennier och att skolan har blivit betydligt mer socialt segregerad under denna period. En starkt bidragande orsak bakom utvecklingen är skolvalet och den växande andelen elever i fristående skolor. Huvuddelen av den ökade skolsegregationen sedan 1990-talets början beror dock på det segregerade boendet. Det går samtidigt inte att utesluta att skolvalet och ökade skillnader mellan skolor i sig kan ha påverkat boendesegregationen. Till följd av det senaste decenniets ökade invandring har dock trenden mot ökad skolsegregation brutits i ett avseende. En större andel skolor har elever med utrikes bakgrund idag än för 20 år sedan.¹⁵⁰

Utredningen om en mer likvärdig skola slår fast att ”Den kanske mest slående trenden i svensk skola är den kraftigt ökade spridningen i skolornas kunskapsresultat sen i början av 1990-talet”.¹⁵¹ Denna utveckling illustreras i figuren nedan, hämtad från Långtidsutredningen. Utredningen konstaterar också att dessa ökande skillnader mellan skolor i mycket hög grad kan hänföras till ökad skolsegregation. ”Elever med goda förutsättningar att lyckas väl i skolan går alltså i allt högre grad i andra skolor än elever med mindre goda förutsättningar,” enligt utredningen.

¹⁴⁹ SOU 2020:28.

¹⁵⁰ SOU 2019:40.

¹⁵¹ SOU 2020:28, En mer likvärdig skola – minskad skolsegregation och förbättrad resurstilldelning.

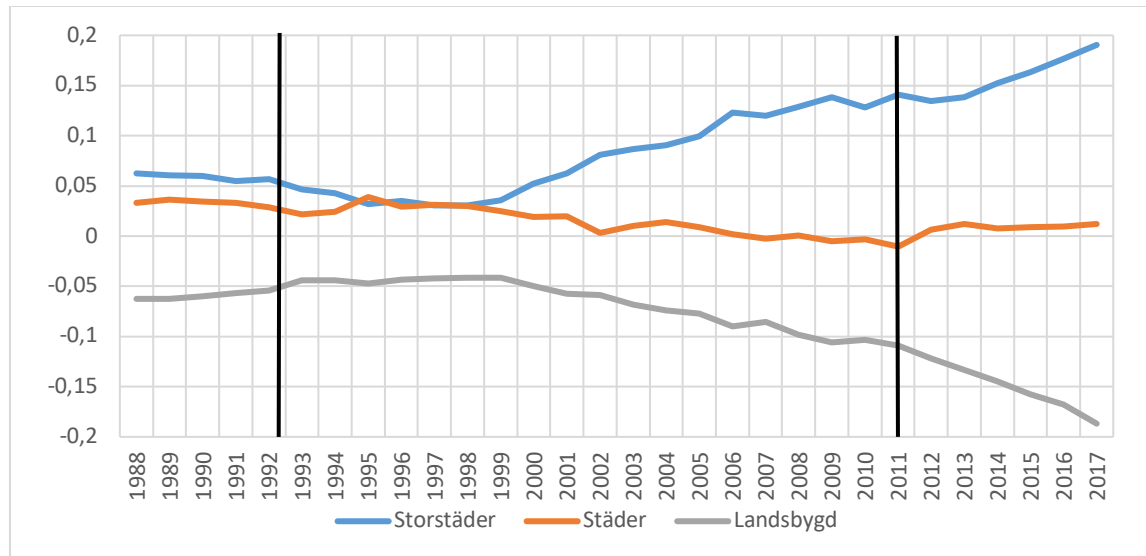
Figur 4.3 Andel av variationen av elevers betyg i åk 9 som förklaras av kommun, skolområde och skola

Källa: SOU 2019:40. Not: Figuren visar intraklassrelationer för elevernas betyg i kärnämnen i Åk 9 med avseende på kommun, skolområde och skola. Skolområde definieras som den grupp av SAMS-områden där den vanligaste grundskolan är densamma. De lodräta linjerna anger införandet av det mål- och kunskapsrelaterade betygssystemet 1994 och införandet av nuvarande betygssystem 2011.

Skolans betydelse för elevernas resultat kan mätas på olika sätt, men det tycks vara tydligt att skolan har stor betydelse, och att den har ökat med tiden. Långtidsutredningen har i ett försök att undersöka skillnader mellan skolor genom att använda en typ av mervärdesmått. Metoden försöker isolera skolornas bidrag till elevernas resultat genom att ta hänsyn till vilka förutsättningar skolans elever har. Resultaten från analysen går att översätta till meritvärden och motsvarar då cirka 70 meritpoäng. Det innebär att om en slumpvis vald elev hamnar på någon av landets starkaste skolor så kan hen förväntas gå ut grundskolan med 265 meritpoäng. Samma elev kan förväntas gå ut med 195 meritpoäng från någon av de svagaste skolorna (det genomsnittliga meritvärdet är cirka 230).

Det råder alltså stor enighet bland dem som studerar skolan och verkar i den, om att det finns betydande kvalitetsskillnader mellan svenska skolor. Skillnaderna är dessutom ökande. Om de skolor som ger ett positivt bidrag till skolresultaten framför allt befolkats av elever med svaga förutsättningar hade detta ansetts vara i linje med skolans kompensatoriska uppdrag. Långtidsutredningen, och andra studier på området, pekar dock i motsatt riktning. Skillnaderna är inte så stora men visar att matchningen mellan elever och skolor i genomsnitt är icke-kompensatorisk.

Skolresultaten skiljer sig också åt mellan olika typer av kommuner. Storstadskommunernas skolor har högre mervärde än landsbygdens skolor. Skillnader har ökat över tid, som framgår av figur 4.2. Att skillnaderna ökat mellan skolresultaten i större och mindre städerna samt landsbygd kan inte förklaras av förändringar i elevsammansättningen, enligt SOU 2020:28.

Figur 4.4 Betyg i kärnämnen i åk 9, uppdelat på kommuntyper

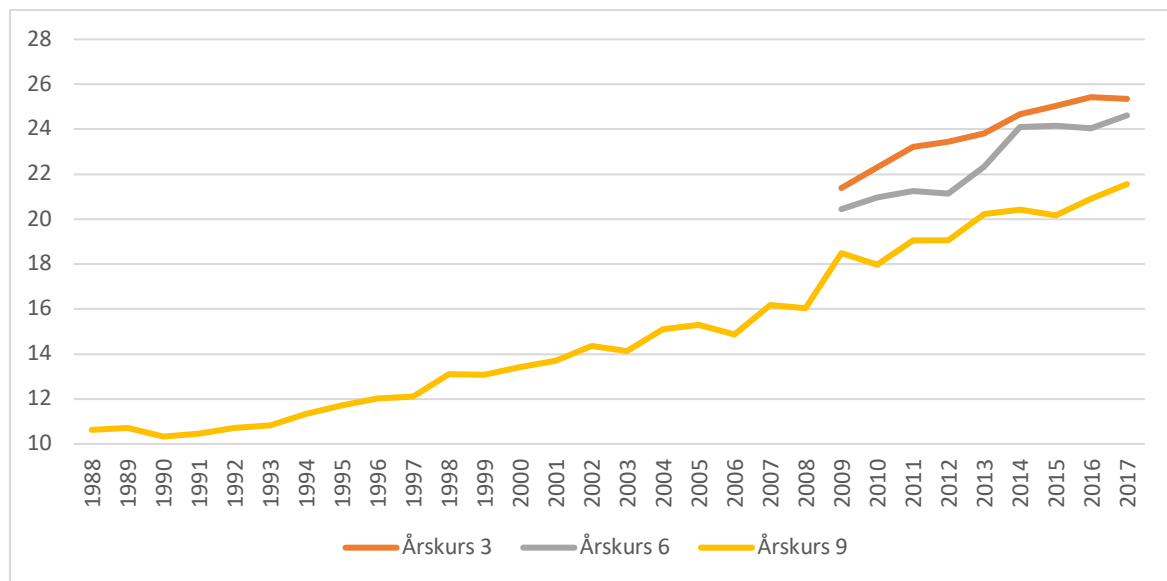
Källa: SOU 2019:40. Not: Figuren visar genomsnittligt betyg i kärnämnen i ÅK 9 för elever i olika typer av kommuner. De lodräta linjerna anger införandet av det mål- och kunskapsrelaterade betygssystemet 1994 och införandet av nuvarande betygssystem 2011. För varje kommuntyp har medelvärdet för det första året med ett nytt betygssystem satts till medelvärdet för det sista året med det föregående systemet, plus den genomsnittliga trenden för åren före respektive efter bytet av betygssystem.

Den svenska skolan har blivit alltmer segregerad, såväl socialt som etniskt och geografiskt. Figuren nedan är hämtad från Långtidsutredningen och beskriver utvecklingen av elevsorteringen i årskurs 3, 6 och 9 för samtliga grundskolor i landet. Den visar tydligt att sorteringen har ökat genom åren. Att de lägre årskurserna har en högre grad av sortering beror sannolikt på att elever i dessa årskurser oftare går i mindre skolor i sitt bostadsområde. Högstadieskolor har generellt sett ett större upptagningsområde och samlar elever från fler bostadsområden, vilket ger en mer blandad elevsammansättning.

Elever med olika bakgrund möts alltså i allt lägre grad i den svenska skolan. Detta menar också Skolverket som konstaterar att skolsegregationen ökat det senaste decenniet avseende variablerna föräldrarnas utbildningsnivå, föräldrarnas inkomst och ett socioekonomiskt index. Däremot har skolsegregationen utifrån migrationsbakgrund avtagit eller stabiliserats under samma period.¹⁵²

¹⁵² Skolverket (2018), Analyser av familjebakgrundens betydelse för skolresultaten och skillnader mellan skolor.

Figur 4.5 Elevsortering: Andelen av den totala variationen av elevers förutsättningar som förklaras av skola, procent

Källa: SOU 2019:40, s 61. Not: Figuren exkluderar asylsökande elever. Figuren bygger på en variansdekomponering som beräknar andelen variation i elevers förväntade betyg som förklaras av vilken skola eleven går på i grundskolans tre stadier.

Skolvalet syftade delvis till att bryta den starka geografiska kopplingen mellan hem och skola som råder då närhetsprincip styr skolplaceringen. Eftersom boendet är starkt socialt segregerat var tanken att ett ökat inslag av skolval skulle minska den sociala skolsegregationen. Det råder dock idag bred konsensus inom forskningen om att skolval och en ökad förekomst av fristående skolor bidragit till ökad snarare än minskad social och etnisk segregation i den svenska grundskolan. Dessa slutsatser får också stöd av internationella erfarenheter av skolval, enligt bland annat OECD. En forskningsöversikt av internationella erfarenheter visar att skolval alltid, oavsett sammanhang och specifika detaljer i skolvalets konstruktion, lett till ökad segregation.¹⁵³

För att minska de negativa och segregerande effekter som de fristående skolorna har på utbildningsväsendet behöver de flera bestämmelser som på olika sätt gynnar de fristående skolorna ses över. Bland annat bör kravet på att lärare i svenska skolor ska ha svensk lärarlegitimation gälla alla skolor för att garantera likvärdigheten. De bestämmelser som ger vissa friskolor undantag från kravet på lärare med svensk lärarlegitimation bör avskaffas. Även möjligheten för friskolor att anta elever baserat på kötid bör avskaffas eftersom denna möjlighet har en segregerande effekt och samma regler bör gälla alla skolor.

Vänsterpartiets förslag:

- ✓ Avskaffa de bestämmelser som ger vissa friskolor undantag från kravet på lärare med svensk lärarlegitimation.
- ✓ Avskaffa möjligheten för friskolor att anta elever baserat på kötid.

4.6.5.1 Inför ett vinstförbud i skolan

Sverige är idag ensamma i världen med en lagstiftning som tillåter att skolor startas för att plocka ut vinster från skattemedel utan begränsningar. Vinstdrivande fristående skolor etablerar sig där de har bäst marknadsutsikter. De försöker nå de elever som är lättast att göra vinst på, i allmänhet resursstarka elever som behöver mindre stöd. Offentligt drivna skolor är skyldiga att erbjuda alla elever utbildning, även barn som behöver mer stöd och barn vars tidigare skolor har försatts i konkurs. Vinstdrivna skolor har även ett intresse av att driva upp elevernas betyg med förhoppningen om att locka till sig fler elever, vilket leder till betygsinflation. För att vända denna utveckling krävs flera reformer.

Vänsterpartiet vill införa ett vinstförbud i skolan. Vinstdrivande skolbolag gör idag enorma vinster på skattepengar som var menade att gå till elever och lärare. Läsåret 2020/2021 gjorde de fem största skolkoncernerna ett samlat rörelseresultat på 1,4 miljarder kronor. Vi menar att skolan lämpar sig särskilt dåligt

¹⁵³ Wilson & Bridge (2019), School choice and equality of opportunity: an international systematic review, Nuffield Foundation, EDU/42625.

för marknadsmodellen. Vinstdrivande aktiebolag har ingen plats i svenskt utbildningsväsende. Pengar till skolan ska gå till just det, inte till vinstdrivande riskkapitalbolag eller koncerner. Därför vill vi se ett vinstförbud i skolan. Den exakta utformningen av vinstförbudet bör utformas inom den utredning som regeringen tillsatte i juli 2022.¹⁵⁴ Beslut kan tas 2024 och förslaget vara fullt genomfört 2026.

Vänsterpartiets förslag:

- ✓ Inför ett vinstförbud i skolan. Beslut tas hösten 2024 och reformen ska vara fullt genomförd 2026.

4.6.5.2 Inför en behovsprövad tillståndsprovning av Skolinspektionen för nya friskolor

Det regelverk som ska hindra överetablering av friskolor är idag inte tillräckligt. Det innebär i sin tur svårigheter för den kommunala skolan. Dels försvåras den långsiktiga planeringen, dels innebär etablering av nya fristående skolor en merkostnad för kommunerna. Det är inte hållbart att enskilda aktörer kan slå sönder skolsystemet genom en oreglerad etablering där det är allra mest lönsamt.

Det finns olika sätt att komma åt problemet. Ett kommunalt veto riskerar att i allt för hög utsträckning innebära att bostadsorten blir avgörande för elevers rätt till en likvärdig utbildning. Idag ska Skolinspektionen bl.a. pröva om den nya friskolan skulle innebära påtagliga negativa följder på lång sikt för eleverna eller för den del av skolväsendet som anordnas av den kommun där utbildningen är tänkt att starta. Vi menar att regelverket inte fungerar tillfredsställande. Skolinspektionen bör i högre grad väga in elevers rätt till en likvärdig utbildning. Strukturerna finns till stor del redan på plats och vi bedömer att detta kan genomföras under 2022.

Vänsterpartiets förslag:

- ✓ Inför en ny och skarpare behovsprövad tillståndsprovning av Skolinspektionen för nya friskolor.

4.6.5.3 Inför en stopplag för utförsäljning av skolfastigheter

Inom fastighetsbranschen har det på senare år vuxit fram en marknad för så kallade samhällsfastigheter, dvs. att privata ägare och fastighetsförvaltare fokuserar på offentliga aktörers lokalbehov. Även om det inte är ett nytt fenomen har det blivit mer omfattande och mångfacetterat än det tidigare varit. I Stockholm har till exempel den grönbå majoriteten sålt ut fler än 30 utbildningsfastigheter sedan förra valet.

Att inte äga och förvalta sina egna skollokaler innebär dels en osäkerhet och svårighet att planera och dels en förlustaffär, rent ekonomisk. Det kommunalägda kreditmarknadsbolaget Kommuninvest menar att det i ett långsiktigt perspektiv finns tydliga ekonomiska motiv för kommuner att själva äga lokalerna där verksamheten bedrivs.¹⁵⁵ Att sälja befintliga skolfastigheter riskerar med andra ord att bli en dyr affär.

Det är tydligt att vinstdrivande bolag hittat ett nytt segment för att göra vinst på våra skolor och det kan i framtiden bli ännu viktigare för bolagen. Ett vinstförbud i skolan skulle kunna leda till att bolagen i en än snabbare takt flyttar fokus till skollokaler och fastigheter. Vid ett vinstförbud kan de istället för vanliga vinstuttag försöka ta ut medel via höga hyror till fastighetsbolag som de själva äger. Ett vinstförbud behöver hantera även det, men för att säkra upp så mycket som möjligt är det angeläget att snabbt stoppa utförsäljningar.

Vi menar att det finns goda skäl att införa ett stopplag för utförsäljning av skolfastigheter. Det inkluderar även t.ex. idrottshallar som används i verksamheten. Det kan naturligtvis finnas tillfällen då det är motiverat att sälja lokaler, till exempel vid ett sviktande elevunderlag och nedläggning av en kommunal skola. Det bör därför finnas möjlighet att söka undantag från Länsstyrelsen som kan bevilja ett sådant. Utgångspunkten ska dock vara att kommunerna fortsätter äga och förvalta de lokaler man har idag där det bedrivs skolverksamhet. Förslaget brådskar och Vänsterpartiet bedömer att detta kan genomföras 2022.

Vänsterpartiets förslag:

- ✓ Inför en stopplag för utförsäljning av skolfastigheter.

4.6.5.4 Offentlighetsprincipen ska gälla alla skolor

Offentlighetsprincipen gäller inte för skolverksamhet som bedrivs av enskilda huvudmän. I betänkandet av Utredningen om en mer likvärdig skola (SOU 2020:28) föreslås att uppgifter om samtliga skolenheters

¹⁵⁴ Dir. 2022:102.

¹⁵⁵ Kommuninvest (2021), Att äga eller hyra sina verksamhetslokaler – viktiga överväganden för offentliga aktörer.

förutsättningar, verksamhet och resultat ska finnas tillgängliga. Det handlar om att skapa förutsättningar för ett välfungerande skolsystem såväl ur ett brukar- som ett styrningsperspektiv.

2020 fattade Skolverket beslut om att inte längre publicera enskilda skolors resultat, antal elever per lärare, föräldrarnas utbildningsbakgrund, lärarbehörighet och liknade uppgifter. Men även registret om vilka skolor som finns i Sverige hemligstämplades. Bakgrunden var ett beslut av Statistiska centralbyrån och en lagakraftvunnen dom i Kammarrätten. Att uppgifter om hur en skola bedrivs – och att den ens finns – betraktas som affärshemligheter innebär att det i praktiken är omöjligt för föräldrar och elever att göra välgrundade val. Men också att granska hur fristående skolor bedrivs. Det utgör inte en bra grund för ett seriöst skolväsende.

Att Idéburna friskolors riksförbund menar att offentlighetsprincipen bör gälla alla skolor visar att det framför allt är de vinstdrivande skolorna som tjänar på att hålla viktiga uppgifter hemliga. Statistik som rör elever och lärare ska inte betraktas som affärshemligheter. Offentlighetsprincipen är central i en demokrati och bör omfatta alla skolor. Det finns dessutom skäl att tro att ett införande av ett vinstförbud i skolan skulle generera vissa tveksamheter hos mindre nogräknade skolbolag. Möjligheten att granska alla skolor är därför ett viktigt verktyg för att allt ska gå schysst till under övergångsperioden. Förslaget kan genomföras under 2022.

Vänsterpartiets förslag:

- ✓ Offentlighetsprincipen ska gälla alla utförare.

4.6.6 Främja ökat deltagande i fritidshemmen

Fritidshemmen är en del av en samlad skoldag och ska därför hålla lika hög kvalitet som skolan. Många barn börjar och slutar sin dag på fritidshemmet. Fritidshemmen har också en viktig roll vad gäller informellt lärande. För att främja jämlikhet och jämställdhet är det viktigt att uppmärksamma skillnader i nyttjandet av fritidshem. Det kan röra sig om föräldrarnas utbildning, födelseort, civilstånd och även bostadsort.

Barn till högutbildade går betydligt oftare på fritidshem än barn vars föräldrar har kortare utbildning. Dessutom vet vi att barn i ekonomiskt utsatta hushåll deltar i mindre utsträckning i organiserade fritidsaktiviteter. Detsamma gäller barn med ensamstående föräldrar, varav de flesta är kvinnor, barn i arbetarhushåll och barn vars föräldrar är födda utomlands. För dessa barn är rätten till bra fritidshem än viktigare. För att fler barn ska kunna ta del av fritidshemmets viktiga verksamhet föreslår Vänsterpartiet att ett fribelopp införs för fritidshemsavgiften så att de med låga inkomster betalar en lägre avgift än idag.

Förslaget innebär att det införs ett fribelopp om 20 000 kronor per månad och att den nuvarande gränsen för när maxtaxan börjar gälla höjs med 20 000 kronor per månad. Fribeloppet gör att inte nivån på maxtaxan inte påverkas.

Förslaget kommer att innebära att hushåll med inkomster upp till 20 000 per månad inte betalar någon avgift alls. Hushåll med inkomster mellan 20 000 och 72 400 kronor får sänkt avgift och hushåll med inkomster över 72 400 kronor per månad får samma avgift som idag.

Tabell 4.2 Skillnad fritidshemsavgift per månad i kr

Hushållsinkomst ¹⁵⁶	1 barn	2 barn	3 barn	
19 000		380	570	760
29 000		400	600	800
39 000		400	600	800
49 000		400	600	800
59 000		268	402	536
69 000		68	102	136
79 000		0	0	0

¹⁵⁶ Inkomster som är avgiftsgrundande: lön/inkomst från eget företag, föräldrapenning, sjukpenning, arbetslöshetsersättning, pension, sjukbidrag. Inkomster som inte är avgiftsgrundande: försörjningsstöd (ekonomiskt bistånd), bostadsbidrag, barnbidrag, studiemedel (bidrag och lån).

Till följd av förslaget får omkring 260 000 hushåll sänkt fritidshemsavgift. Det kostar staten omkring 650 miljoner kronor per år.¹⁵⁷

Precis som inom förskolan behövs personalförstärkningar och staten behöver gå in med mer resurser som fördelas efter behov. Det skulle förbättra möjligheterna att bedriva en meningsfull verksamhet med hög pedagogisk kvalitet. Vänsterpartiet vill se en särskild satsning på ökad personaltäthet där behoven är som störst. För det avsätter vi 250 miljoner kronor per år.

Vänsterpartiets förslag:

- ✓ Inför ett statligt finansierat fribelopp i fritidshemsavgiften.
- ✓ En statligt finansierad satsning på ökad personaltäthet där behoven är som störst.

4.6.7 Stärk den kommunala vuxenutbildningen

För många människor har vuxenutbildningen inneburit en andra chans när tidigare skolformer har misslyckats. För andra en chans till yrkesväxling. Efter att ha gått igenom grund- och gymnasieskolan ska alla ha tillräckliga kunskaper för samhälls- och arbetslivet. Dessa kunskaper ser Vänsterpartiet som en rättighet. Alla vuxna som inte har dessa kunskaper ska ha rätt att få detta tillgodosett inom vuxenutbildningen.

Precis som inom den ordinarie skolan är det en förutsättning för ett riktigt bra skolsystem att vuxenutbildningen fokuserar på det viktigaste. Kvaliteten och behoven ska alltid komma i första rummet, inte möjligheten att berika sig på verksamheten. Vuxenutbildningen kan inte lämnas i händerna på privata aktörer med begränsade möjligheter för ansvarig rektor att ha kontroll över kvaliteten som följd. Dagens system riskerar att ge kommunerna incitament för att upphandla utbildning till lägsta möjliga kostnad med förhoppning att många ska få tillgång till utbildning men med risken att skattepengar istället slösas bort på kurser som inte håller tillräcklig kvalitet.

Marknadsanpassningen innebär också ett resursslöseri, när vinster plockas ut från den skolpeng som egentligen är till för undervisningen. Om skolan nu byggt upp ett stort system för kontroll och granskning så är det motsatsen som kännetecknar vuxenutbildningen; avsaknaden av kontroll och granskning. För att höja kvaliteten inom vuxenutbildningen krävs det ett stopp för vinster. Staten behöver också ta ett större ansvar för kompetensförsörjningen och möjligheten för alla att kunna studera på Komvux oavsett vilken kommun man bor i.

En stor andel av de som arbetar med att utbilda vuxna har inte tillräcklig utbildning för att undervisa inom vuxenutbildningen. Bristen på kompetens när det gäller vuxenpedagogik påverkar resultaten särskilt mycket inom svenska för invandrare (SFI). Att ha rätt utbildad personal brukar inom övriga utbildningssystemet anses vara en förutsättning för att hålla en hög kvalitet på utbildningen men detta gäller inte vuxenutbildningen i dagsläget. Vänsterpartiet vill se en särskild vuxenlärarutbildning. Det vore en bra möjlighet för de som hellre vill jobba med att utbilda vuxna samt bidra till att höja kvaliteten på vuxenutbildningen.

Vänsterpartiets förslag:

- ✓ Inför ett vinstförbud inom den offentligt finansierade vuxenutbildningen.
- ✓ Inrätta en särskild vuxenlärarutbildning.

4.6.8 Minska studentens ekonomiska risk vid högre utbildning

Ojämlighet minskar den sociala rörligheten. En förklaring är att en större inkomstspredning kan avskräcka grupper med låg utbildning från att investera i ytterligare utbildning, då vinsten av detta ses som låg. Detta trots att utbildningspremien är högre i ekonomier med stora inkomstskillnader.¹⁵⁸ Anledningen är att många med högre utbildning riskerar att hamna i lågbetalda jobb. Sannolikheten att hamna i lågbetalda jobb, trots högre utbildning, ökar om du har svaga nätverk och få kontakter och riskerar att diskrimineras. Det innebär att risken att utbildningsinvesteringen ger negativ avkastning, dvs. är en förlustaffär, ökar om man kommer från hem utan utbildningstradition. Det gör att den ekonomiska risk som studielån innebär måste reduceras för att bryta den sociala snedrekryteringen till högre utbildning.

¹⁵⁷ RUT 2022:750.

¹⁵⁸ Kearney & Levine (2016), Income Inequality, Social Mobility, and the Decision to Drop Out of High School.

Vänsterpartiets syn på kunskap som en demokratisk rättighet innebär att vi ser en breddad rekrytering till högskolan som en viktig målsättning. Den sociala, könsmässiga och etniska snedrekryteringen har visserligen minskat under de senaste decennierna tack vare studiemedel, utbyggd högskola samt fler och nya utbildningar, men mer behöver göras.

En av de viktigaste förutsättningarna för att göra kunskap och utbildning tillgänglig för fler människor är ett studiestödssystem som ger social och ekonomisk trygghet för studerande på allt från vuxenutbildning till högskola. Studiemedlen är en viktig orsak till att den sociala snedrekryteringen till högre utbildning har minskat. Samtidigt är personer från studieovana hem mindre benägna att ta lån och börja studera. Vänsterpartiet vill därför se över och ändra lånevillkoren för att överbygga de hinder de kan innebära. Vi vill också återinföra studerandevillkoret i a-kassan, vilket beskrivs närmare i avsnitt 2.

Studiestödssystemet har ändrats flera gånger genom åren, vilket har medfört att den ekonomiska risken flyttats från staten till individen, i fler steg. I januari 2023 tas ytterligare ett steg i den riktningen då räntan på studielånen höjs, delvis för att finansiera nya och äldre kreditförluster på studielån. Vänsterpartiet är emot denna utveckling och rödade emot den förändring som genomförs 2023. Vi anser att utbildning är en investering för såväl individen som för staten. Staten har dock betydligt bättre förutsättningar än individen att ta den ekonomiska risk som högre studier innebär.

Vänsterpartiet vill därför att den modell som gäller för studielån tagna före 1989 ska gälla för alla studielån. Det innebär att den som under 2022 tjänar under 169 000 kronor (3,5 prisbasbelopp) per år inte behöver betala tillbaka på sitt studielån. För den som har barn under 10 år ligger gränsen för 2022 istället på 217 300 kronor (4,5 prisbasbelopp) per år. Enligt nuvarande regler ligger motsvarande gräns för 2022 på 48 300 kronor per år för personer upp till 49 år och 34 500 kronor för de som är 50 år eller äldre. Enligt den nuvarande modellen skrivs skulden av vid 72 års ålder. Enligt reglerna från före 1989 skrivs skulderna av vid 65 års ålder. Statens kostnader för förslaget uppstår i de fall låntagarna inte kan betala tillbaka lånen. Över tid väntas därmed statens kostnader till följd av förslaget växa, men för kommande år uppskattas det uppgå till omkring 100 miljoner kronor. Vänsterpartiet anser vidare att en större del av studiemedlet bör utgöras av studiebidrag, och att andelen lån bör minska. På sikt bör målet vara ett renodlat studiebidrag utan lån.

Idag utgör boendet en av de största utgifterna för studenter. För att ge alla studenter likvärdiga villkor vill Vänsterpartiet se över åldersgränsen för att få bostadsbidrag.

Studiestartsstöd är ett bidrag som vissa arbetslösa kan få under en kortare tid för att läsa in en gymnasieutbildning och öka chanserna till jobb. Vänsterpartiet är positiva till studiestartsstödet och föreslår därför en utökning av det för att ge fler möjlighet att ta del av det. Vi vill avsätta ytterligare 250 miljoner kronor till studiestartsstödet.

Vänsterpartiets förslag:

- ✓ De återbetalningsregler för studielån som gällde före 1989 ska gälla alla studielån.
- ✓ Förstärk studiestartsstödet.
- ✓ Återinför studerandevillkoret i arbetslöshetsersättningen.

4.6.9 Öka satsningarna på högre utbildning universitet och högskola

Högskolans huvuduppgift är att förmedla kunskap och bildning. Den är viktig för att skapa välstånd och ett öppet och demokratiskt samhälle. Vänsterpartiets syn på kunskap som en demokratisk rättighet innebär att en viktig målsättning är att bredda rekryteringen till högskolan. Den sociala, könsmässiga och etniska snedrekryteringen har visserligen minskat under de senaste decennierna tack vare studiemedel, utbyggd högskola samt fler och nya utbildningar. Studenterna som grupp blir alltmer heterogena och högskolan måste anpassa sina arbetsformer för att möta alla studenters behov.

Nuvarande resursfördelningssystem för högre utbildning har snart funnits i 30 år. I dag får utbildningarna en finansiering som styrs av en prislapp där olika utbildningar får olika anslag. Lägst belopp får humaniora som 2022 får 33 811–55 832 kronor per student och högst media som får 331 455–596 964 kronor per student. Det lägre beloppet är per helårsstudent och det högre med prestationsdelen inräknat, alltså de studenter som tar alla poäng. Den låga prislappen för humaniora går ut över kvaliteten på utbildningarna, bland annat med anledning av lite lärarledd tid.

Sedan prislappssystemet infördes 1993 har visserligen vissa justeringar i beloppen gjorts men modellen bygger på utbildningarnas kostnader i början på 1990-talet. Vänsterpartiet menar att dessa prislappar behöver ses över

och finansieringssystemet göras om så att finansieringen följer högskolans och utbildningarnas behov och förändringar i kostnader. I väntan på en mer genomgripande förändring föreslår Vänsterpartiet en höjning av samtliga prislappar med 2 000 kr per helårsstudent. Förslaget beräknas öka de statens utgifter med omkring 600 miljoner kronor per år.

Styr- och resursutredningen (SOU 2019:6) föreslog en förändrad finansiering av högre utbildning. Utredningen konstaterade bl.a. att det prestationsbaserade resurstilldelningssystemet medför att utbildningar på grundnivå och avancerad nivå som på olika sätt är flexibla för studenten ofta är ekonomiskt ofördelaktiga för lärosätena att erbjuda.

Vänsterpartiet var redan vid införandet av ett prislappssystem kritiskt till att en del av pengarna fördelades genom en prestationsdel baserad på poängproduktion. För att öka möjligheten för fler att studera och för att trygga lärosätenas finansiering och möjlighet till utveckling anser Vänsterpartiet att prestationsdelen i högskolans finansieringssystem bör avskaffas.

Universiteten och högskolorna tillhör den statliga sektorn och omfattas därmed av den pris- och löneomräkningsmodell som styr uppräknningen av de medel som tilldelas dem. Modellen innehåller ett så kallat produktivitetsavdrag – en årlig generell besparing. Vänsterpartiet vill avskaffa detta avdrag, vilket skulle leda till ökade anslag till universiteten och högskolorna. Över tid blir ökningen betydande. Förslaget att avskaffa produktivitetsavdraget beskrivs närmare i kapitel 3.

Vänsterpartiet vill även se en utbyggnad av antalet basår och basårsplatser. Basåren fyller en viktig funktion i att erbjuda behörighetsgivande studier i en högskolemiljö. Erfarenheten från lärosätena visar också att de som gått ett basår klarar efterföljande utbildning bättre än de som kommer direkt från gymnasiet. Vänsterpartiet avsätter 400 miljoner kronor per år till ändamålet.

Vänsterpartiet vill även införa en modell liknande Dalamodellen i nationell skala för att möta personalbristen inom utbildningssektorns yrken, såsom lärare, forskollärare och lärare mot fritidshem. Modellen innebär att studier till lärare kombineras med arbete på en skola.

Vänsterpartiets förslag:

- ✓ Höj ersättningen till lärosätena per helårsstudent med 2 000 kr per helårsekvivalent.
- ✓ Bygg ut antalet basår och basårsplatser.
- ✓ Införa en modell liknande Dalamodellen i nationell skala för att möta personalbristen inom utbildningssektorns yrken, såsom lärare, forskollärare och lärare mot fritidshem

4.6.10 Höj forskningens basanslag

Genom forskning skapas ny kunskap. Denna kunskap är viktig för att utveckla ekonomin, skapa arbetstillfällen, förbättra välfärden och skapa ett ekologiskt och socialt hållbart samhälle. Forskning behövs även för att utsätta vårt samhälle för kritisk granskning i syfte att utveckla demokratin, kultur- och samhällslivet. Därför behövs ett ökat stöd till den fria forskningen.

Vänsterpartiet stödjer en sammanhållen forskningspolitik och står bakom ambitionerna om en mer jämställd akademi. Styr- och resursutredningens resonemang om forskningsmedel tydliggjorde att lärosätenas anslag för forskning behöver öka. Vi vill avsätta ytterligare 1 miljard kronor per år till forskning genom en förstärkning av basanslagen. Denna satsning är inte styrd eller riktad utan används på de sätt som lärosätena anser mest lämpligt.

Vänsterpartiets förslag:

- ✓ Avsätt 1 miljard kronor extra för till forskning genom förstärkning av basanslagen.

4.7 Reformtabell

Tabell 4.3 Reformtabell: En kunskapsnation i världsklass (miljarder kronor)

	2023	2024	2025	2026
Inför fribelopp i förskoleavgiften	1,3	1,4	1,4	1,4
Ny kompensatorisk resursfördelningsmodell i förskolan	0,0	0,0	2,0	3,0
Ny kompensatorisk resursfördelningsmodell i grundskolan	0,0	0,0	2,0	3,0
Ny kompensatorisk resursfördelningsmodell i gymnasieskolan	0,0	0,0	1,0	1,0
Inför fribelopp i fritidshemsavgiften	0,6	0,7	0,7	0,7
Personalförstärkning på fritidshem med störst behov	0,3	0,3	0,3	0,3
Minska studentens ekonomiska risk vid högre utbildning	0,1	0,1	0,1	0,1
Förstärk studiestartsstödet	0,3	0,3	0,3	0,3
Bygg ut basåren	0,4	0,4	0,4	0,4
Höj ersättningen till lärosätena	0,6	0,6	0,6	0,6
Höj forskningens basanslag	1,0	1,0	1,0	1,0
Totalt	4,6	4,7	9,7	11,7

5 Hållbara investeringar för en hållbar framtid

Att snabbt anpassa våra samhällen så att vi lever inom de planetära gränserna är en ödesfråga för mänskligheten. Mycket av de stora förändringarna av vårt konsumtions- och produktionsmönster måste genomföras de närmaste tio åren. För att klara omställningen måste staten ta en betydligt aktivare roll i samhällsutvecklingen än den gjort den senaste trettio åren.

Vänsterpartiet vill att klimat- och miljöpolitiken ska göras till en central del av all politisk och offentlig verksamhet. Forskningen är tydlig med att effektiva utsläppsminskningar i grova drag endast kan uppnås på tre olika sätt. (1) Genom nya tekniska innovationer som innebär att utsläppen minskar från befintlig verksamhet, (2) genom beteendeförändringar och (3) genom minskad konsumtion och förändrad efterfrågan. Därtill kan återställandet av våtmarker och annan värdefull natur ytterligare minska utsläppen. Vänsterpartiet är på det klara med att det kommer krävas att alla dessa sätt implementeras för att vi ska nå verkliga resultat.

Samhället behöver emellertid vara mycket tydligt med att det är genom ändrade förutsättningar – investeringar, innovation, storskaliga samhälleliga projekt – som de största effekterna kommer uppnås. Nya järnvägssatsningar kommer ställa om resandet från inrikesflyg till tåg och bilåkandet till kollektivtrafik. När vi gör om miljonprogrammet till ett bostadsmiljöprogram för vår tid förbättrar vi boendemiljöerna och åstadkommer stor klimatnytta.

Ett skäl till varför den nuvarande klimatpolitiken delvis misslyckats är att marknadsförespråkare förordar så kallade ”teknikneutrala instrument” och marknadslösningar. Det innebär i praktiken att prissätta utsläppsenheter och låta marknaden anpassa sig till den nya kostnadsbilden. Marknaden får lösa fördelningsfrågan mellan ny teknik, beteendeförändringar och minskat konsumtionsutrymme, även avseende vilka hushåll som tvingas att minska konsumtionen.

Men marknaden kan inte lösa kritiska systemfrågor. Det går exempelvis inte att bygga elbilar om det inte finns tillräckligt med laddstolpar eller en utbyggd förnybar elproduktion och nätkapacitet. Konsumtion som är fossilfri måste också initialt kunna utvecklas utan det grundläggande marknadskravet på lönsamhet. Det helhetsansvaret kan bara det offentliga ta och när den inte gör det hålls nödvändiga förändringar tillbaka. Sammantaget gör det att införandet av ny teknik går alldeles för långsamt och mycket av utsläppsminskningarna i praktiken måste tas via beteendeförändringar och minskad konsumtion, en strategi som både riskerar att möta stort motstånd och dras med betydande ineffektivitet.

Ett annat lika viktigt skäl är att pris på koldioxid – koldioxidskatt – har en regressiv effekt. Höginkomsttagare som konsumerar mer (större utsläpp) betalar förvisso mer i kronor men som andel av inkomsten blir effekten mindre än för låg och medelinkomsttagare. Det innebär att effekten blir att marknaden skapar mest undanträngning av konsumtion hos de hushåll som redan idag har lägst utsläpp och inte heller kan bibehålla sin konsumtion med hjälp av minskat sparande.

Effekten av att i för hög utsträckning förlita sig på marknadsprismekanism i klimatpolitiken leder till ökad ojämlikhet och en mycket långsam takt på införandet av ny fossilfri teknik. Det har inneburit att politiken inte vågat sätta ett pris på koldioxid som verkligen skulle leda till att målen uppfylls. Denna konflikt är bestående och inget tyder på att den kommer ändras. Ett exempel på detta är att till och med när marknaden driver upp bensinpriset kommer det omedelbart partipolitiska initiativ om att sänka skatten för att kompensera för marknadsprishöjning. Det är lättare med vacker retorik än att nå målen.

Denna inriktning på klimatpolitiken, som försvarats av såväl borgerliga som socialdemokratiska regeringar, är ohållbar. Samhället ska inte subventionera fossila drivmedel, förhåla utbyggnaden av nödvändig infrastruktur eller genom passivitet försvåra den underlätelseskuld som växer i takt med att ingenting görs.

Det behövs istället en klok och rättvis klimatpolitik som går att genomföra i praktiken och där målen nås. En sådan politik måste uppfylla två villkor: (1) respekt för medborgarnas prioriteringar avseende ny teknik, beteendeförändringar och minskad konsumtion och (2) att omställningen upplevs som fördelningspolitiskt rättvis. Här måste hela statens verktygslåda användas mycket aktivt och medvetet. Investeringar, reglering och ekonomiska incitament måste kombineras på ett sådant sätt att dessa villkor möts.

I klimatomställningen är tid en helt avgörande faktor. Det krävs därför en koordinerad omställning av ekonomin omgående. Det offentliga åtagandet för att genomföra klimatomställningen måste stärkas och det privatas – såväl det enskilda som företagens – ansträngningar underlättas och understöddas.

5.1 En investeringsplan för grön omställning

Sverige har goda förutsättningar att nå de ambitiöst satta klimatmål som vi har åtagit oss att leva upp till. Genom gemensamma ansträngningar och ett aktivt samhälle som investerar i klimatet och miljön kan vi åstadkomma en verkligt meningsfull och effektiv klimatomställning. Vänsterpartiet vill ta sikte på en klimatpolitik som är strukturerad, omfattande och folkligt förankrad. För att klimatomställningen ska bli verkningsfull måste hela samhället och alla delar av ekonomin ställas om.

Genom investeringar på 700 miljarder kronor vill vi de kommande tio åren se till att klimatomställningen accelereras på det sätt som efterfrågas av bland andra Klimatpolitiska rådet. Med Vänsterpartiets föreslagna investeringar kommer Sverige att ta reella steg mot att bli världens första fossilfria välfärdsland. Vi går från ord till handling och föreslår en omställningspolitik som kommer märkas i alla delar av vårt samhälle

Det är trygga löntagare och med ett stabilt välfärdssystem i ryggen, som kommer genomföra klimatomställningen. Vårt investeringsprogram kommer på en rad punkter att förbättra tillvaron i Sverige. Det kommer bli lättare att resa med tåg i hela landet, boendemiljöerna kommer förbättras för miljontals hyresgäster och när fordonsparken elektrifieras förbättras stadsmiljöerna avsevärt. Renare industrier och tiotusentals nya arbetstillfällen till följd av investeringarna kommer förbättra arbetslivet. Klimatpolitik från vänster stärker jämlikheten och bygger ett robustare och mer pålitligt samhälle.

När samhället ställer om för att möta klimatkrisen ska det ske med stor omsorg om de miljövärden som är djupt uppskattade och starkt bidragande till Sveriges förutsättningar att åstadkomma stor nytta på klimatområdet. Artrikedomen i våra skogar och hav måste bättre bevaras och skyddas. Våra naturliga kolsänkor behöver skyddas och där det är möjligt även återställas. Genom insatser för att skydda värdefulla miljö- och naturvärden ska vi kombinera en gedigen omställningspolitik med en lika angelägen miljöpolitik.

En verkligt solidarisk klimatpolitik kan vare sig börja eller sluta vid Sveriges gränser. Det är framför allt personer med små ekonomiska marginaler i det Globala Syd som kommer fara illa av klimatförändringarna. För Vänsterpartiet är det självklart att Sverige ska bidra till att klimatanpassa, utsläppsminska och förebygga i andra delar av världen genom ett omfattande klimatbistånd. För att vi som världssamfund ska nå de klimatmål vi satt upp krävs att rika länder, som är de som för står för merparten av utsläppen, solidariskt bidrar till omställning även på andra platser. Därför vill vi värna och utveckla klimatbiståndet ytterligare.

Vänsterpartiets förslag:

- ✓ Investera 130 miljarder kronor i bygg- och fastighetssektorn för klimatreoveringar och förbättrad nybyggnation.
- ✓ Investera 100 miljarder kronor över tio år i ett robust elnät och förnyelsebar elproduktion.
- ✓ Investera 490 miljarder kronor över tio år i en stärkt transportinfrastruktur med fokus på järnvägsutbyggnad.
- ✓ Stärka skyddet av värdefull natur och återställa naturliga kolsänkor.
- ✓ Stärk det additionella klimatbiståndet.

5.2 Klimatsmarta och trygga boenden

5.2.1 Investeringar i befintligt bestånd

Det gröna samhällsbygget förutsätter trygga och klimateffektiva bostäder i hela landet. Det svenska miljonprogrammet har givit oss välbyggda och välplanerade flerfamiljshus. Dessutom finns det mycket som tyder på att de robusta miljonprogramshusen lämpar sig väl för omfattande klimatanpassningar. Vänsterpartiet söker mandat för en politik som skulle föra miljonprogrammet in i vår tid och genom flera åtgärder bli ett verkligt bostadsmiljöprogram.

Enligt Boverket är cirka 140 000 bostäder i miljonprogrammet i akut behov av renovering. Nästan lika många är i behov av renovering inom kort. Vänsterpartiet vill att de renoveringar som görs också ska bidra positivt till klimatomställningen. Det handlar om allt från nya materialval till energieffektiviseringsåtgärder, solpaneler på taket och system för en lokal cirkulär ekonomi. Genom smarta och ändamålsenliga renoveringar kan allt från dragiga fönster till droppande kranar åtgärdas, moderna materialval och varsamma restaureringar gör badrum och kök hållbara över lång tid.

Till skillnad från dagens system där hyresgäster kan tvingas ut på gatan av kraftiga hyreshöjningar efter renoveringar vill Vänsterpartiet att den ökade boendestandarden ska delfinansieras av staten. Hela samhället gynnas av att miljonprogramsbostäderna rustas för att kunna stå lång tid framöver med betydligt mindre klimatpåverkan. Det är orimligt att dagens hyresgäster ska betala hela priset för att fastighetsägare under lång tid har underlåtit att göra erforderliga underhållsarbeten. Dessutom, de investeringar som görs i miljonprogrammet kommer framtida generationer till del under lång tid.

Vänsterpartiet vill investera 100 miljarder kronor de kommande tio åren för att åstadkomma effektiva och ändamålsenliga klimatrenoveringar av det befintliga bostadsbeståndet, utan att betalningsbördan tynger hyresgästerna i allt för hög utsträckning. Investeringarna åstadkommer stor klimatnytta samtidigt som hyresgästernas boendestandard stärks väsentligt. Investeringsmedel ska kunna sökas av såväl allmännyttiga som privata fastighetsägare, i likhet med ett investeringsstöd, och täcka en del av omkostnaderna för att göra nödvändiga renoveringar med tydligt satta klimat och miljökrav.

Samhället ska inte subventionera hela renoveringskostnaden. En del av bolagens vinster behöver också återinvesteras i fastigheterna för att skapa långsiktigt hållbara och trivsamma boendemiljöer. Vänsterpartiet vill underlätta underhållsfondering för fastighetsbolag för att möjliggöra kontinuerligt underhåll.

Vänsterpartiets förslag:

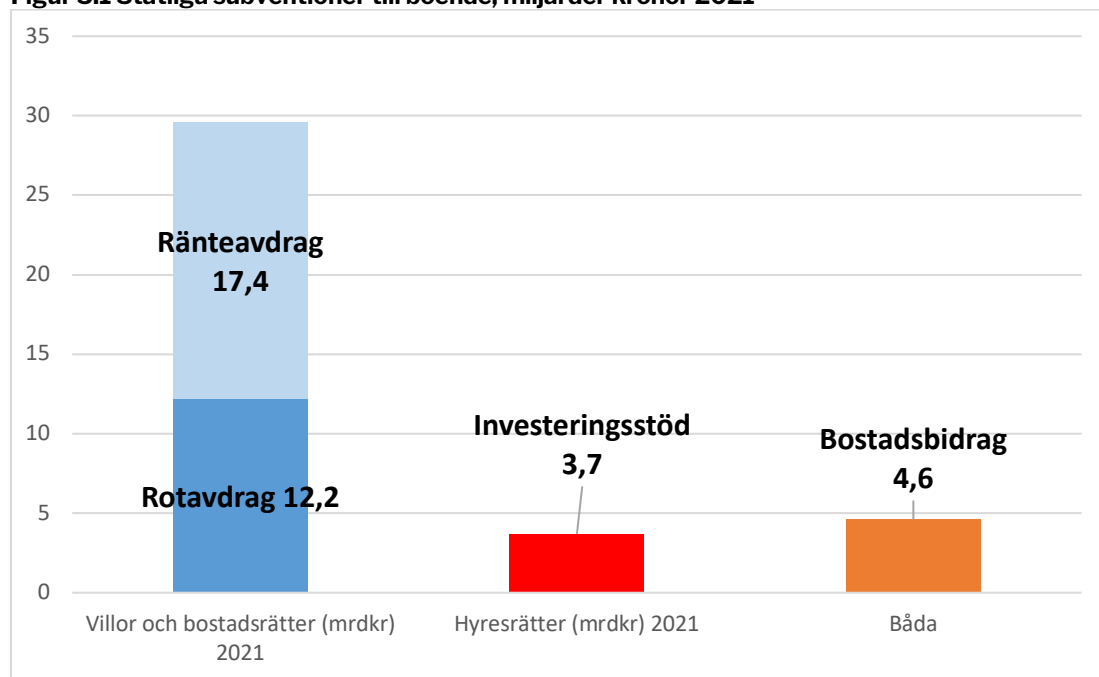
- ✓ Investera 100 miljarder kronor i upprustning, klimatanpassning av befintligt hyresrättsbestånd.

5.2.2 Klimatsmart nybyggnation

Trygghet i arbetslivet måste åtföljas av trygghet på bostadsmarknaden och i bostadsområdena. De senaste decenniernas utförsäljningspolitik och växande underinvesteringar på bostadsområdet har inneburit svår bostadsbrist på de flesta platser i landet.

Den utvecklingen måste brytas. Trygghet behöver tillskapas genom att bygga bostäder till överkomliga priser, att renoveringar inte innebär chockhöjningar av hyrorna och att samhällets stöd riktas om från det ägda till det hyrda boendet. Den situation som råder idag med kraftiga subventioner, bidrag och skattelättnader till hus- och bostadsrättsägare är i hög utsträckning oförenlig med en social bostadspolitik till gagn för löntagarkollektivet. Därför krävs långsiktiga och väl genomtänkta reformer på bostadsområdet i syfte att omfördela kapital till hyresrätten som upplåtelseform.

Figur 5.1 Statliga subventioner till boende, miljarder kronor 2021¹⁵⁹

Källor: SCB, Skatteverket, Boverket och Försäkringskassan

¹⁵⁹ Hyresgästföreningen (2022), Hur vi bor.

För att minska bostadsbristen är det uppenbart att fler hyresrätter med överkomlig hyra behöver byggas. Ett effektivt sätt att stimulera nyproduktionen av hyresrätter är genom investeringsstöd. Dessvärre har investeringsstödet för hyresrätter flera gånger tagits bort i högerpartiernas budgetar vilket har skapat en oförutsägbar situation för byggbolagen. Vänsterpartiet vill återinrätta investeringsstödet i syfte att öka antalet hyresrätter med överkomlig hyra. Till skillnad från det investeringsstöd som tidigare fanns på plats och som framför allt fokuserade på små lägenheter ser vi att det kan behövas stöd även för byggandet av större lägenheter. Många familjer upplever en svår trångboddhet och bostadsbeståndet skulle vara behjälpt av ett större utbud även av flerrumslägenheter.

För att vi ska kunna genomföra en effektiv klimatomställning förutsätts också att nybyggnationen av bostäder kraftigt minskar sin klimatpåverkan. Därför vill vi rikta investeringar mot att förbättra nybyggnationen genom ökat byggande med trä och klimatreducerad betong. Om hälften av Sveriges flerbostadshus byggdes i trä istället för i andra material år 2025 skulle klimatpåverkan i byggskedet kunna minskas med så mycket som 40 procent per år. Vänsterpartiet föreslår därför 30 miljarder kronor över en tioårsperiod för investeringar i hållbar nyproduktion. Medel ska kunna sökas, som ett komplement till investeringsstödet, för att stärka klimatnyttan för nybyggnationen.

Kommunerna, som ansvarar för planfrågorna, kan välja att styra mot ett klimatneutralt byggande. Många kommuner arbetar hårt för att minska nybyggnationens klimatpåverkan, men mer kan göras. Vänsterpartiet anser att alla kommuner ska ta fram en träbyggnadspolicy där såväl småhus och flerbostadshus som samhällsfastigheter ingår. Detta kan fungera som ett viktigt kommunalt verktyg för att på ett tydligt sätt ta fram byggbar mark där krav ställs på kostnadseffektiv klimatneutral nyproduktion i trä.

Det finns stor potential för tillskapandet av klimatsmarta stadsdelar. Genom införandet av stadsodlingar, bilfria gator och andra initiativ för grön stadsplanering förbättrar vi bostadsmiljön i våra städer och samtidigt bidrar vi positivt till klimatomställningen. Vi vill se en satsning i form av en pott för försöksverksamhet där olika aktörer får söka stöd för sina projekt. Aktörerna kan vara kommuner och kommunala bostadsbolag, intresseföreningar och privata aktörer som är involverade i byggprojekt som syftar till att bygga hela stadsdelar.

Vänsterpartiets förslag:

- ✓ Återinföra ett investeringsstöd för tillskapandet av fler hyresrätter med överkomlig hyra.
- ✓ Investera 30 miljarder kronor i hållbar nybyggnation.

Inrätta ett stöd för att stärka kommunala planprocesser i syfte att minska klimatpåverkan. Trygghet och välbefinnande i ett bostadsområde är inte begränsat till enbart det egna boendet. Närheten till samhällsservice i form av apotek och livsmedelsbutiker, arbetsförmedling, vårdcentral, fritidsverksamheter och mycket annat bidrar positivt till tryggheten och sammanhållningen i ett område. Bostadsområden som utarmas på ickekommersiella mötesplatser, kulturlokaler, naturområden och välfärd riskerar att förstärka otryggheten, såväl den upplevda som den faktiska. Därför måste trygghetsbegreppet även inkludera befolkningens rätt till samhällsservice i närheten av den egna bostaden.

Tidigare generationers ansträngningar för att bygga sammanhållna bostadsområden med samhällsfastigheter i nära anslutning till bostadsfastigheter är i färd med att gå om intet genom en växande underhållsskuld. Detta har lett till att många samhällsfastigheter är slitna med omfattande renoveringsbehov. Allt från badhus till sjukhus kräver kontinuerligt underhåll och fortsatta investeringar för att upprätthålla standarden.

Svaret på utmaningen med de stora renoveringsbehoven har från kommun- och regionledningarna runtom i landet allt för ofta varit att privatisera fastigheterna och sedan hyra in sig för att fortsätta bedriva verksamhet. Det är både kortsiktigt och oekonomiskt. När samhället ger upp rådigheten över dessa fastigheter så försätts det allmänna i en beroendesituation gentemot privata fastighetsägare för lång tid framöver. Det underminerar möjligheterna till att göra nödvändiga klimatinvesteringar men också möjligheten för samhället att göra justeringar av fastigheterna för att möta framtidens behov.

En rapport från Kommuninvest visar att om kommunerna investerar i renovering genom lånefinansierade satsningar istället för att sälja ut fastigheten och sen hyra in sig är kostnaden över 25 år cirka 23 procent lägre.¹⁶⁰ Det är med andra ord ett stort slöseri med våra gemensamma resurser att det offentliga säljer ut samhällsfastigheter i den takt som nu görs.

¹⁶⁰ Kommuninvest (2021), Att äga eller hyra sina Verksamhetslokaler – hur ser kalkylerna ut i kommunsektorn? Fokusrapport.

Vänsterpartiet söker mandat för att införa en stopplag som gör det olagligt att sälja ut samhällsfastigheter. Förutom i enstaka undantagsfall ska kommuner, regioner och staten förvalta och utveckla sitt fastighetsbestånd. I de fall en utförsäljning motiveras av att investeringar behöver göras på en annan plats inom kommunen eller regionen ska ansvarig länsstyrelse göra en bedömning av situationen och medge eventuella undantag.

För att kunna göra nödvändiga investeringar och renoveringar i samhällsfastigheterna vill Vänsterpartiet instifta en ny typ av investeringsstöd. Det nya investeringsstödet ska möjliggöra investeringar i samhällsfastigheter på kommunal och regional nivå utan att det oproportionerligt tynger den kommunala ekonomin. Genom investeringar på 5 miljarder kronor per år kan regioner och kommuner söka stöd för att göra renoveringar och underhåll i syfte att bevara, utveckla och klimatanpassa befintliga samhällsfastigheter.

I skapandet av trygga och trivsamma bostadsområden ska barnens behov sättas i främsta rummet. Vänsterpartiet vill att det gröna samhällsbygget ska innebära att fler barn och vuxna har nära till natur, kultur och spontanidrott. På flera håll i landet är lekparken och bemannade parklekar uppskattade inslag i stadsbilden. Vi vill stärka barnens mötesplatser och möjlighet till lek genom att införa en pott för kommuner att söka medel ur i syfte att upprusta och bygga nya lekparken, parklekar och områden för spontanidrott. Vi avsätter 500 miljoner kronor per år till detta.

Vänsterpartiets förslag:

- ✓ Inrätta ett nytt investeringsstöd för samhällsfastigheter om 5 miljarder kronor per år.
- ✓ Införa en stopplag som generellt förbjuder utförsäljningen av samhällsfastigheter.
- ✓ Inrätta en särskild pott för kommuner att söka medel ur i syfte att upprusta, utveckla och bygga nya lekparken, bemannade parklekar och områden för spontanidrott.

5.3 En stadig och förnyelsebar elproduktion

5.3.1 Förnybar energi

För att åstadkomma en snabb och omfattande klimatomställning behöver vi elektrifiera delar av samhället. När fordonsflottan ska ställas om från fossilberoende till i huvudsak el, samtidigt som tåginfrastrukturen byggs ut och industrins tillverkningsprocesser skiftar till fossilfritt, kommer tillgången på el behöva öka betydligt, i vissa scenarion förutsås användningen öka mångdubbelt gentemot idag. Sannolikt innebär denna process den största utbyggnaden av produktion och distribution av el i modern tid i Sverige.

Till skillnad från många andra länder är Sverige inte särskilt beroende av fossila energislag för att producera el. Tack vare vår vattenkraft och kärnkraft, men även i växande utsträckning vindkraft, kan vi producera fossilfri el till hushåll och företag. Sverige måste värna fossilberoendet och bygga ut den förnyelsebara produktionen.

Det energislag med störst möjlighet för snabb utbyggnad och med genomgående goda ekonomiska kalkyler är vindkraften. Såväl havsbaserad som landbaserad vindkraft har potential att bidra till klimatomställningen. Samtidigt som kärnkraften förutsätter allt större investeringar för att kunna fortsätta drivas så sjunker investeringskostnaderna för vindkraft och solkraft. Vänsterpartiet vidhåller att en varsam avveckling av kärnkraften behöver mötas av en gedigen utbyggnad av förnybara energislag.

Trots att det finns en stor potential för havsbaserad vindkraft i Sverige har byggandet ännu inte tagit fart. Förutom de uppenbara klimatvinsterna ger havsbaserad vindkraft dessutom fler jobb i Sverige, eftersom mycket arbete måste utföras på plats. En utbyggd havsbaserad vindkraft i södra Sverige skulle också minska belastningen på överföringskapaciteten från de norra till de södra delarna av landet.

Såväl bygg- som driftskostnaden är hög för havsbaserad vindkraft men årsproduktionen är betydligt högre. En stor del av kostnaden kan härledas till nätanslutningen. Energikommisionen liksom den energipolitiska överenskommelsen menar att anslutningsavgifterna till stamnätet för havsbaserad vindkraft bör slopas. Vänsterpartiet är positivt till detta men det krävs ytterligare åtgärder för att främja verksamheten. Samhället behöver stärka sina ansträngningar för att bygga ut den havsbaserade vindkraften. Havsbaserad vindkraft är emellertid inte möjligt på alla platser i landet. Därför behöver utbyggnaden på land också accelereras. Kommunerna har idag i praktiken vetorätt mot vindkraft. Detta genom att en kommun som är

negativt inställd till vindkraft helt enkelt kan låta bli att ta upp sådana ärenden och därmed helt bromsa utbyggnaden.

Vetorätten står i skarp kontrast till att kommunerna inte har samma möjligheter att hindra utvinning av fossil och klimatpåverkande energi, till exempel olja och gas. Formerna för kommunernas inflytande på vindkraftssidan måste därför förändras, och kravet på tillstyrkande bör tas bort. Kommunernas åsikt ska väga tungt, men i ett läge där Sverige på energiområdet ska gå från fossil energi och kärnkraftsenergi till förnybar och lägre energianvändning är ett kommunalt veto orimligt. Möjligheten till kommunalt veto mot vindkraft bör avskaffas.

Det behövs bättre incitament för utbyggnad av vindkraft, både land- och havsbaserad, genom att gynna den kommun och de boende i närområdet där vindkraften ska byggas. Vänsterpartiet vill öka acceptansen för vindkraft genom att lagstifta om en produktionsbaserad ekonomisk ersättning som går till de lokalsamhällen där vindkraft byggs.

Vattenkraften är vår största förnybara energikälla och mycket viktig för svensk elproduktion. Ett normalt år produceras nästan 70 TWh i svenska vattenkraftverk, vilket motsvarar cirka 45 procent av den totala elproduktionen. Det finns drygt 1 800 vattenkraftverk i Sverige, men de flesta är små med effekter på bara några tiotal eller hundratals kW. Drygt 200 verk är större och av dem har ungefär 50 stycken en effekt på över 100 MW. Den största delen av energin produceras i norra Sverige eftersom det där finns större vattendrag och älvar med högre fallhöjder och bättre förutsättningar.

Vi behöver vattenkraften om vi ska kunna begränsa koldioxidutsläppen inom svensk energiproduktion. Vattenkraften står för en stor del av den förnybara elproduktionen, och den utgör även en resurs för att reglera variationerna över dygn och år i produktionen av sol- och vindenergi. El kan i dagsläget inte lagras i någon större utsträckning. Det kan däremot vatten, vilket ger Sverige goda förutsättningar för en jämn elproduktion året om. Genom att lagra vatten i stora magasin som fylls på av snösmältning och regn under året kan man under vintern, när efterfrågan på energi är som störst, successivt släppa iväg den mängd vatten som efterfrågas. Vattenkraften spelar därmed en stor roll för effektbalansen. I takt med att sol- och vindenergens andel av elproduktionen ökar blir också behovet av att använda vattenkraften som reglerkraft större.

Att klimatet förändras och att artrikedomen minskar är två olika miljöproblem. Vattenkraften är en del av lösningen på det ena problemet, men samtidigt en bidragande orsak till det andra. Vänsterpartiet är positivt till att vattenverksamheten prövas enligt miljöbalken. Vi har länge föreslagit åtgärder för att fler vandringsvägar ska byggas och för att utarmningen av biologisk mångfald ska bromsas. Vi välkomnar därför förslag för en mer ekologiskt hållbar vattenkraft.

Vattenkraften genererar enorma summor. Trots det kommer en mycket liten del kommunerna till del. Norge har valt en annan modell där kommunerna får en betydligt högre summa för den exploatering vattenkraften innebär. Regeringen valde i och med den energipolitiska överenskommelsen 2016 i stället att sänka fastighetsskatten på vattenkraft till 0,5 procent, och man har ingen annan lösning på att återföra pengar till kommunerna mer än genom närområdesersättningen, även kallad bygdepengen. Vänsterpartiet förstår behoven av investeringar i ny teknik och åtgärder för att öka effekten. Vi menar dock att det finns bättre sätt än genom den föreslagna skattesänkningen. Vi vill att en större del av kraftbolagens vinster ska återföras till de kommuner där vattenkraften finns. Det krävs omedelbara utredningsinsatser för att få ett sådant system på plats.

Vänsterpartiets förslag:

- ✓ Investera 50 miljarder kronor över tio år i utbyggnaden av transmissionsnätet för elöverföring.
- ✓ Investera 50 miljarder kronor i stöd till kommuner som upplåter mark för utbyggnaden av vindkraft.
- ✓ Utred hur en större del av kraftbolagens vinster från vattenkraften ska återbäras de platser där vattenkraften finns.

5.3.2 Energieffektiviseringar

Samhället kommer att genomgå en omfattande elektrifiering de kommande årtiondena för att möta våra ambitiöst satta klimatmål. Såväl transportsektorn som industrin och en rad andra processer kommer att förutsätta

en ökad eltillgång och ett robust elnät. Men, samtidigt som samhällets ansträngningar fokuseras till att bygga ut den förnyelsebara energin och stärka robustheten i elnätet krävs det åtgärder för att minska behovet av el där det är möjligt. Energieffektiviseringar är en viktig del av klimatomställningen.

Såväl hushåll som industrier kan gynnas av att energieffektiviseringen skyndas på avsevärt. Cirka en tredjedel av Sveriges samlade energibehov återfinns inom industrin där framför allt ett fåtal energiintensiva aktörer står för en mycket stor del av det samlade behovet. Industrin kan genom träffsäkra åtgärder minska sitt samlade energibehov i flera led. Dels handlar det om produktionen i sig, men även energiintensiteten i produkterna och hur de färdiga produkterna transporteras till slutkonsument.

Sverige har ett sektorsövergripande mål om att minska energiintensiteten med 50 procent mellan 2005 och 2030. Den typen av målsättningar är förvisso bra men behöver mötas med tillräckliga resurser och ett starkt samhälle som agerar i enlighet med målen.

Vänsterpartiets förslag:

- ✓ Påskynda energieffektiviseringen i samhället genom en konkret handlingsplan där investeringstakten beskrivs för att nå de nationella målen.

5.3.3 Inför en prisskyddsmodell – Sverigepriser på el

Den rådande prissättningsmodellen är illa anpassad för hur dagens elmarknad ser ut. Sverige har god tillgång till el och har en stadig överproduktion. Vi kan tillgodose det inhemska behovet av el, i de flesta fall med råge. Marginalprissättningen på el, alltså dagens modell, innebär emellertid att det är den dyraste producerade elen som blir prissättande för all el.

Vänsterpartiet föreslår istället en prisskyddsmodellen. Modellen innebär att Sveriges fyra elprisområden kvarstår men separeras från den el som går på export. Den exporterade elen blir i praktiken ett femte elprisområde – ”elprisområde utland” – och inbegriper den el som är tillgänglig för export. Rent praktiskt skulle den nya modellen fungera så att ett pris fastställs för respektive inhemskt elprisområde (så som sker idag) och ytterligare ett för det utländska elprisområdet. Den stora fördelen är att priset för de inhemska områdena då motsvarar de faktiska behoven; de volymer som är tänkta att användas inom respektive område. Detta innebär betydligt lägre priser för svenska konsumenter samtidigt som exportvolymerna och exportpriserna förblir desamma som idag.

Som beskrivits tidigare i det här avsnittet är en säker tillgång på förnyelsebar el en förutsättning för en skyndsamt och omfattande klimatomställning. De höga elpriserna riskerar att bromsa klimatomställningen eftersom viktiga elektrifieringsprocesser fördröjas. Investeringsviljan kan på sikt hotas av de höga priserna och i takt med att energiprisernas förutsägbarhet försvåras hotas även planerbarheten för den energitunga industrin.

Förändringar på längre sikt – en nordisk energiunion

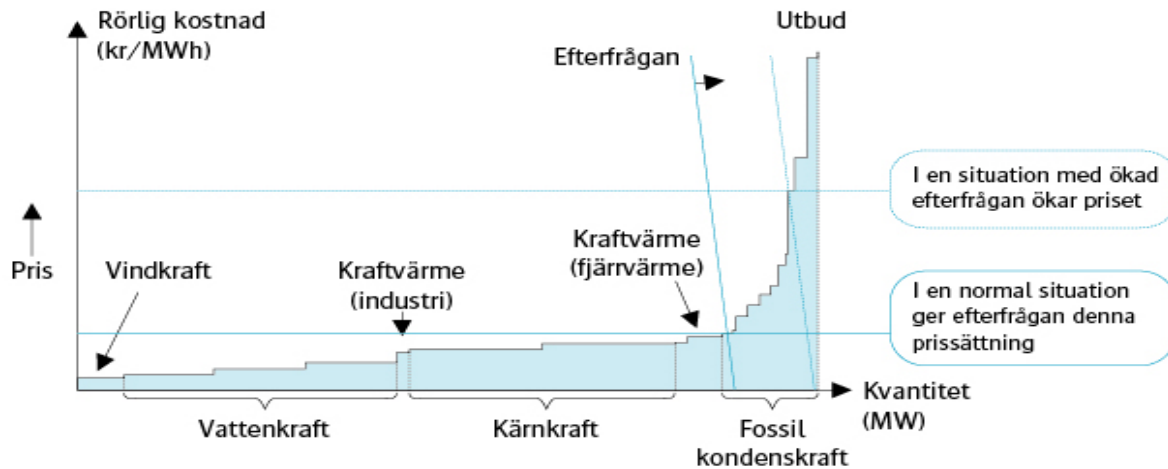
Dagens system med marginalprissättning på el är av flera skäl oförenligt med våra klimatambitioner. Systemet, som beskrivs något mer utförligt nedan, är en bärande del av den europeiska elmarknadsintegrationen. Ett alternativt till dagens system är nödvändigt för att vi på ett mer stringent sätt ska kunna möta den ökade efterfrågan på el från bland andra industrin och transportsektorn.

Marginalprissättningsmodellen är den rådande modellen för elprissättning inom Norden och Europa. Systemet bygger på att elproducenter rapporterar in vilken produktionsnivå de kan nå nästkommande dag. Samtidigt lämnar större elkonsumenter och elhandelsbolag en prognos över hur mycket el de vill köpa, givet ett visst pris. Priset är sedan baserat på den elproduktion som hamnar ”på marginalen”, alltså den för tillfället dyraste elproduktionen.

Köpbuden från elkonsumenterna och säljbuden från elproducenterna matchas i en form av auktionsförfarande på den gemensamma elbörsen i Norden: Nord Pool. Den springande punkten i systemet är att den el som är billigast att producera förbrukas först. Priset utgår emellertid från vad det kostar att producera den sista kilowattimmen som krävs för att möta efterfrågan, alltså den dyraste kilowattimmen.

Produktionskostnaden varierar kraftigt mellan de olika energislagen. Vind- och vattenkraft har en klart billigare rörlig produktionskostnad än vad kol och olja har. Kärnkraften befinner sig däremellan.

Figur 5.2 Marknadsprismodellen illustrerad

Källa: Energimarknadsinspektionen

Den moderna energipolitiken som Vänsterpartiet vill genomföra utgår från det kraftigt växande behovet av förnyelsebar energi. För att industrier, hushåll och transportsektorn ska kunna och våga elektrifieras krävs det en god förutsägbarhet, robusthet och rimlighet i elprissättningsystemet. Dagens system, som premierar en dyr elproduktion, är oförenlig med de ambitiösa klimatmål vi har satt och förbundit oss att följa.

Vänsterpartiet vill att Sverige istället ska etablera en nordisk prissättningsmodell i samsyn med våra nordiska grannländer. Det finns flera fördelar associerade med att elprissättningsområdet skulle begränsas till Norden. Framför allt eftersom den nordiska elproduktionen i huvudsak är fossilfri, till stor del även förnyelsebar och därmed billigare än den europeiska dito.

Det innebär sannolikt att det skulle vara mer förutsägbart och billigare för slutkonsument i jämförelse med dagens europeiska marginalprissättningsystem. Det föreslagna nordiska systemet skulle innebära att marginalprissättningen under en överskådlig tid kvarstår men reformeras i grunden så att det endast är elproduktionskostnaderna i Norden som påverkar de svenska priserna. Detta innebär ett viktigt steg för svenska konsumenter.

När EU-lagstiftning moderniseras för att tillgodose behovet av en omfattande omställningspolitik behöver en modernisering ske även på det här området. Lagstiftning, på såväl europeisk som svensk nivå, behöver ändras så att prissättningsområdena för marginalprissättningen kan justeras till att inkludera länder med liknande energimix. Vänsterpartiet vill att förslaget om en nordisk energiunion utreds i nära samarbete med våra nordiska grannländer för att säkerställa en rättssäker och effektiv implementering, för klimatet och en säker energiförsörjning under lång tid framöver.

Vänsterpartiets förslag:

- ✓ Införa en prisskyddsmodell på elprissättningen, så kallade Sverigepriser.
- ✓ Etablera en ny nordisk energiunion.

5.4 Hållbara transporter

Framtidens infrastruktur måste styras av klimatmålet för planering, inriktning och ekonomiska ramar för samtliga satsningar i transportinfrastruktur. Inrikestransporter utgör den enskilt största delen av de territoriella utsläppen i Sverige. Därför är transportsektorns klimatmål att minska utsläppen med 70 procent till 2030 en avgörande del av riksdagens beslutade klimatpolitiska ramverk för Sverige.

Vänsterpartiets utgångspunkt för transportinfrastrukturen är visionen om ett jämlikt samhälle inom klimatmålen ramar. Vi bygger ett robust och jämlikt samhälle genom att ställa om vårt transportsystem så att vi får ett mer transporteffektivt samhälle med tillgängliga, välfungerande och hållbara transporter.

5.4.1 Utveckla transportsystemet med ökade ekonomiska ramar

Vänsterpartiet menar att vi måste genomföra ett systemskifte inom transportinfrastrukturen. En ny politisk inriktning för infrastrukturpolitiken där våra politiska mål, främst klimatmålen, blir styrande istället för prognoser om ständigt ökande bilresande. För en sådan omställning krävs ökade anslag till hållbara transportslag och införande av nya styrmedel.

Transportinfrastrukturen ska planeras så att den verkar i enlighet med våra nationella klimat- och miljömål. Det innebär att fler människor ska ha möjlighet att färdas med hållbara transporter och att fler företag kan frakta sina varor med en godstrafik som minimerar utsläppen och har snabba, leveranssäkra transporter.

Vi vill därför investera 170 miljarder kronor mer än nuvarande anslag på upprustning och utbyggnad av transportinfrastrukturen de kommande tio åren. Därtill föreslår Vänsterpartiet att satsningen på nya stambanor för höghastighetståg lånefinansieras och att hållbara transporter prioriteras före nybyggnation av motorvägar.

Det finns ett stort behov för ett antal satsningar inom det regionala järnvägsnätet. Exempel på våra prioriterade investeringar är Norrbotniabanan, Nya Ostkustbanan, Stockholm-Oslo, Göteborg-Oslo samt fyrspar mellan Alingsås och Göteborg samt Uppsala och Stockholm.

5.4.2 Underhåll befintlig transportinfrastruktur

Sett i ett livscykelperspektiv finns det klimatfördelar med att vårda den infrastruktur som redan finns.

Vänsterpartiet delar den socialdemokratiska regeringens bedömning att det finns behov av ökade medel till drift och underhåll för såväl järnvägar som vägar, främst på landsbygd och i glesbygd. För klimatomställningen är det nödvändigt att återställa allmänhetens och näringslivets förtroende för järnvägstrafiken. Att åtgärda brister i och öka robustheten av järnvägsinfrastrukturen är en viktig del av detta.

Anslagen till järnvägsunderhållet är dock otillräckliga. Nuvarande anslagsnivåer för järnvägsunderhållet i nationell plan 2022–2033 räcker inte för att upprätthålla dagens standard i järnvägssystemet. De kommer dessutom att innebära ett antal nedläggningar av regionala järnvägsbanor.

Enligt Trafikverkets egen bedömning kommer både väg och järnväg vara i ett sämre skick vid slutet av transportinfrastrukturens planperiod 2033 på grund av otillräcklig finansiering och en avreglerad marknad som försämrar den statliga styrningen. Med detta följer ökade förseningar och ökad risk för olyckor. Vi ser att regionala banor och järnväg i glesbygd överlag kommer att drabbas extra hårt när Trafikverkets underhållsbudget inte räcker till. Risken för nedläggningar av i första hand regional järnvägstrafik är uppenbar. Vi anser att funktionaliteten behöver förbättras för att säkerställa järnvägens robusthet och konkurrenskraft. Vi vill komma upp till en nivå som åtgärdar underhållsskulden på både stambanorna och de regionala banorna.

5.4.3 Lånefinansiera de nya stambanorna – höghastighetsbanorna

Det är redan nu fullt på spåren mellan våra tre största städer och det är svårt att i någon större utsträckning öka järnvägstransporterna för personer och gods. När den två mil långa Fehmarn bält-tunneln mellan Danmark och Tyskland står färdig senast 2029 kommer vi att kunna resa snabbare till Hamburg från Malmö (på 3 timmar jämfört med dagens 5,5) än till Stockholm. Både gods- och persontransporterna väntas öka kraftigt. Idag finns inte plats för detta. Bygger vi inte ut kapaciteten på våra spår nu kommer hela Sverige att förvandlas till en flaskhals; människor och gods kommer att resa med flyg och på väg. Därför måste de nya stambanorna byggas.

När vi bygger ny järnväg anser Vänsterpartiet att det är rimligt att vi bygger för höga hastigheter, dvs. 320 km/h. Kostnaden jämfört med att bygga för långsammare tåg är liten och vinns igen mångfalt när fler tåg kan köras i högre hastighet. Erfarenheterna från andra höghastighetsbanor är att om restiden blir under tre timmar väljer resenären tåget framför flyget.

Det behövs ökade investeringar i främst järnväg och underhåll. Vänsterpartiet satsar därför mest pengar av alla partier på hållbara infrastrukturinvesteringar för perioden 2022–2033. Vi kräver också en infrastrukturplanering i linje med vårt klimatmål för transportsektorn, minskade utsläpp med 70 procent till 2030. Det gör att ett antal storskaliga motorvägsprojekt måste plockas bort från planeringen.

Vänsterpartiets förslag:

- ✓ Ökade ekonomiska ramar. Vi föreslår 170 miljarder kronor utöver tidigare förslag till investeringar i järnväg och utbyggd cykelinfrastruktur.
- ✓ Varav 60 miljarder kronor mer till en finansierad underhållsplan för järnvägssystemet, så att all järnväg kan rustas upp. På så sätt kan underhållsskulden arbetas av.
- ✓ Varav 9 miljarder kronor mer till bättre vägenderhåll, i synnerhet i glesbygd.

Exempel på projekt som vi finansierar utöver tidigare anslag:

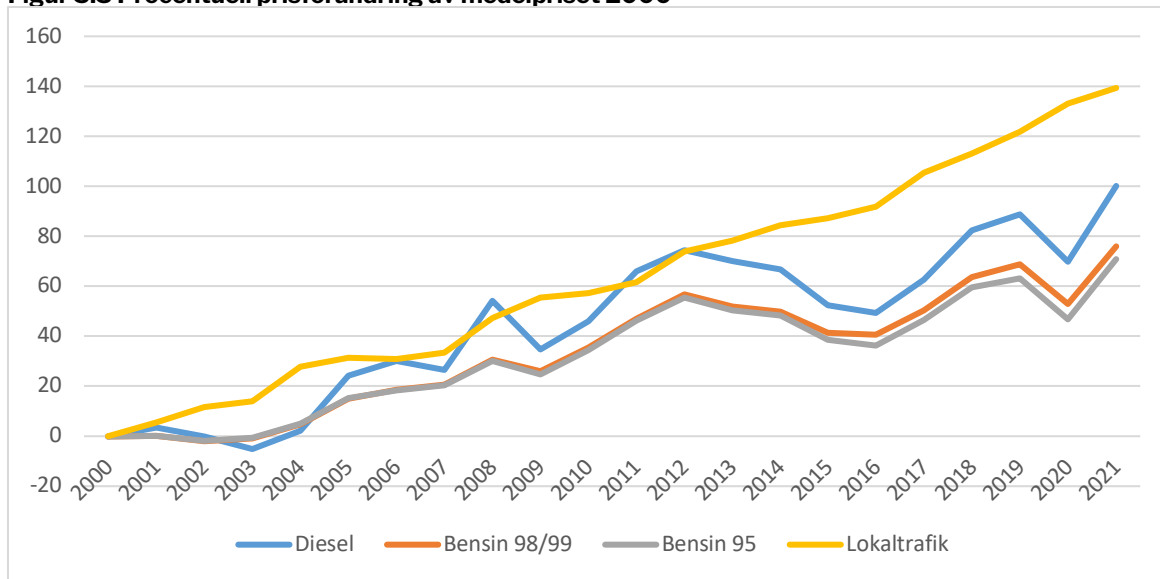
- ✓ Norrbotniabanan,
- ✓ Nya ostkustbanan (dubbelspåret Gävle-Härnösand), fyrspåret Uppsala-Stockholm (vi tidigare lägger och föreslår även ny station i Märsta),
- ✓ Fyrspår Alingsås-Göteborg,
- ✓ Dubbelspår genom Skåne: Helsingborg-Hässleholm.
- ✓ Inlandsbanan (den viktiga 110 mil långa järnvägen från Gällivare till Kristinehamn i Värmland) och Dalabanan, Bohusbanan/Lysekilsbanan, Kinnekullebanan, Stångadalsbanan och Tjustbanan samt Kust-till-kust-banan och Västkustbanan liksom ny järnväg till Sälenfjällen,
- ✓ Nya godsspår till hamnar, som Ystad och dubbelspår till nybyggda Norviks hamn, söder om Stockholm,
- ✓ Ytterligare förstärkningar och förbispår på Malmbanan,
- ✓ Nya järnvägsförbindelser Göteborg-Oslo och Stockholm-Oslo,
- ✓ Nya stambanor, så kallade höghastighetsbanor.

5.4.4 Kollektivtrafikens roll i omställningen

Möjligheten att röra sig mellan olika platser – till och från arbetet, fritidsaktiviteter, vänner och familj – är en grundförutsättning för levande städer och orter. Kollektivtrafiken spelar en särskild roll i trafiken eftersom dess syfte är att möjliggöra mobilitet för fler. Sverige har på många platser en väl utbyggd kollektivtrafik med god kvalitet, men tillgänglighet, turtäthet och pris varierar kraftigt över landet. Det är naturligt att turtätheten är som högst där det bor flest människor men kollektivtrafiken behöver byggas ut generellt. Den klimatnytta som uppnås av att fler ställer bilen och istället åker kollektivt är mycket stor. Sammantaget behöver samhället stärka sitt engagemang för att möjliggöra kollektivt åkande för fler.

Ett stort hinder för många, förutom turtätheten, är priset på kollektivtrafik. Vänsterpartiet vill att kollektivtrafiken ska betraktas som en del av det moderna samhällets mest självklara infrastruktur. På sikt är det rimligt att kollektivtrafiken görs helt avgiftsfri för att alla, oavsett inkomst, för att vi ska kunna göra oss betydligt mindre bilberoende. Men, redan i närtid bör samhället se till att över hela landet justera ned priset så att det blir avsevärt billigare att åka kollektivt. Vänsterpartiet vill därför i ett första steg halvera biljettpriserna och samtidigt säkerställa utbyggnaden av kollektivtrafiken. Genom etablerandet av ett nytt investeringsstöd för kollektivtrafiken avsätter Vänsterpartiet 5 miljarder kronor årligen för att bidra till en utbyggnad samtidigt som biljettpriserna hålls nere.

Prisutvecklingen inom kollektivtrafiken har varit oproportionerlig under lång tid. Biljettpriserna har skenat och är idag långt över priset på drivmedel eller konsumentprisindex.

Figur 5.3 Procentuell prisförändring av medelpriset 2000

Källa: SCB

Vänsterpartiet vill utreda en ny modern lagstiftning som säkerställer kollektivtrafikens roll i klimatomställningen. Stora prisökningar över KPI utgör ett hot mot tillgängligheten i kollektivtrafiken och riskerar att begränsa kollektivtrafikens fulla klimatpotential. Vänsterpartiet betraktar kollektivtrafiken som en omistlig del av klimatomställningen och vill därför utreda hur priset kan regleras i lag för att undvika framtida prischocker.

Vänsterpartiets förslag:

- ✓ Halvera biljettpriiserna i svensk kollektivtrafik 2023 och 2024.
- ✓ Införa ett investeringsstöd om 5 miljarder kronor årligen för att säkerställa nyinvesteringar och utbyggnad i kollektivtrafiken.
- ✓ Därutöver bör nästa steg tas i integreringen av de olika kollektivtrafiksystemen runtom i landet och ett enhetligt biljettsystem behöver införas.

5.5 Cirkulär ekonomi

Produktion och konsumtion är i dag linjär och inte optimerad utifrån ett hållbart nyttjande av de begränsade naturresurserna. Enligt FN:s internationella resurspanel är ineffektiv resursanvändning orsak till hälften av världens klimatutsläpp och har resulterat i 90 procent av förlusten av biologisk mångfald. I en cirkulär ekonomi är livslängden på material och produkter längre och behovet av att använda nya råvaror mindre. För detta krävs en hållbar produktion och konsumtion. Vänsterpartiet verkar för en ekonomi där vi inte tar ut mer från naturen än vad som är hållbart och där resurser cirkulerar och produkter skapas med längre livslängd. Ett framtida hållbart samhälle måste genomsyras av och byggas utifrån ett kretsloppstänkande med återanvändning och materialåtervinning. Genom att bättre cirkulera resurser kan vi möta klimatkrisen och värna den biologiska mångfalden.

En mängd aktörer behövs i denna omställning, alltifrån industrinäringen och återbruksföretag till statliga bolag, kommuner och regioner. Vänsterpartiet anser att politiken genom tydliga mål, starkare reglering och statliga stöd måste minska resursförbrukningen. Det måste bli enkelt för både människor och företag att återanvända resurser istället för att nyttja nya råvaror. Den socialdemokratiska regeringen antog en nationell strategi för cirkulär ekonomi med goda ambitioner, men konkreta målsättningar och åtgärder saknas. Ett nytt statligt stöd bör införas för att medfinansiera satsningar till privata och offentliga aktörer i syfte att främja en cirkulär ekonomi och hållbar resursförbrukning.

Idag är det möjligt att inom ramen för Klimatklivet ta del av vissa satsningar, exempelvis produktion av biogas, som främjar utveckling mot en cirkulär ekonomi. Vi ser behov av ett separat och utökat statligt stöd för att öka

takten i omställning mot hållbar resursförbrukning. Stödet ska stimulera nya innovativa lösningar för att återvinna råmaterial, återbruka och producera nya hållbara produkter utan uttag av nya jungfruliga råvaror. Genom stödet ska även cirkulära affärsmodeller och cirkulär design av produkter främjas, för ökat återbruk. Stöd ska även utvecklas för åtgärder som främjar delningsekonomi, dvs. lösningar där man lånar eller hyr saker istället för att själv äga dem.

Många kommuner arbetar aktivt för att öka återbruket av till exempel datorer och möbler. De som kommit längst i detta arbete är de kommuner som satt tydliga mål. Flera länder har satt upp nationella mål. Nederländerna har antagit en målsättning om att till 2030 halvera konsumtionen av nya material. Vänsterpartiet anser att även Sverige bör anta konkreta mål för att återbruka material och produkter samt förlänga livslängden på högkvalitativa produkter. Våra klimatmål behöver snarast kompletteras med dessa återbruksmål för att tydligare styra ekonomin mot ökad cirkularitet.

För att stimulera effektivare resursanvändning och konkurrera med produkter som nyttjar jungfruliga råvaror, måste kostnaden för återbrukade produkter minska. Styrmedel måste införas så att det blir kostsammare att använda jungfruliga råvaror än återvunna. Vänsterpartiet anser att lämpliga styrmedel skyndsamt bör utredas. Den offentliga upphandlingen måste i högre grad även styra mot resurseffektiva varor som premierar ökad andel återbrukade varor och innovativa lösningar för ökad cirkularitet. Staten bör i ökad utsträckning stödja kommunernas och regionernas ekonomiska förutsättningar att genomföra upphandlingar med denna inriktning.

Varor som släpps ut på marknaden måste i ökad utsträckning kunna materialåtervinnas och återanvändas och livslängden på många elektroniska produkter förlängas. Det behöver finnas krav på producenterna när det gäller standardisering av material som används vid framställande av vara. Idag återvinns exempelvis endast en liten del av den plast som samlas in därför att det finns en väldigt stor mängd olika plasttyper vilket försvårar återvinningen.

Det behövs även tydligare krav på produktdesign för att varor i ökad utsträckning ska kunna repareras eller rekonditioneras. Inom EU pågår ett betydelsefullt arbete med denna inriktning som dock tenderar att ta tid, och tid är en bristvara i nuvarande klimatkris. En rad medlemsländer har därför gått fram med egna nationella åtgärder för att öka takten i klimatomställningen. Frankrike har infört förbud mot planerat åldrade i produkter och tvingar producenter att ta hänsyn till reparationsmöjligheter när de utformar sina produkter. Vänsterpartiet anser att även Sverige måste gå före med en progressiv lagstiftning för effektiv resursanvändning. Sverige bör införa reglerande krav på producenterna för relevanta produkters reparationsmöjligheter, livslängd, återvinning och återanvändning.

Vänsterpartiets förslag:

- ✓ Inför ett nytt statligt stöd för att medfinansiera satsningar till privata och offentliga aktörer i syfte att uppnå hållbar en cirkulär ekonomi och hållbar resursförbrukning.
- ✓ Inför återbruksmål och mål om cirkularitet i ekonomin som blir vägledande för den ekonomiska styrningen på området.
- ✓ Ställ tydligare krav på produktdesign för att varor lättare ska kunna justeras, repareras och rekonditioneras för en längre livscykel.

5.6 Industriomställning och industrisatsning

Vänsterpartiet söker mandat för att genomföra en politik som befäster Sveriges roll som en ledande industrination i en tid då hela samhället behöver ställa om. Den svenska industrin ska fortsatt konkurrera, inte nödvändigtvis med det billigaste produkterna utan med fossilfria produktionsled och en energieffektiv framställning. Genom omfattande investeringar i elproduktion och elsystem, fossilfria transporter och robusta trygghetssystem med en generös välfärd i botten, finns det goda förutsättningar för en ny, grön, industriell era i Sverige.

Den gröna omställningen förutsätter en folklig förankring och social acceptans som möjliggör omfattande förändringar av samhället i grön riktning. Inom industrin arbetar hundratusentals yrkesskickliga löntagare som kommer att stå i främsta ledet för klimatomställningen när industrisektorn elektrifieras och ställs om. Industrins

villkor och förutsättningar att ställa om skiljer sig mellan olika branscher och delar av landet. Därför krävs det ett starkt samhälle som aktivt arbetar med att möjliggöra omställningen av industrin genom konkreta investeringar.

När industrin ställer om handlar det om att utveckla nya produktionsprocesser och bryta med produktions sätt som varit rådande under lång tid. Sverige ser ut att bli det första landet i världen att åstadkomma fossilfritt producerad stål. Betydelsen av dessa innovationer kan inte överskattas. Vad som i generationer verkat omöjligt – att stålproduktionen i hela ledet från utvinning av järnmalm till färdig produkt – skulle kunna göras fossilfri är idag inom räckhåll. Det är industriarbetare, gruvarbetare och en rad andra yrkesgrupper i nära samverkan med det starka samhällets fokus på forskning och innovation som möjliggör denna omställning.

Den svenska pappersindustrin har stora möjligheter att bidra ytterligare till produktionen av förnybar energi, det handlar om produkter från tallolja och svartlut, men också framställning av biogas, flytande biobränslen, fjärrvärme och el. För det enskilda pappersbruket kan detta dock handla om betydande investeringar. Vänsterpartiet vill därför utveckla ett program för grön omställning av pappersindustrin där den kan få stöd för investeringar som innebär energieffektivisering samt ökad produktion av förnybara bränslen.

Vi bör vara ett land som ligger i framkant när det kommer till industriell utveckling. Att ge företag möjlighet att ta fler steg i sin förädlingsprocess fram till slutgiltig produkt tror Vänsterpartiet skulle kunna innebära stora utvecklingsmöjligheter, speciellt för de små och medelstora industrierna som i dag är de som genererar mest jobb. De skulle få anledning att vidareutbilda eller nyanställa för att utöka sin produktionskedja. Det skulle också ge klimatvinningar då man kan eliminera några av alla de transporter som sker företag och process emellan.

Samhällets engagemang för industriomställningen behöver kombineras med ambitiösa krav och ett effektivt lagskydd för miljön. Vänsterpartiet söker stöd för att genomföra en politik till gagn för industriarbetare i alla delar av Sverige. I de fall intressekonflikten skiljer sig mellan de som äger industrin och de som arbetar i den står Vänsterpartiet med de som arbetar. Därför behöver industriföretagens vinster beskattas på ett sådant sätt att den generella välfärden kan stärkas och jämlikheten öka. En modern industripolitik tar sikte på stor klimatnytta såväl som trygga arbeten och förbättrade levnadsvillkor i de orter där industrin är närvarande.

Vänsterpartiets förslag:

- ✓ Satsa på ett grönt omställningsprogram för pappersindustrin.
- ✓ Satsa ytterligare på industriklivet i syfte att skynda på omställningstakten i industrin.

5.7 Värnet om naturen/skydda miljön

En fungerande natur med rik biologisk mångfald och ett ekosystem i balans är grunden för liv på jorden och framtida välfärd. Skydd av värdefull natur är en förutsättning för att uppnå krav inom EU och enligt globala åtaganden för biologisk mångfald. Klimatkrisen och artkrisen måste mötas gemensamt. FN:s klimatpanel konstaterar i sin senaste rapport att åtgärder för att bevara ekosystem är ett förhållandevis billigt sätt att minska utsläppen.¹⁶¹ Skydd och restaurering av naturliga ekosystem erbjuder stora möjligheter genom att suga upp och låsa in koldioxid från atmosfären.

Den kända arealen av värdefull skog som behöver skyddas omfattas av 1 180 000 hektar varav cirka hälften (525 000 hektar) är fjällnatura skogar. Den samlade kostnaden för att ge markägaresättningar beräknas till 4 miljarder kronor per år under minst sju år. En stor mängd avverkningsanmälningar görs idag för fjällnära skogar och de som får nekat tillstånd att avverka då skogarna har höga naturvärden kan då få ersättning istället och naturreservat kan bildas. Bara i Västerbotten har skogsägare inkommit med önskemål om att skydda skog för ett värde av 1,5 miljarder kronor. Om inte anslaget kraftigt ökas riskerar markägare att hamna i kläm (kan varken avverka eller avsätta sin skog för naturvård och rekreation), höga naturvärden förloras genom avverkning, samt möjligheten för utvecklad naturturism på landsbygden gå förlorad. Vänsterpartiet anser att de stora sammanhängande fjällnära naturskogarna långsiktigt bör skyddas genom formellt skydd. Besöksnäringen är den snabbast växande näringen i världen och potentialen i framtiden för friluftsliv och naturturism i den fjällnära regionen bedöms som stor. Satsningen omfattar skydd av områden i form av naturreservat och nationalparker.

¹⁶¹ FN:s IPCC-rapport (2022), Att begränsa klimatförändringen.

Mindre skogsområden med höga naturvärden lämpar sig inte som naturreservat, men det är viktigt att staten kan ge dessa markägare ersättning för att formellt skydda även dessa områden. Skogsstyrelsen kan i dessa fall bilda naturvårdsavtal och biotopskyddsområden. Särskilt viktigt är det att resurser finns till skogsägare med mindre skogsinnehav men med hög andel höga naturvärden. Därutöver är behovet stort för hantering av ersättningar till de fjällnära skogar där nekade avverkningstillstånd ges för att skydda skogar med höga naturvärden.

Att restaurera våtmarker och återväta torvmarker ger många vinster för miljön och klimatet. Genom att binda kol i våtmarker kan utsläppen av växthusgaser minska. Att anlägga våtmarker har även stor betydelse för den biologiska mångfalden, då stora delar av landet tidigare dikats ut. Våtmarker stärker även landskapets skydd mot torka, översvämning och brand, vilket är av stor betydelse ut klimat Anpassningsperspektiv. Vänsterpartiet vill därför öka satsningar på återskapande av våtmarker och genomföra dessa långsiktigt.

Vänsterpartiets förslag:

- ✓ Öka ambitionsnivån för att värna värdefull natur och naturliga kolsänkor, investera 5 miljarder kronor per år för det ändamålet.
- ✓ Återskapa våtmarker i syfte att stärka de naturliga kolsänkorna i naturen.
- ✓ Öka skyddet av mindre skogsområden och ökade resurser för ersättning till fjällnära skog.

5.8 Institutionaliserat klimatinvesteringspolitiken

Omställningstakten och volymerna i investeringarna utgör en förvaltningspolitisk utmaning. Frågan om prioritering, regional och lokal förankring och en samlad handelspolitik som gynnar omställningens ansträngningar innebär att det finns ett behov av central samordning.

Samhällets samlade resurser behöver ställas till förfogande för att omställningen ska genomföras effektivt och ändamålsenligt. Vänsterpartiet föreslår därför två huvudsakliga åtgärder för att institutionalisera omställningen.

Dels vill vi inrätta en klimatinvesteringsmyndighet med det explicita uppdraget att planera, samordna och prioritera inom ramen för det omfattande investeringsprogram som vi söker mandat för att genomföra. Men, en myndighetsförstärkning med det syftet förutsätter också en gedigen politisk och förankring. Därför avser Vänsterpartiet att etablera en omställningsminister, ett statsråd med ansvar för den politiska styrningen avseende klimatinvesteringar.

Vänsterpartiets förslag:

- ✓ Inrätta en klimatinvesteringsmyndighet.
- ✓ Inrätta en omställningsministerpost.

5.9 Effekter på klimatet

Vänsterpartiet fortsätter att arbeta för att statens finanser också ska utsläppsbudgeteras och att vi ska få ett enhetligt system för att bedöma olika förslags klimatpåverkan. Genom att förstå energiekvationen kan vi också säkerställa att rätt insatser sätts in vid rätt tillfälle. Dessutom kan vi få en bättre bild av hur investeringar kan medföra tillfälliga utsläppsökningar för att sedan bidra till minskade utsläpp totalt sett. Här krävs ett fortsatt aktivt arbete från statens sida för att få en gedigen utsläppsberäkning på plats som en integrerad del av statsbudgeten.

Vänsterpartiets förslag:

- ✓ Utsläppsbudgetering ska göras till en integrerad del av statsbudgeten.

5.10 Reformtabell

Tabell 5.1 Reformtabell: Hållbara investeringar för en hållbar framtid (miljarder kr)

	2023	2024	2025	2026
Investeringsplanen	25,0	37,5	52,0	63,5
<i>Befintlig transportinfrastruktur, inkl. nya sträckningar</i>	5,0	10,0	15,0	17,0
<i>Höghastighetsbana</i>	7,5	10,0	15,0	20,0
<i>Stärkt elöverföringskapacitet</i>	2,5	4,0	5,0	6,0
<i>Stöd till kommuner för upplåtelse av vindkraftspark</i>	2,0	3,0	4,0	5,0
<i>Klimatanpassningar befintligt bostadsbestånd</i>	5,0	7,5	10,0	12,5
<i>Klimatanpassningar nytt bostadsbestånd</i>	3,0	3,0	3,0	3,0
Investeringsstöd samhällsfastigheter	2,0	3,0	4,0	5,0
Skydd av värdefull natur	4,5	4,8	5,6	5,6
Stöd till lekparker, parklekar och spontanidrott	0,5	0,5	0,5	0,5
Investeringsstöd för anordnande av hyresbostäder och bostäder för studerande	3,0	3,0	3,0	3,0
Additionellt klimatbistånd	0,5	0,8	1,0	1,0
Stöd till forskning	1,0	1,0	1,0	1,0
Statligt stöd till regionala kollektivtrafiken	5,0	5,0	5,0	5,0
Halverade biljettpriser i kollektivtrafiken	12,0	12,0	0,0	0,0
Totalt	53,5	67,6	72,1	84,6

6 Framtidens skattesystem

6.1 Principiella utgångspunkter

6.1.1 Lägre skatter ger inte högre skatteintäkter

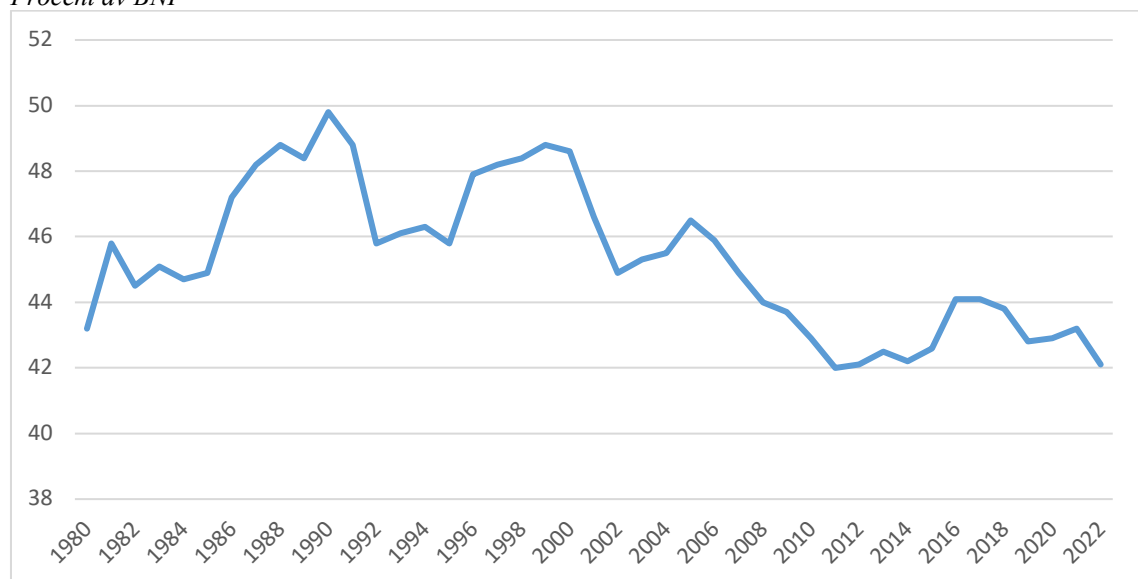
Det svenska skattesystemet var en gång i tiden ett av världens mest genomtänkta. Det gav oss skatteintäkter som var de högsta i världen relativt BNP. Det fanns en stark tilltro till möjligheten att göra skillnad tillsammans och en självklarhet att samhällsinvesteringar skulle finansieras gemensamt. Diskussionen om skatter var då hur de skulle tas ut rättvist, samhällsekonomiskt effektivt och med en bibehållen legitimitet för skattesystemet.

Idag lever diskussionen om legitima skatter en tynande tillvaro. Snarare är utgångspunkten för debatten att skatter är skadliga och ständigt behöver slopas eller minimeras. Skattekvoten har sänkts från 49,8 procent 1990 till 42,1 procent 2022, vilket motsvarar cirka 440 miljarder kronor i mindre skatteinkomster varje år. Motiven har skiftat men övervägande karakteriserats av att slopandet/sänkningen ska lösa det ena eller det andra samhällsproblemet.

Det tydligaste exemplet är jobbskatteavdraget som infördes av Alliansregeringen med början 2007, med motivet att arbetsutbudet skulle öka. Skattesänkningar med motiv att de ska öka investeringar och företagande är exempelvis slopandet av förmögenhetsskatten, den låga skatten på investeringsparkonton och på utdelning från onoterade bolag och fämansbolag. Andra exempel på skatterabatter som ska gynna vissa branscher eller beteenden är nedsatt moms på kultur och livsmedel, nedsatt restaurangmoms, rut- och rotavdrag och inte minst en lång rad nedsättningar av arbetsgivaravgifter för olika ändamål.

Figur 6.1 Sveriges skattekvot, 1980–2022

Procent av BNP

Källa: SCB och Regeringens Vårproposition 2022.

En enhetlig och likformig beskattning är ett minne blott. Det finns dock inget stöd för att skatter gör mer skada än nytta. En stark tes är att skatt på arbete hämmar viljan att arbeta. Sverige har förhållandevis höga marginal- och deltagandeskatter på arbete. Samtidigt har vi EU:s näst högsta sysselsättningsgrad på cirka 82 procent (20–64 år) – för individer med eftergymnasial utbildning är sysselsättningsgraden 90 procent. Samma förhållande gäller även i andra nordiska länder som Norge och Danmark. Samtidigt har ett land som USA en lägre skatt men också betydligt lägre sysselsättningsgrad. I en studie av Henrik Jacobsen Kleven¹⁶² förklaras höga skatter och hög sysselsättningsgrad med att länder med höga skatter också har stora subventioner av arbetskraftsdeltagande genom offentlig finansiering av särskilt förskola och äldreomsorg.

¹⁶² Kleven (2014), How Can Scandinavians Tax so Much? Journal of Economic Perspectives, 28(4):77-98.

I en omtalad och nyligen publicerad studie från London School of Economics har forskarna Hope och Limberg analyserat effekterna av sänkta skatter på höga inkomster.¹⁶³ Studien kommer, föga förvånande, fram till att skattesänkningar för de rika ökar den ekonomiska ojämlikheten utan att nämnvärt påverka arbetslösheten eller den ekonomiska tillväxten.

Sammanfattningsvis ger forskningen inget entydigt svar på hur starkt det eventuella sambandet mellan skatter och sysselsättning är i Sverige. Det enda som är helt säkert är att skattesänkningar leder till minskade skatteintäkter. Flertalet skattesänkningar har dock tydligt bidragit till kraftigt ökade inkomstskillnader.

Tanken att skattesänkningar riktade till höginkomsttagare kommer att gynna alla och otroligt nog ge högre skatteintäkter, beskrivs av nobelpristagaren Paul Krugman som en ”Zombie-idé” – den äter på människors hjärnor och vägrar att dö.¹⁶⁴ Vi måste hitta ett motgift mot zombierna.

6.1.2 Skatter bidrar till tillväxten

En politik för hållbar tillväxt, ökad jämlikhet och full sysselsättning behöver understödjas av en hög kvalitet i välfärdstjänster och effektiva försäkringssystem. Skatterna fyller i detta hänseende flera viktiga funktioner. De ska vara en stabil finansiering av offentliga investeringar, utbildning och en aktiv arbetsmarknads- och näringspolitik. Därtill bör de jämna ut konsumtion och sparande mellan olika inkomstgrupper.

Utgångspunkten för 1990-talets stora skattereform var hur man skulle ta ut mesta möjliga skatt med minsta möjliga påverkan på ekonomin i övrigt. Svaret på den svåra frågan om hur skatters påverkan på sparande, arbetsutbud, investeringar, riskvilja eller konsumtion skulle minimeras blev; likformighet, neutralitet och enkelhet.

De senaste 30 åren har det skett en förskjutning från synen att skatter är finansiering till att skatter är styrmedel. Skatteförändringar motiveras utifrån att ett ”optimalt” skattesystem ska skapas.¹⁶⁵ Det råder dock en kraftig motsättning mellan att skapa ett teoretiskt optimalt skattesystem och att sträva efter enhetliga och rättvisa skatter. Det svenska skattesystemet präglas därför idag av motsatserna till enkelhet och rättvisa.

6.1.3 Enhetliga skatter är omfördelande

Skatter har en utjämnande funktion genom den direkta omfördelningen – från kapitalägare, företag och personer med höga löneinkomster till låg- och medelinkomsttagare via arbetslöshetsförsäkringen eller kanske socialbidrag. Detta är den mest synliga delen av samhällets omfördelning – men inte den viktigaste. Höga marginalskatter kan beskrivas som ”toppen av ett isberg”. Isberget måste också värnas av dem som önskar en kraftfull utjämning.

Mer centralt för att skapa en ökad jämlikhet är dock skatternas betydelse för att säkra välfärdens långsiktiga finansiering. En generell välfärd jämnar ut skillnader i inkomst och förutsättningar både över livets olika skeden och mellan inkomstgrupper. Skolans betydelse för ett mer jämlikt samhälle går inte att överskatta. Jämlik tillgång till sjukvård av hög kvalitet bidrar till att jämna ut hälsoklyftor, förbättra livskvaliteten och förlänga livslängden för befolkningen. En äldreomsorg i offentlig regi syftar till att skapa värdiga och likvärdiga livsvillkor för alla äldre. Trygghets- och omställningsförsäkringarna omfördelar mellan olika inkomstgrupper, mellan män och kvinnor men framför allt över livets olika skeden.

Den offentliga konsumtionen verkar därmed kraftigt utjämnande på inkomstfördelningen varje år. I regeringens fördelningspolitiska redogörelse för 2021 visas att värdet av de nyttjade välfärdstjänsterna är större i de lägre

¹⁶³ Hope & Limberg (2020), The Economic Consequences of Major Tax Cuts for the Rich, London School of Economics.

¹⁶⁴ Krugman (2020), Arguing with Zombies - Economics, Politics, and the Fight for a Better Future

¹⁶⁵ Teorin om optimala skatter handlar om att skatter ska anpassas så de på minsta möjliga sätt påverkar individens eller företags beteende.

inkomstgrupperna än i de högre.¹⁶⁶ Den samlade effekten när värdet av offentliga välfärdstjänster adderas till den disponibla inkomsten är att inkomstskillnaderna minskar med 23 procent.¹⁶⁷

Skatt efter bärkraft och välfärd utifrån behov är omfördelningens kärna. Eftersom välfärden finansieras av offentliga medel blir skattepolitiken ett av de mer ideologiskt betydelsefulla politikområdena – kanske det mest betydelsefulla.

Med detta sagt – åter till toppen på isberget. Dagens kraftiga koncentration av kapital till den rikaste procenten i befolkningen är både orättvis och ineffektiv. Orättvis eftersom människors livsvillkor blir så olika och förståelsen för varandras situation begränsad. Ineffektiv eftersom samhället underlåter att beskatta inkomster som ändå med stor sannolikhet sparas, eller inte används produktivt. Inkomstkongregation skapar dessutom en ekonomisk och politisk maktförskjutning, som riskerar att bli odemokratisk. De extremt rika har råd att köpa sig politiskt inflytande med hjälp av lobbyister och tankesmedjor. Genom höjda skatter omfördelar vi privat konsumtionsutrymme till offentligt. På så sätt omfördelar vi också makt och resurser och ökar det gemensamma del av ekonomin.

6.1.4 Enhetlighet ger legitimitet

Ett högt skatteuttag är självklart inte ett självändamål. Men skattekvoten i Sverige behöver, mot bakgrund av underlåtelsskulden inom många delar av den offentliga sektorn och de stora negativa effekter på ojämlikheten som följt de senaste decenniernas kraftiga minskningar av det skatteuttaget i förhållanden till ekonomins samlade storlek, med största sannolikhet höjas i framtiden. Skattesystemet behöver då präglas mer av enhetlighet mindre av skattesänkarlobbyens ideologi. Det innebär mer av likabehandling av inkomster, oavsett varifrån de kommer och mindre av andra politiska mål inbyggda i skattesatserna.

Vänsterpartiet söker mandat för att inleda arbetet med en genomgripande skattereform som ska skapa ett enhetligt, rättvist och legitimt skattesystem som kan bidra till en långsiktig finansiering av välfärden.

Vår generella utgångspunkt är att staten inte ska använda lägre skattesatser och olika skatteavdrag som stöd till vissa företag eller branscher eller för att påverka konsumtionsmönster och arbetstider. Skatter ska finansiera gemensamma åtaganden och jämna ut inkomstskillnader. Detta bör vara en utgångspunkt för en reformering av det svenska skattesystemet. Det mest prioriterade området att komma tillrätta med är den urholkade kapitalbeskattningen och den extremt ojämna förmögenhetsfördelningen i Sverige.

6.2 Vänsterpartiets skatteförslag

6.2.1 Skatt på kapital och egendom

Sverige hör till ett av få OECD-länder som varken har en förmögenhetsskatt, arvs- och gåvoskatt eller en fastighetsskatt som är kopplad till bostadens (fulla) värde. Konjunkturinstitutet har på SNS:s uppdrag studerat de svenska skatterna i en internationell jämförelse. Figuren nedan visar egendomsbeskattningen i OECD. Egendomsskatter utgörs, enligt OECD:s klassificering, av fastighetsskatter (och avgifter), förmögenhetsskatt, arvs- och gåvoskatt samt skatt på transaktioner av ägande (främst stämpelskatt). De svenska egendomsskatterna ligger klart under genomsnittet jämfört med såväl OECD som EU15. Sverige egendomsskatter motsvarar 1 procent av BNP, medan inkomsterna från egendomsbeskattningen inom OECD och EU15 motsvarar cirka 2 respektive 2,25 procent av BNP.¹⁶⁸

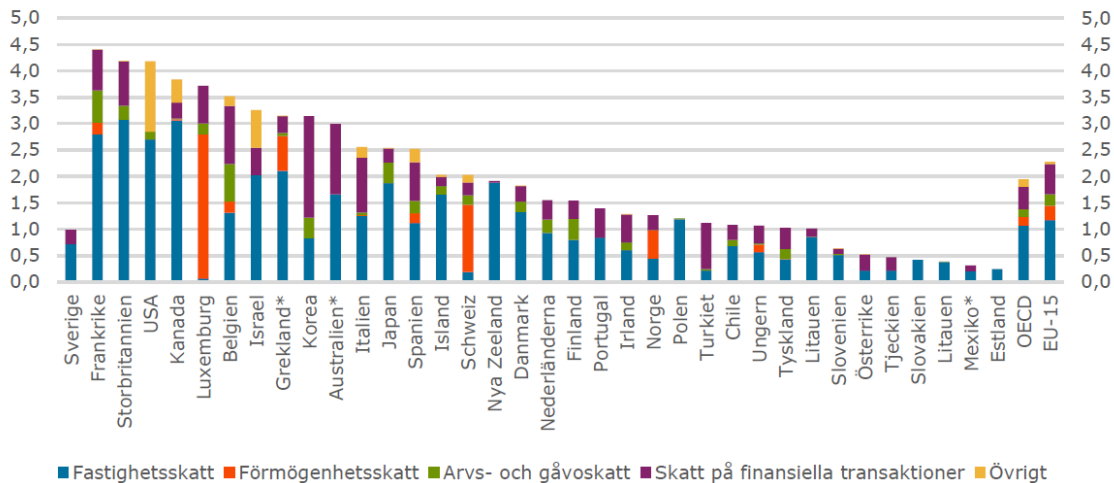
Figur 6.2 Skatt på egendom i OECD-länderna 2017

Procent av BNP

¹⁶⁶ Regeringens proposition 2020/21:1. Bilaga 3.

¹⁶⁷ Den svenska Gini-koefficienten för faktorinkomster var 0,51 år 2018, skatter och transfereringar bidrog sedan till att Gini-koefficienten för ekonomisk standard (disponibelinkomst justerad efter hushållssammansättning) minskade till 0,31. När inkomsten för samtliga individer utökas med värdet av välfärdstjänsterna (utökad inkomst) minskar inkomstskillnaderna mätt med Gini ytterligare – till 0,24. Källa: Regeringens proposition 2020/21:1. Bilaga 3.

¹⁶⁸ Konjunkturinstitutet (2019), Svenska skatter i internationell jämförelse.

Källa: Konjunkturinstitutet (2019), Svenska skatter i internationell jämförelse.

Som vi tidigare nämnt i denna rapport är kapitalinkomsternas utveckling och fördelning en central faktor bakom den växande ojämlikheten. Inkomsterna från kapital har ökat markant sedan mitten av 1990-talet och uppgick 2019 till drygt 360 miljarder kronor, och eftersom fördelningen av dessa är mycket ojämn har det lett till ökade klyftor. I figuren nedan visas kapitalinkomsterna per percentil som andel av hushållens totala inkomster av kapital. Av de totala kapitalinkomsterna gick drygt 58 procent till den hundradel av befolkningen som hade de högsta inkomsterna. I Konjunkturrådets (SNS) rapport för 2018 görs bedömningen att ungefär hälften av de ökade klyftorna sedan 1995 kan härledas till kapitalinkomsterna.¹⁶⁹ Kapitalinkomsterna är också ojämnt fördelade mellan kvinnor och män, där kvinnors andel av de totala kapitalinkomsterna uppgår till cirka 30 procent.¹⁷⁰

6.2.2 Enhetlig kapitalbeskattning

En gång i tiden beskattades kapitalinkomster med 30 procent av avkastningen. Även fastigheter omfattades av denna skattenivå (via taxeringsvärden och fastighetsskatt). Idag har vi ett sammelsurium av regler för att gynna olika former av kapitalägande. Utdelning från fåmansbolag beskattas endast med 20 procent. Utdelning från onoterade aktier med 25 procent. Vänsterpartiet föreslår i denna budget ett första steg mot en mer enhetlig kapitalbeskattning.

Investeringsparkonto (ISK) är en sparform för privatpersoner som infördes i Sverige 2012. Skillnaden mellan konventionell beskattning av sparande och beskattning av sparande i ISK består i vad som ska tas upp och vad som får dras av. Konventionell beskattning innebär att utdelning och kapitalvinst tas upp till beskattning. Kapitalvinster får kvittas mot kapitalförluster. Beskattningen av ISK sker i form av s.k. schablonbeskattning på kontots värde istället för på den vinst man gör. Normalt sett är detta en mycket gynnsam beskattning. Skattesatsen på ISK bygger implicit på att värdet på innehaven i genomsnitt stiger med 1 procentenhet utöver avkastningen på riskfria statsobligationer. Den historiska avkastningen på börsen ligger betydligt högre än så, vilket innebär att över tid är ISK en mycket attraktiv sparform. Under 2021, då börsen gick bra, bedömde regeringen att beskattningen av ISK resulterade i ett skattebortfall på hela 72 miljarder kronor jämfört med om tillgångarna på ISK hade beskattats med den vanliga kapitalinkomstskatten på 30 procent.¹⁷¹

Vänsterpartiet föreslår att det införs ett tak för sparande på ISK. Sparande utöver taket ska beskattas med den vanliga skatten på kapitalinkomster, som idag ligger på 30 procent. Vänsterpartiet föreslår att taket sätts till 2 miljoner kronor. Förslaget beräknas stärka de offentliga finanserna med cirka 6 miljarder kronor per år.¹⁷²

¹⁶⁹ SNS (2018), Konjunkturrådets rapport 2018, Kapitalbeskattningens förutsättningar.

¹⁷⁰ Ownershift (2019), Vem äger Sverige?

¹⁷¹ Regeringens skrivelse 2020/21:98 Redovisning av skatteutgifter 2021.

¹⁷² RUT, Dnr 2022:838

I sammanhanget bör det noteras att tillgångarna inom ISK är mycket ojämnt fördelade. Det är drygt 3,8 miljoner individer som har investerat kapital i ISK. Cirka 44 procent av dessa har ett sparande som understiger 50 000 kronor. Andelen sparare som har tillgångar som överstiger 2 miljoner kronor uppgår till 3,7 procent. Samtidigt står dessa 3,7 procent för 54 procent av de samlade tillgångarna som placerats inom ISK.¹⁷³

De så kallade 3:12-reglerna ger arbetande ägare i fåmansbolag betalar betydligt lägre skatt på sina inkomster än vanliga löntagare. Det beror på att skatten på utdelning från dessa bolag endast är 20 procent. Området regleras av en lagstiftning för att förhindra att ägare av fåmansägda företag fritt ska kunna välja om de ska ta ut vinst som lågbeskattade kapitalinkomster eller högre beskattad lön – i form av ett gränobelopp för hur mycket delägare till fåmansbolag maximalt får ta ut i utdelning.

Dessa regelverk blev dock väsentligt generösare efter en reform år 2006, där skatten på utdelning sänktes från 30 procent till 20 procent, samtidigt som gränobeloppen för utdelningen höjdes.¹⁷⁴ Reformen syftade till att ”förbättra den skattemässiga behandlingen av riskfyllda investeringar”.

Empiriska undersökningar visar dock att de ökade utdelningarna som följde av förändringarna inte kan tolkas komma från ökade företagsvinster och mer entreprenörskap. De nya reglerna ledde heller inte till ökad sysselsättning (även om lönerna bland anställda ökade). Den huvudsakliga effekten har istället blivit en omfattande inkomstomvandling bland höginkomsttagare samt ökade möjligheter till skatteplanering för de som tjänar mest. Vänsterpartiet vill se reformering av 3:12-reglerna. Vi föreslår bland annat att skattesatsen på utdelningar och kapitalvinst höjs till den gängse kapitalskattesatsen på 30 procent.

Vänsterpartiets förslag:

- ✓ Utdelning och kapitalvinst från onoterade aktier ska beskattas med 30 procent.
- ✓ Inför ett tak på 2 miljoner kronor på sparande inom ISK. Sparande utöver taket ska beskattas med den vanliga skatten på kapitalinkomster.
- ✓ Utdelning och kapitalvinst från fåmansbolag ska beskattas med 30 procent.
- ✓ Begränsat utdelningsutrymme. Sänk gränobeloppet och det lönebaserade utrymmet.
- ✓ Begränsa det sparade utdelningsutrymmet genom en årsspärr och sänkning av uppräkningsräntan.

Arvs- och gåvoskatt

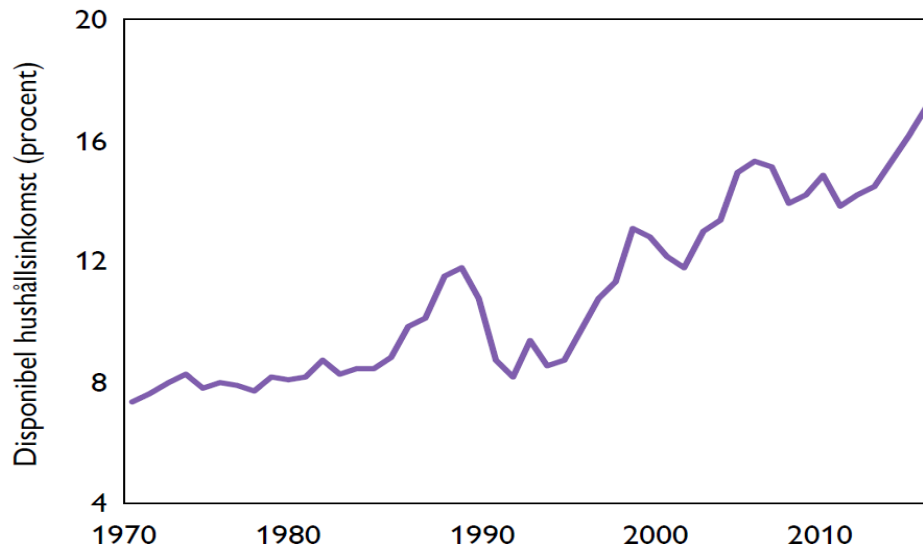
Arv är ett tydligt exempel på hur kapital påverkar en individs livschanser. Arvsflödena har dessutom ökat i betydelse i Sverige, framför allt under de senaste 25–30 åren, se figur 9 nedan. Sedan 1990-talet har de mer än fördubblats.

¹⁷³ Ibid.

¹⁷⁴ Reformen baserades på förslag i utredningen av Edin, Hansson, Lodin (2005). Reformerad ägarbeskattning – effektivitet, prevention, legitimitet, Finansdepartementet.

Figur 6.3 Årligt beräknat arvsflöde i Sverige

Procent av disponibel hushållsinkomst

Källa: SNS (2018), Konjunkturrådets rapport 2018, Kapitalbeskattnings förutsättningar.

Arvs- och gåvoskatter finns i många OECD-länder, Vänsterpartiet föreslår att en arvs- och gåvoskatt införs också i Sverige. Vi vill dock ha ett ganska stort fribelopp. Hur stort ett sådant fribelopp ska vara behöver utredas, men vi vill ha ett fribelopp som gör att vanliga hushåll som även äger sin bostad inte påverkas.

Riksdagens utredningstjänst har inte kunnat räkna på något konkret förslag (de har inte underlaget). Därför har vi sagt att vi vill utforma en skatt som drar in 1 procent av det årliga arvs- och gåvoflödet. SNS har i en rapport uppskattat det årliga (2016) arvs- och gåvoflödet till ca 370 miljarder. Skatten skulle således inbringa cirka 3,7 miljarder kronor per år.

Vänsterpartiets förslag:

- ✓ Inför en arvs- och gåvoskatt.
- ✓ Ett stort fribelopp som gör att vanliga hushåll som äger sin bostad inte drabbas.

Beskattnings av fastigheter

Avkastningen av att bo i egen villa eller bostadsrätt är en kapitalinkomst. Det är en kapitalinvestering som motsvaras av det dagsaktuella värdet på bostaden. Avkastningen på investeringen består både i det löpande värdet av själva boendet¹⁷⁵ och av det faktum att bostaden också kan stiga i värde. År 2007 avskaffades den gamla fastighetsskatten och ersattes med en kommunal fastighetsavgift.¹⁷⁶ Den tas ut som en avgift på 0,75 procent av taxeringsvärdet, med ett tak på (för 2022) 8 874 kronor. Dagens fastighetsavgift har ingen synlig koppling till avkastning, övriga kapitalskatter eller till ränteavdragen. Taket innebär att man betalar ”full” fastighetsavgift upp till ett taxeringsvärde på cirka 1,2 miljoner kronor. På taxeringsvärden därutöver betalas utgången ingen avgift. Detta leder till att den genomsnittliga skatten blir lägre ju mer värdet på en fastighet överstiger 1,2 miljoner kronor. Fastighetsavgiften är därmed starkt regressiv.

Vänsterpartiet vill därför komplettera den kommunala fastighetsavgiften med en statlig fastighetsskatt. Skatten ska tas ut med 1,5 procent på den del av taxeringsvärdet som överstiger 5 miljoner kronor och med 2,5 procent på den del av taxeringsvärdet som överstiger 7 miljoner kronor. Vi föreslår också att dagens begränsningsregel, som innebär att pensionärer inte ska behöva betala mer än 4 procent av sin inkomst i avgift, utökas till att omfatta alla inkomster. Vänsterpartiets förslag till fastighetsskatt bedöms stärka de offentliga finanserna med

¹⁷⁵ Boendetjänsten kan jämföras med den hyra som betalas för boende i hyresbostad.

¹⁷⁶ Den kommunal fastighetsavgiften har dock alla drag av en skatt.

drygt 4 miljarder kronor per år. Fastighetsskatten beräknas omfatta cirka 140 000 småhus, vilket motsvarar cirka 5,6 procent av Sveriges samtliga småhus och maximalt 3,5 procent av den vuxna befolkningen¹⁷⁷

Fastighetsbeskattning baseras på taxeringsvärden. Dessa skiljer sig åt mot dagsaktuella marknadsvärden. Hus med taxeringsvärden på 5 miljoner kronor kostar idag cirka 9,7 miljoner kronor.¹⁷⁸ Det är alltså endast hus som kostar så mycket som omfattas av Vänsterpartiets fastighetsskatt.

Vänsterpartiets förslag:

- ✓ En statlig fastighetsskatt införs på villor med ett marknadsvärde på 9–10 miljoner kronor.
- ✓ Dagens begränsningsregel, som innebär att pensionärer inte ska behöva betala mer än 4 procent av sin inkomst i avgift, utökas till att omfatta alla inkomster.

Ränteavdragen och kreditrestriktionerna för bolånetagarna

Ett annat område som behöver reformeras är ränteavdragen. Ränteutgifter ingår i kapitalförluster. Kapitalförluster får kvittas mot kapitalinkomster och kapitalvinster. Avdragsrätten för ränteutgifter gäller för alla typer av lån, både blancolån och bostadslån. Den som har kapitalutgifter som överstiger kapitalinkomsterna kan få skattereduktion på upp till 30 procent av räntebeloppet. För ränteutgifter upp till 100 000 kronor kan avdrag göras med 30 procent.¹⁷⁹ Den stora delen av underskott av kapital utgörs av räntor på bostadslån.

Innan avskaffandet av den gamla fastighetsskatten fanns det en logik med dagens ränteavdrag på 30 procent. Då gick det att hävda att även fastigheter beskattades med 30 procent (via taxeringsvärden och fastighetsskatten). Det fanns då en symmetri i beskattningen genom att kapitalinkomster beskattades med 30 procent samtidigt som man fick göra avdrag för kapitalutgifter med 30 procent. Vänsterpartiets förslag till ny fastighetsskatt är dock tämligen modest och den faktiska skattenivån i förslaget är inte i närheten av 30 procent. Det blir då rimligt att minska ned på ränteavdragen. Vänsterpartiet föreslår att ränteavdragen trappas ned med 5 procentenheter under en 3-årsperiod. Vi väljer att tidigast börja avtrappning 2025, detta då många hushåll i dagsläget är pressade av stigande räntekostnader och hög inflation.

Sverige har mycket strama kreditrestriktioner för bolån. För det första finns det s.k. bolånetaket, som innebär att man som mest får ha ett bolån som motsvarar 85 procent av värdet på din bostad. Resten behöver man betala med en kontantinsats. Därutöver finns amorteringskravet. Det innebär att man ska amortera 1 procent av lånet per år om belåningsgraden är mellan 50 och 70 procent. Om belåningsgraden är över 70 procent ska man amortera 2 procent per år. Sedan finns ytterligare en regel som säger att om lånet är större än 4,5 gånger vad man tjänar per år, innan skatt, så ska man amortera ytterligare 1 procentenhet per år.¹⁸⁰ Den sammantagna effekten av dessa krav är mycket kännbara för många bolånekunder. Kraven försvårar påtagligt förstagångsköparens möjligheter att ta sig in på bolånemarknaden. När nu räntorna och priserna stiger blir situationen för Sveriges bolånetagare än mer pressad. Vänsterpartiet kräver därför att en ny regering direkt efter valet gör en samlad översyn av kreditrestriktionerna som är riktade mot de svenska bolånetagarna.

Vänsterpartiets förslag:

- ✓ Ränteavdragen ska trappas ned med 5 procentenheter under en 3-årsperiod, tidigast med start 2025. Avdragsrätten för ränteutgifter begränsas till maximalt 100 000 kronor (dvs. avdragsrätten för utgifter därutöver avskaffas).
- ✓ En ny regering ska omedelbart efter valet göra en samlad översyn av de kreditrestriktioner som är riktade mot de svenska bolånetagarna.

6.2.3 Inkomstskatterna

Den svenska skattedebatten har präglats av ett tydligt fokus på att sänka skatten på

¹⁷⁷ RUT, Dnr 2022:659 och <https://www.scb.se/hitta-statistik/statistik-efter-amne/boende-byggande-och-bebyggelse/fastighetstaxeringar/fastighetstaxeringar/pong/tabell-och-diagram/fastighetsbestandet/>.

¹⁷⁸ RUT, Dnr 2022:659.

¹⁷⁹ För den del av ränteutgifterna som överstiger 100 000 kronor får avdrag göras med 21 procent.

¹⁸⁰ <https://www.fi.se/sv/publicerat/nyheter/2021/fragor-och-svar-om-amorteringskravet-som-borjar-galla-igen-fran-och-med-i-morgon/>

arbetsinkomster, framför allt på de högsta inkomsterna.¹⁸¹ Beskattningen av arbetsinkomster innehåller idag mer än tio olika former av skattereduktioner – däribland RUT-avdrag, ROT-avdrag och olika former av jobbskatteavdrag. Ingen av dem med tydliga påvisbara positiva effekter. Enbart jobbskatteavdraget innebär en skattereduktion med 140 miljarder kronor per år.

Jobbskatteavdragen motiverades med att de skulle öka incitamenten att arbeta istället för att vara ledig, sjuk eller arbetslös. Skatten på rena löneinkomster blir med denna skattereduktion lägre än på inkomster från a-kassa, sjukpenning eller föräldrapenning. Tanken var att arbetskraftsutbudet skulle öka. Samma tankegångar – att skattesänkningar är självfinansierade – låg bakom Liberalernas och Centerpartiets krav på att avskaffa den så kallade värnskatten – en förändring som genomfördes under 2020 i enlighet med Januariavtalet.

En genomgång av den empiriska litteraturen kring skatter och arbetsutbud visar att sysselsättningseffekterna av marginalskattesänkningar och breda skattesänkningar är mycket osäkra.¹⁸² Det går helt enkelt inte att tydligt belägga att ökad nettoinkomst gör så att löntagare väljer att arbeta mer än de redan gör.

En viktig skatteprincip bör vara att lika inkomster ska beskattas lika. Denna princip slogs sönder av den borgerliga regeringen i och med införandet av de olika jobbskatteavdragen. Detta eftersom jobbskatteavdragen endast omfattar arbetsinkomster. Detta innebär att den som till exempel är arbetslös och får 20 000 kronor i månaden från a-kassan betalar cirka 1 500 kronor mer i skatt varje månad än den som har en arbetsinkomst på 20 000 kronor i månaden.¹⁸³ Riksdagen har sedan tidigare i praktiken slutit skatteklyftan för ålderspensionärer. Riksdagen har också genomfört Vänsterpartiets krav om att sluta skatteklyftan för personer som erhåller sjuk- och aktivitetsersättning. Vänsterpartiet föreslår i denna långtidsbudget att skatteklyftan sluts för alla inkomster, till exempel sjuk- och rehabiliteringspenning, a-kassan och föräldraförsäkringen. Detta innebär sänkt skatt för grupper med små ekonomiska marginaler. Förslaget beräknas kosta 7 miljarder kronor 2023.¹⁸⁴

Vänsterpartiet föreslår att en ny rättviseskatt på 5 procentenheter införs på månadsinkomster över 62 000 kronor. Vi föreslår också att jobbskatteavdragen trappas av på inkomster över 43 000 kronor i månaden, för att vara helt utfasat på månadsinkomster över 100 000 kronor i månaden. De båda förslagen bedöms sammantaget stärka de offentliga finanserna med drygt 16 miljarder kronor 2023.¹⁸⁵ De som tjänar under 43 000 kr/mån får med andra ord inga skattehöjningar med Vänsterpartiets förslag. För en person med en inkomst på 45 000 kr i månaden innebär det en skattehöjning på 100 kr i månaden och för den som tjänar 70 000 kr i månaden innebär det en skattehöjning på cirka 1000 kr i månaden.

Vänsterpartiet noterar att riksdagen har tagit till sig vårt krav om att införa en skattereduktion för a-kasseavgifter. Vänsterpartiet föreslår också att en skattereduktion på 25 procent av fackföreningsavgifter införs. En skattereduktion för fackföreningsavgift sänker kostnaden för fackligt medlemskap och möjliggör för fler att gå med i facket, vilket kan leda till högre organisationsgrad och en högre facklig närvaro. Därmed kan den svenska arbetsmarknadsmodellen stärkas som historiskt tjänat såväl löntagarkollektivet som samhällsekonomin väl.

Vänsterpartiets förslag till ändrade inkomstskatter:

- ✓ En ny rättviseskatt på inkomster över 62 000 kr/månad
- ✓ Avtrappat jobbskatteavdrag
- ✓ Lika skatt på lika inkomst, vilket innebär sänkt skatt för sjuka, arbetslösa m.fl.
- ✓ Skattereduktion för avgift till fackförening

I figuren nedan visas utredningstjänstens fördelningsanalys av ovan beskrivna förslag.¹⁸⁶

¹⁸¹ 2019 slopades värnskatten och brytpunkten för statlig inkomstskatt höjdes, sammanlagt till en kostnad på 10 miljarder kronor, men det har inte minskat kraven.

¹⁸² Blomqvist (2020), Skatta eller gråta – om marginalskatternas betydelse för arbetsutbudet.

¹⁸³ RUT, Dnr 2022:614.

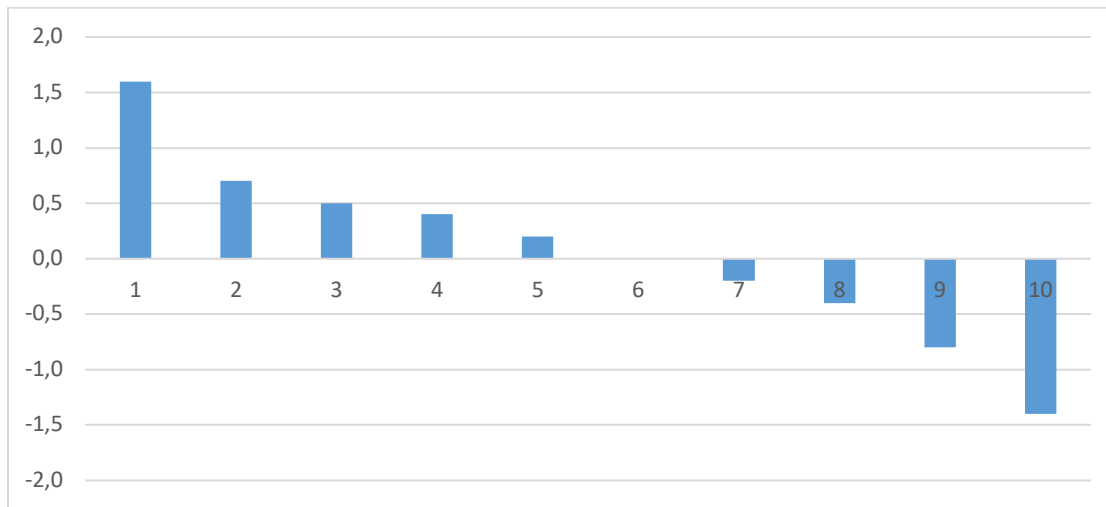
¹⁸⁴ Ibid.

¹⁸⁵ Ibid.

¹⁸⁶ Exklusive förslaget om skattereduktion för avgift till fackförening, då RUT inte kan inkludera det i fördelningsanalysen.

Figur 6.4 Fördelningsanalys av Vänsterpartiets förslag till ändrade inkomstskatter

Effekt på genomsnittlig disponibel inkomst per konsumtionsenhet av samtliga förslag efter decil, år 2023

Källa: RUT, Dnr 2022:614

Som framgår av figuren får ungefär hälften av befolkningen sänkta inkomstskatter med Vänsterpartiets förslag. Den tiondel av befolkningen med de lägsta inkomsterna får höjd disponibel inkomst med 1,6 procent, medan den tiondel med de högsta inkomsterna får sänkt disponibel inkomst med 1,4 procent med Vänsterpartiets förslag.

6.2.4 RUT och ROT

Avdragen för s.k. RUT- och ROT-tjänster är ytterligare exempel på skattereduktioner på inkomstskatteområdet. Skattereduktion för hushållsnära tjänster, det så kallade RUT-avdraget, innebär att den som köper hushållsnära tjänster kan göra avdrag från sin skatt för 50 procent av arbetskostnaden för ett antal tjänster utförda i en bostad. Vänsterpartiet har inget emot hushållsnära tjänster. Det vi vänder oss emot är att dessa ska skattesubventioneras. Riksrevisionen visar att 40 procent av det totala rutavdragsbeloppet 2017 gick till den tiondel av befolkningen som har de högsta inkomsterna.¹⁸⁷ Det innebär i praktiken att låg- och medelinkomsttagare subventionerar höginkomsttagares städhjälp. Detta är inte bara orimligt och orättfärdigt, utan det är också ett slöseri med skattebetalarnas pengar. Vänsterpartiet föreslår därför att RUT-avdraget avskaffas. Detta beräknas stärka statskassan med cirka 8 miljarder kronor per år, vilket motsvarar den totala lönekostnaden för knappt 15 000 undersköterskor inom äldreomsorgen.¹⁸⁸

Av samma skäl är vi emot skattereduktionen för renovering, ombyggnad och tillbyggnad (det s.k. ROT-avdraget). Det kan i vissa lägen vara lämpligt som konjunkturåtgärd, men inte som en permanent skattereduktion. ROT-avdraget har också ändrat karaktär till att i mångt och mycket subventionera dyra köksrenoveringar m.m. när det gått ifrån att vara en konjunkturåtgärd till att bli en permanent skattesubvention. I jämlikhetskommissionens rapport konstateras att argumenten för att behålla rotavdraget är svaga.¹⁸⁹ Det finns inget behov av ett permanent branschstöd till byggsektorn. Samtidigt kan vi konstatera att arbetslösheten ser ut att bita sig fast på höga nivåer, samtidigt som konjunkturen viker. Vänsterpartiet föreslår därför att ROT-avdraget behålls under de närmaste fyra åren, men att taket för hur mycket man får dra av halveras.

Vänsterpartiets förslag:

- ✓ Avskaffa RUT-avdraget.
- ✓ Behåll ROT-avdraget under en 4-årsperiod som en konjunkturåtgärd (fast med sänkt tak), men avskaffa ROT-avdraget som en permanent skattesubvention.

¹⁸⁷ Riksrevisionen (2020), Rutavdraget – konsekvenser av reformen, RiR 2020:2.

¹⁸⁸ Beräkningen baseras på SCB:s lönestrukturstatistik för 2021, genomsnittslöner för undersköterskor inom äldreomsorgen m.m. Lönekostnaderna har räknats upp med en faktor 1,5 för att inkludera arbetsgivaravgifter, avtalsförsäkringar och avtalspensioner.

¹⁸⁹ SOU 2020:46. Jämlikhetskommissionen. En gemensam angelägenhet.

6.2.5 Sociala avgifter

Arbetsgivaravgifterna utgör cirka 27 procent av de totala skatteintäkterna. Den generella arbetsgivaravgiftssatsen är 31,42 procent. Även på detta område finns idag en stor mängd undantag. Både unga och äldre i vissa åldersgrupper omfattas av nedsatta arbetsgivaravgifter, liksom personer som arbetar med forskning- och utveckling, personer som bor i vissa stödområden och vissa enmansföretag.

Nedsatta arbetsgivaravgifter har blivit ett populärt politiskt verktyg för att signalera olika typer av satsningar. Utvärderingar av nedsatta arbetsgivaravgifter visar att effekterna på sysselsättningen är små eller obefintliga. Som exempel kan nämnas den nedsättning av arbetsgivaravgifterna med drygt 10 procentenheter för personer i åldern 19–25 år som regeringen Reinfeldt genomförde. Institutet för arbetsmarknads- och utbildningspolitisk utvärdering (IFAU) kom i sin utvärdering av reformen fram till att intäktsbortfallet per jobb av sänkningen uppgick till mellan 1–1,6 miljoner kronor, vilket då var omkring fyra gånger högre än den genomsnittliga anställningskostnaden för 19–25-åringar.¹⁹⁰ Den största effekten av skattesänkningen blir ökade vinster för företag med en stor andel unga arbetstagare.

Stöd till verksamheter och politikområden sker mest effektivt på utgiftssidan. Arbetsgivaravgifterna ska användas för att finansiera offentlig verksamhet och offentliga försäkringar och Vänsterpartiet anser därför att dagens nedsättningar och undantag ska begränsas.

Vänsterpartiet föreslår att följande nedsättningar avskaffas:

- ✓ Sänkta arbetsgivaravgifter för personer 19–23 år¹⁹¹
- ✓ Sänkta arbetsgivaravgifter för unga (15–18 år)
- ✓ Nedsättning av arbetsgivaravgifter för personer som arbetar med FoU
- ✓ Nedsättning av arbetsgivaravgifter för den först anställda

6.2.6 Miljöskatter

Klimatförändringarna är ett akut hot för människans framtida livsmöjligheter. I kapitel 5 redovisar vi vår politik för den gröna omställningen av ekonomin som snabbt måste komma på plats. Reformeringen av miljö- och klimatskatter bör ske inom ramen för en samlad och genomtänkt miljöpolitik. Sveriges territoriella klimatutsläpp är med cirka 1/3 vardera koncentrerad till industrin och inrikes transporter. Det är således dessa två områden som behöver stå i centrum om Sverige ska klara av att nå sina höga klimatmål. För att klimat- och miljöpolitiken ska få ett brett folkligt stöd måste den också ha en god fördelningsprofil, som tar hänsyn till människors olika ekonomiska förmåga och alternativ för att ställa om.

I linje med Januariavtalet genomförde den förra regeringen en så kallad grön skatteväxling. Problemet är att det inte är möjligt att långsiktigt sänka skatten på en stabil skattebas (arbete) och ersätta detta med höjd skatt på en instabil skattebas (utsläpp) utan att försvaga skatteintäkterna. Skatter är antingen finansierande eller styrande – att kombinera två syften ger upphov till målkonflikter. Punktskatter ska användas för styrande ändamål. Dessa intäkter kan inte varaktigt växlas mot andra skatter, eftersom målet med punktskatterna är att skattebasen ska minska.

Vänsterpartiet ser behov av en genomgripande skattereform som utjämnar de ekonomiska och regionala klyftorna och främja hållbart resursutnyttjande med låg miljö- och klimatpåverkan i enlighet med våra klimat- och miljömål.

Klimatomställningen kommer att kräva stora investeringar i infrastruktur, förnybar energi, energieffektivisering och andra utsläppsminskande åtgärder. Principen om att förorenaren betalar för sin miljöpåverkan har länge varit och bör fortsatt vara ett riktmärke i den svenska miljö- och klimatpolitiken. Utsläppspriset ger en tydlig styrande signal till alla aktörer och gör det mer lönsamt att investera i åtgärder som minskar utsläppen. Koldioxidskatten är ett centralt styrmedel i vår nationella klimatpolitik.

¹⁹⁰ Egelbark & Kaunitz (2013), Sänkta arbetsgivaravgifter för unga, IFAU Rapport 2013:26.

¹⁹¹ Tillfällig nedsättning. Nedsättningen av arbetsgivaravgifterna för denna grupp upphör den 31 mars 2023.

Beskattning av drivmedel är viktigt verktyg för att minska transportsektorns klimatpåverkan. Men den är också ett exempel på trubbigt verktyg som inte gör skillnad på höginkomsttagare med god tillgång till kollektivtrafik och en låginkomsttagare i glesbygd utan tillgång till alternativ till bilen. Vänsterpartiet anser det angeläget att styrmedel utformas för att minska klyftor mellan stad och landsbygd och att det vid behov införs kompensatoriska åtgärder för att beakta rättviseperspektivet när till exempel skatter ger negativa fördelningseffekter. För att möta en ökad elektrifiering av vägtrafiken med stärkt regional rättvisa anser vi det angeläget att arbetet med en reform av vägtrafikbeskattning redan nu inleds. En differentierad vägbeskattning ger förutsättningar för låg/slopad vägs katt på landsbygd där alternativ till bil saknas och hög vägs katt i storstäder med tillgång till kollektivtrafik.

Den tunga lastbilstrafiken betalar i dag inte för den påverkan den har genom sina externa kostnader för samhället i form av till exempel miljö- och klimatpåverkan och slitage på vägarna. Vänsterpartiet har under lång tid förespråkade en avståndsbaserad skatt på tunga lastbilar som ska vara möjlig att differentiera. Förutom klimatnyttan med en sådan beskattning ser vi stora vinster med att svenska och utländska lastbilar skulle kunna beskattas på lika villkor och att myndigheter skulle ges bättre möjligheter, genom automatiserat avläsningsbart system, att upptäcka den illegala lastbilstrafiken. Även utredningen *Godstransporter på väg – vissa frågeställningar kring ett nytt miljöstyrande system* (SOU 2022:13) förordar ett avståndsbaserat system med geografisk differentiering för en mer rättvisande prissättning.

Vänsterpartiet anser att de klimatskadliga subventionerna bör fasas ut och avvecklas skyndsamt. Den förra regeringen har tidigare avvecklat några få av dessa subventioner, och vi anser att det brådskar med ytterligare åtgärder för att Sverige inte ska tappa styrfart för att nå nollutsläpp. Vänsterpartiet föreslår att dieselsubventionen till jord- och skogsbruket på sikt fasas ut. Som kompensation ökar Vänsterpartiet olika former av miljöstöd inom jordbruket, samt inför investeringsstöd för fossilfria maskiner och fordon samt biopremier. Vänsterpartiet anser att den nya regeringen bör presentera en handlingsplan för hur övriga klimatskadliga subventioner kan avvecklas i närtid.

Under 2017 sänktes energiskatten för datorhallar i Sverige. Med en kostnad upp till 230 miljoner kronor per år har satsningen inte lett till de ökade antalet anställda som utlovades. Våren 2020 rapporterades om hur stödet mestadels verkar ha hamnat i några av världens största företags fickor. Vänsterpartiet menar att det finns rimligare sätt att använda dessa resurser och avvisar därför energiskatteavdraget för datorhallar. Förslaget stärker de offentliga finanserna med drygt 200 miljoner kronor per år.

Resandet med flyget behöver kraftigt minska för att vi ska klara av våra klimatmål. Tack vare Vänsterpartiets investeringspolitik för klimatet kan vi inom bara ett decennium avveckla inrikesflyget i södra Sverige och kraftigt minska behovet i norra Sverige. Men även utrikesflyget behöver minska i omfattning. Vänsterpartiet vill se en progressiv flygbeskattning som innebär att resenärerna betalar mer skatt ju mer de flyger. Vid den första flygresan ska skatten vara tämligen låg för att sedan successivt höjas i takt med att flygresorna ökar i antal. Den progressiva flygskatten behöver tillgodose högt ställda krav på personlig integritet samt vara utformad på ett sätt som innebär att den effektivt tjänar sitt syfte att minska flygandet.

Utöver den progressiva flygskatten vill Vänsterpartiet att kommande regering utreder frågan om lojalitetsprogrammen inom flygbranschen. De medlemsförmåner som idag existerar stimulerar till extensivt flygande och motverkar därmed klimatmålen. Huruvida lojalitetsprogram behöver regleras genom lagstiftning eller skatteåtgärder behöver utredas grundligt men inriktningen för reformeringen bör vara att göra lojalitetsprogrammen obsoleta.

Vänsterpartiets förslag:

- ✓ Anta handlingsplan för att avveckla klimatskadliga subventioner.
- ✓ Avskaffa energiskatteavdraget för datorhallar.
- ✓ Inför en skatt på konstgödsel.
- ✓ Inför en progressiv flygskatt.
- ✓ Utred förutsättningarna för en geografiskt anpassad vägs katt för personbilar.
- ✓ Inför en avståndsbaserad skatt för godstransporter på väg.

- ✓ Inför differentierad skatt på bekämpningsmedel utifrån preparatens risker för hälsa och miljö.
- ✓ Utred lämpliga styrmedel, inklusive skatter, för att ekonomiskt främja användningen av återvunna råvaror framför jungfruliga råvaror i syfte att uppnå en cirkulär ekonomi.
- ✓ Utred förutsättningar för en naturvårdsavgift inom skogsnäringen i syfte att bidra till stärkt finansiering av ökat skogsskydd och därmed även stärka förutsättningarna för att fler skogsägare ges ersättning vid intrång.

6.2.7 Övriga skatter

Bolagsskatter

Den svenska linjen har länge varit att ha låga generella skatter för företag – eftersom det är en faktor som påverkar företagets investeringar och kan påverka val av etablering i Sverige. Bolagsskatten är dock inte frikopplad från kravet på likformighet och det finns ingen anledning för ett land som Sverige att vara pådrivande i en internationell nedåttrend för bolagsbeskattnings. Sverige bör bidra till att intensifiera det internationella samarbetet för att minska aggressiv skatteplanering.

Fastighetsskatter för företag

Idag ser fastighetsskatten olika ut beroende på vilken verksamhet som bedrivs i fastigheten. Fastigheter som används för lokaler, industrier och elproduktionsenheter där vindkraft produceras beskattas med 1 procent, 0,5 procent respektive 0,2 procent av taxeringsvärdet. Det finns skäl att se över beskattningen av dessa. Fastighetsskatter för företag ska omfattas av en översyn på hela skatteområdet.

Moms

Momsen är ett pålägg som beräknas med 25, 12 eller 6 procent av beskattningsunderlaget. Den normala skattesatsen är 25 procent. Den tas ut på merparten av all skattepliktig omsättning av varor och tjänster. Den lägre skattesatsen på 12 procent tas ut på bland annat livsmedel, restaurangtjänster och rumsuthyrning på hotell. Den lägsta skattesatsen på 6 procent tas ut på bl.a. böcker, tidningar och musei- och biblioteksverksamhet. Även om det kan finnas vissa skäl till differentierade moms-skattesatser är det ett förhållandevis trubbigt instrument att för att styra människors konsumtionsbeslut och för att jämna ut förutsättningar mellan låg- och höginkomsttagare.

6.2.8 Vänsterpartiets skatteförslag, 2023–2026

I tabellen nedan sammanfattar vi Vänsterpartiets skatteförslag för kommande mandatperiod. Det är naturligtvis omöjligt att slå fast skattepolitiken för fyra år framåt. Det ekonomiska läget är mycket osäkert och svårbedömt. Förslagen avspeglar dock Vänsterpartiets inriktning och principer för skattepolitiken. Vi är beredda att diskutera och förhandla om hela skattepolitiken. Vänsterpartiets skattepolitik syftar främst till att finansiera våra välfärdsreformer. Politiken syftar också till att öka likformigheten i skattesystemet. Vänsterpartiets budgetförslag för 2023 medför att skattekvoten ökar med drygt 0,8 procentenheter. Denna skattehöjning ska ses i ljuset av de senaste 30 årens skattesänkningar. Mellan 1990 och 2022 har skattekvoten sänkts från 49,8 procent till 42,1 procent, vilket motsvarar 440 miljarder kronor i minskade skatteinkomster varje år.

Tabell 6.1 Vänsterpartiets skatteförändringar

Större skatteförändringar, 2023–2026¹⁹²				
Offentligfinansiella effekter mot gällande regelverk, miljarder kr				
	2023	2024	2025	2026
För ökad rättvisa				
Höjd skatt för de över 62 000 kr/mån	8,3	8,3	8,4	8,4
Arvs- och gåvoskatt, motsvarande 1 % av det årliga arvs- och gåvoflödet	3,7	3,7	3,7	3,7
Summa nya skatteförslag	12	12	12	12
För ökad likformighet				
Skattereduktion för fackföreningsavgift	-2,6	-2,6	-2,6	-2,6
Sänkt skatt för sjuka, arbetslösa m.fl.	-7,0	-7,2	-7,4	-7,4
Slopade nedsättningar sociala avgifter ¹⁹³	4,8	4,1	4,1	4,1
Sänkt tak/avskaffa RUT och ROT	10,3	10,9	11,6	11,4
Utdelning och kapitalvinst fåmansbolag	10,3	10,7	10,7	10,7
Utdelning och kapitalvinst onoterade bolag	1,8	1,7	1,8	1,8
Ingen förändring för ISK upp till 2 mkr, däröver vanlig kapitalbeskattning	5,7	5,9	6,1	6,1
Ingen skatthöjning under 43 000 kr/mån, däröver avtrappat jobbskatteavdrag	7,9	8,2	8,7	8,7
Fastighetsskatt på villor med över ca 10 mnkr i marknadsvärde	4,2	4,2	4,2	4,2
Avtrappade ränteavdrag tidigast 2025			4,0	8,0
Tak och uppskovsränta avyttring bostad	1,7	1,7	1,7	1,7
Summa reducera skattesubventioner	37	38	43	47
SUMMA ÄNDRADE SKATTER (avrundat)	50	50	55	60

¹⁹² Den senaste versionen av FASIT modellen, som Riksdagens utredningstjänst (RUT) använder för sina beräkningar, sträcker sig endast till 2025. I de fall samma förslag föreligger så har siffran för 2025 fått utgöra approximation för 2026. I de fall regeringens skrivelse 2021/22:98 Redovisning av skatteutgifter används som källa, har siffrorna för 2024 (som är slutår i den redogörelsen) använts som approximation för 2025 och 2026 (givet att själva skatteförslaget är detsamma över de olika åren).

¹⁹³ Bestående av: Sänkta arbetsgivaravgifter för personer 19–23 år, upphör den 31:e mars 2023 (RUT 2021:673), Sänkta arbetsgivaravgifter för unga, 15–18 år (Skr. 2021/2022:98), Nedsättning av arbetsgivaravgifter för personer som arbetar med FoU (Skr. 2021/2022:98) och Nedsättning av arbetsgivaravgifter för den först anställda (RUT 2022:700).

7 Långsiktigt hållbar finanspolitik

7.1 Bakgrund

Från mitten av 1970-talet fram till mitten av 1990-talet ökade den offentliga skuldsättningen i de flesta OECD-länder. Detta ledde fram till att många länder införde olika typer av finanspolitiska ramverk. Centrala inslag i dessa var tydliga medelfristiga mål för de offentliga finanserna. För Sveriges del blev de offentliga finanserna en akut fråga i samband med den djupa ekonomiska krisen i början av 1990-talet. Den ekonomiska krisen resulterade i massarbetslöshet och kraftigt försvagade offentliga finanser. Underskottet i de offentliga finanserna toppade 1993 på cirka 11 procent av BNP och den offentliga bruttoskulden ökade från 40 procent till cirka 70 procent av BNP på bara några år.¹⁹⁴ Utvecklingen skakade om de finansiella marknaderna och sände chockvågor genom det politiska Sverige.

Som ett led i att pressa tillbaka statskulden och stärka de offentliga finanserna beslutade riksdagen om ett antal finanspolitiska normer och mål. Det finanspolitiska ramverket består av ett överskottsmål för de offentliga finanserna, utgiftstak i statsbudgeten och ett balansmål för kommuners och regioners budgetar. Till det finanspolitiska ramverket räknas också hur själva budgetprocessen går till samt hur de budgetpolitiska målen följs upp och utvärderas.

År 2016 slöts en överenskommelse om det finanspolitiska ramverket mellan samtliga riksdagspartier, förutom Sverigedemokraterna. De viktigaste delarna i överenskommelsen var att nivån på överskottsmålet för de offentliga finanserna sänktes från 1 procent till 0,33 procent över en konjunkturcykel och att ett skuldankare för den offentliga skulden infördes. Dessa regler trädde i kraft 2019. En annan central komponent i överenskommelsen var att man skrev in att det finanspolitiska ramverket skulle ses över i slutet av varannan mandatperiod så att eventuella reviderade mål skulle kunna träda i kraft första året efter ett ordinarie val. I utredningen som föregick det nya överskottsmålet skissade man på en beslutsordning där en översyn görs 2025 och där beslut fattas i samband med behandlingen av budgetpropositionen för 2026.¹⁹⁵ De nya reglerna skulle då kunna börja gälla från och med 2027.

Vänsterpartiet har länge drivit frågan om att tidigarelägga denna översyn. Det som vi framför allt lyft fram är att nivån på överskottsmålet och det nya skuldankaret inte är konsistent med varandra och att överskottsmålet står i vägen för de stora statliga investeringar som måste till för att möjliggöra och snabba på klimatomställningen. Den gröna omställningen kan inte vänta till 2027, den måste ske omedelbart.

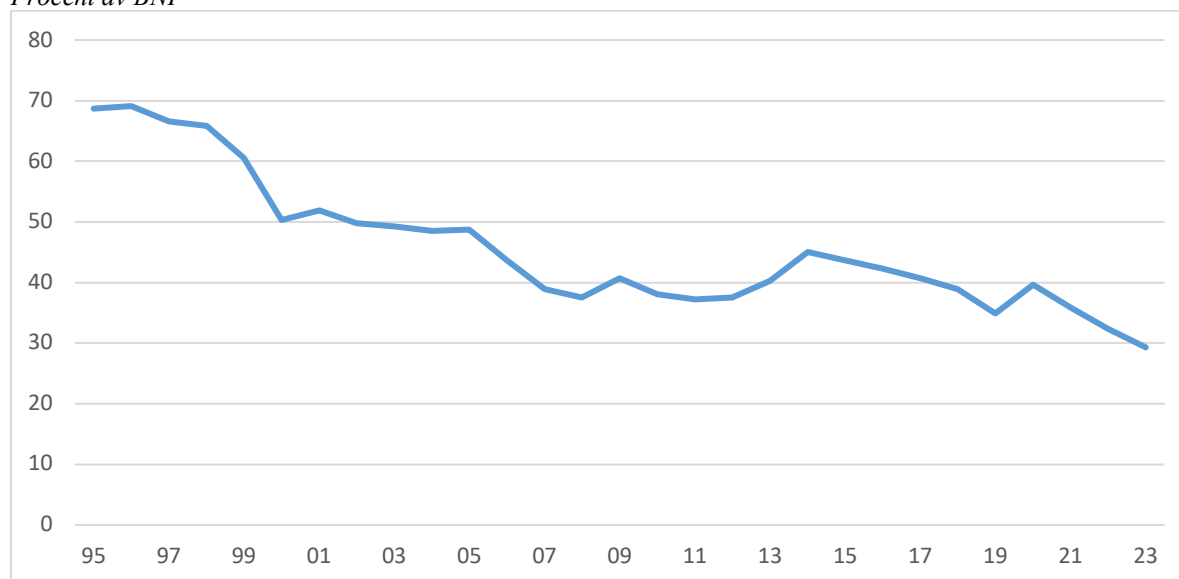
7.2 Överskottsmålet

Det viktigaste målet i det finanspolitiska ramverket är överskottsmålet för de offentliga finanserna. Överskottsmålet innebär att den offentliga sektorns finansiella sparande i genomsnitt ska uppgå till en tredjedels procent av BNP över en konjunkturcykel. För att stämna av huruvida det finansiella sparandet ligger i linje med överskottsmålet gör regeringen, och andra prognosmakare, bedömningar av det så kallade strukturella sparandet. Vid beräkningarna av det strukturella sparandet försöker man rensa bort konjunkturläget effekter på det finansiella sparandet. Detta innebär att i normalläget bör det strukturella sparandet ligga nära 0,33 procent för att överskottsmålet ska anses vara uppfyllt. Vid större ekonomiska kriser kan man dock låta det strukturella sparandet avvika kraftigt från målnivån, eller låta återgången blir mer utdragen än normalt.

Det fanns två huvudsakliga argument till överskottsmålet när det infördes. Dels ett kortsiktigt motiv som handlade om att snabbt få ned den offentliga skulden, dels ett mer långsiktigt motiv som handlade om den kommande demografiska utvecklingen. Det första motivet uppnåddes snabbt. Redan i början av 2000-talet hade den offentliga skulden sjunkit ned till cirka 50 procent av BNP, och man hade redan då en betydande säkerhetsmarginal till EU:s gränsvärde på 60 procent (se figur 7.1 nedan).

¹⁹⁴ SOU 2016:67. En översyn av överskottsmålet.

¹⁹⁵ Ibid.

Figur 7.1 Den offentliga sektorns finansiella bruttoskuld, 1995–2023*Procent av BNP*

Källa: Konjunkturinstitutet

Det andra skälet handlade om att andelen äldre beräknades öka markant från omkring 2015. I finansdepartementets långtidsprognoser över det finansiella sparandet under senare delen av 1990-talet och början av 2000-talet beräknades det finansiella sparandet gå med löpande överskott fram till omkring 2015, för att därefter sjunka och förbytas i löpande underskott när andelen äldre ökade.¹⁹⁶ Det fanns således en implicit tanke om att spara i ladorna ”nu” för att kunna gå med underskott ”sedan”. Den demografiska utvecklingen som man förutsåg i slutet av 1990-talet är sedan ett antal år en realitet. De demografiskt betingade kostnaderna har under de senaste 4–5 åren ökat med cirka 1 procent per år i kommunsektorn, vilket kan jämföras med perioden 1980–2005 då kostnaderna ”bara” ökade med cirka 0,4–0,5 procent per år. Denna utveckling har satt kommuner och regioner under stark press. För att undvika nedskärningar och/eller kommunala skatthöjningar behöver staten skjuta till betydande belopp i form av generella statsbidrag under de kommande åren.

7.3 En ny rollfördelning mellan finans- och penningpolitiken växer fram

Under decennierna före finanskrisen 2008–09 växte det fram ett ekonomiskpolitiskt paradigms beträffande ansvarsfördelningen mellan finans- och penningpolitiken. I huvudsak gick den ut på att penningpolitiken hade huvudansvaret för stabiliseringspolitiken medan finanspolitiken skulle vara mer passiv och vägledas av en på förhand bestämd uppsättning normer. I Sverige kom detta till uttryck i det finanspolitiska ramverket med bland annat överskottsmål för de offentliga finanserna och utgiftstak för statsbudgeten.

Finanskrisen och den makroekonomiska utvecklingen har sedan dess ruckat på detta paradigms. Det ihållande låga ränteläget har inneburit att många ekonomer och andra aktörer ser att finanspolitiken bör spela en större roll.¹⁹⁷ För det första finns det en nedre gräns för penningpolitiken. Om räntorna redan innan en konjunkturavmattning ligger nära noll är utrymmet för penningpolitisk stimulans via sänkta räntor begränsat. När penningpolitiken inte är begränsad av ”noll-restriktionen” finns risken att en finanspolitisk stimulans motverkas av en penningpolitisk åtstramning (för att hålla nere inflationen). Men när räntorna ligger nära noll är det mindre troligt att centralbankerna agerar på detta vis eftersom nollräntorna tyder på ett mycket lågt

¹⁹⁶ Beräkningsförutsättningarna för prognoserna var bl.a. att skattesatserna hölls konstanta och att kostnaderna för de olika välfärdstjänsterna ökade i enlighet med den demografiska utvecklingen samt att olika transfereringar följde löneutvecklingen.

¹⁹⁷ För en översikt, se: Blanchard & Summers (2019) (red.), *Evolution or revolution? Rethinking macroeconomic policy after the great recession*, MIT Press, USA.

inflationstryck. Finanspolitiken blir därmed mer effektiv vid frånvaron av en penningpolitisk motreaktion från centralbankerna.¹⁹⁸

En annan effekt av de låga räntorna är att kostnaderna för underskottsfinansiering minskar. I detta sammanhang brukar man tala om den så kallade skuldtjänstbördan, vilken definieras som den genomsnittliga statsobligationsräntan multiplicerat med skuldnivån. Som exempel kan nämnas USA. Där har den offentliga skulden ökat med över 60 procentenheter mellan 2005 och 2020, trots detta har deras skuldtjänstbörda fallit något.¹⁹⁹

En ökad roll för finanspolitiken minskar också behovet för centralbankerna att vidta diverse oortodoxa åtgärder i syfte att stimulera ekonomin. Dessa åtgärder brukar kallas för kvantitativa lättnader och innebär att centralbankerna köper olika räntebärande papper. Utöver köp av statsobligationer har många centralbanker, inklusive Riksbanken, under pandemin även gått in och köpt bostads- och företagsobligationer. Den expansiva penningpolitiken och de kvantitativa lättnaderna har varit motiverade ur ett stabiliseringspolitiskt perspektiv och för att säkra likviditeten på de finansiella marknaderna under pandemin. Men de har också bidragit till att blåsa upp tillgångspriserna och sänka avkastningen på det räntebärande pensionskapitalet. Detta har sammantaget bidragit till att öka de ekonomiska klyftorna i Sverige. En ökad roll för finanspolitiken minskar behovet av att föra en extremt expansiv penningpolitik, vilket bör vara gynnsamt för den ekonomiska jämlikheten.

Det finns också en växande konsensus bland ekonomer att finans- och penningpolitiken har långsiktiga effekter på produktion och sysselsättning. Stora uppgångar i arbetslösheten tenderar att få långsiktiga effekter. Personer med långa arbetslöshetstider löper stor risk att fastna i långtidsarbetslöshet eller helt slås ut från arbetsmarknaden. När konjunkturen vänder begränsas uppgången i både produktion och sysselsättning i och med att matchningen på arbetsmarknaden försämras. Långvariga arbetslöshetstider försämrar med andra ord arbetsmarknadens funktionssätt och höjer den strukturella arbetslösheten. Finans- och penningpolitiken bör därför användas för att mildra konjunktursvängningarna.

7.4 För- och nackdelar med olika finanspolitiska mål

Diskussioner om lämpliga finanspolitiska mål brukar ta sin utgångspunkt i en uppsats av Kopits och Symansky från 1998.²⁰⁰ Finanspolitiska mål bör präglas av sex önskvärda egenskaper enligt Kopits och Symansky.

- ✓ *Hållbarhet.* Det finanspolitiska målet ska leda till långsiktigt hållbara offentliga finanser.
- ✓ *Stabilitet.* Finanspolitiska mål ska inte förstärka konjunktursvängningarna. De ska tvärtom vara förenligt med att de automatiska stabilisatorerna tillåts verka fullt ut och/eller medge så kallad diskretionär finanspolitik.
- ✓ *Enkelhet.* Finanspolitiska mål ska vara enkla att förstå av politiker och allmänhet.
- ✓ *Operationellt.* Det ska vara möjligt att använda det finanspolitiska målet som styråra i den årliga budgetprocessen. Målet ska vara något som politikerna har möjlighet att styra över.
- ✓ *Långsiktighet/motsåndskraft.* Ett mål bör gälla över en längre tidsperiod för att skapa förtroende.
- ✓ *Lätt att övervaka och utvärdera.* Det ska vara lätt att se om reglerna efterlevs och missade mål ska vara förknippade med politiska kostnader.

Av dessa kriterier brukar det förstnämnda anses vara överordnat. Målet om långsiktigt hållbara offentliga finanser kan ses som det grundläggande syftet med ett finanspolitiskt ramverk. Det är också svårt att formulera ett finanspolitiskt mål som uppfyller samtliga dessa kriterier samtidigt. Det finns en "trade-off" mellan flera av kriterierna. Det är också vanligt att länder har flera olika budgetpolitiska mål, som är fallet i Sverige. IMF har i en rapport gett rekommendationer om hur länder kan tänka om de planerar att ha flera olika finanspolitiska mål.²⁰¹

¹⁹⁸ Finanspolitiska rådets rapport 2021. Svensk finanspolitik.

¹⁹⁹ Ibid.

²⁰⁰ Kopits & Symansky (1998), Fiscal Policy Rules. Occasional Paper 162, IMF.

²⁰¹ IMF (2018), How to Select Fiscal Rules, A Primer; How To Note No 9.

- (i) Finanspolitiska mål ersätter inte bra politik. Finanspolitiska mål kan inte utgöra grunden för optimal finanspolitik i varje givet ögonblick.
- (ii) Det finanspolitiska ramverket bör inte vara för begränsande. Ett finanspolitiskt ramverk som är för begränsande kan försvåra en regeringens möjligheter att nå dess övergripande mål för den ekonomiska politiken. För många mål kan också leda till att dessa är oförenliga till varandra (jmf det svenska överskottsmålet och skuldankaret).
- (iii) Minimera överlappande finanspolitiska mål. IMF menar att överlappande och motstridiga mål leder till att regeringar tvingas välja att följa det mål som anses vara överordnat, vilket kan leda till en icke-optimal utformning av finanspolitiken.
- (iv) Det finanspolitiska ramverket bör vara lätt kommunicerat. Denna princip talar för att en regering bör fokusera på en eller två operationella budgetregler.

Helt centralt i sammanhanget är också att det finanspolitiska ramverket understödjer – eller i vart fall inte motverkar – de övergripande målen för den ekonomiska politiken som exempelvis kan handla om sysselsättning, tillväxt, jämlikhet och klimatomställning. Nedan tittar vi närmare på för- och nackdelar med några finanspolitiska mål.

7.4.1 Saldomål

Ett saldomål tar vanligtvis fasta på den offentliga sektorns saldo, dvs. inkomster minus utgifter. För att ett saldomål inte ska bli procykliskt – dvs. bidra till överhettning i högkonjunktur och förstärkt nedgång i lågkonjunktur – brukar målet avse det konjunkturjusterade saldot, eller att målet definieras som över en konjunkturcykel. Det svenska överskottsmålet är ett saldomål. Ett saldomål som gäller över en konjunkturcykel har flera fördelar. Ett sådant mål möjliggör att man låter de offentliga finanserna gå med underskott i en lågkonjunktur för att hålla uppe efterfrågan och stimulera ekonomin. Det är också ett förhållandevis enkelt och operationellt mål, och vars måluppfyllnad en regering kan styra över. En svaghet med ett konjunkturjusterat saldomål är svårigheterna med att beräkna själva konjunkturjusteringen. Den största nackdelen med ett saldomål är dock att det inte har en direkt koppling frågan om långsiktigt hållbara offentliga finanser. Vad som är långsiktigt hållbara offentliga finanser grundar sig rimligtvis på en uppfattning om vad som är en hållbar offentlig skuld, och den offentliga skulden påverkas inte bara av budgetsaldot. Den påverkas också starkt av förhållandet mellan den nominella räntan och den nominella BNP-tillväxten. När denna, den så kallade räntetillväxt-differensen, är negativ kan den offentliga skulden (som andel av BNP) minska även om de offentliga finanserna går med underskott.

7.4.2 Skuldmål

Det vanligaste finanspolitiska måttet på den offentliga skulden är den så kallade Maastricht-skulden. Den mäter den offentliga sektorns finansiella bruttoskuld i förhållande till BNP. EU använder detta mått och gränsvärdet är satt till 60 procent av BNP. Den svenska skuldankaret på 35 mäsätter också den offentliga bruttoskulden. Den offentliga bruttoskulden är ett vanligt mått i finanspolitiska långsiktsanalyser, se till exempel Konjunkturinstitutets hållbarhetsanalyser. En brist med Maastricht-skulden är att den bara mäter skuldsidan. Därför brukar hållbarhetsanalyser också innehålla ett mått som inkluderar den offentliga sektorns tillgångar. Detta mått kallas för den offentliga sektorns finansiella nettoställning. Den finansiella nettoställningen påverkas även av värdeförändringar på den offentliga sektorns olika finansiella tillgångar. Merparten av förstärkning av den svenska nettoställningen som skett mellan 2000–2015 beror på värdeökningar av statens tillgångar, och inte på överskott i det finansiella sparandet. Internationellt är det därför vanligare med mål för bruttoskulden än för den finansiella nettoställningen. Den offentliga sektorns tillgångssida är i allmänhet också knuten till speciella ändamål och inget som direkt kan användas för att finansiera olika reformer. Detta talar sammantaget för att bruttoskulden – även om det är ett mindre heltäckande mått – är att föredra som långsiktigt mål för de offentliga finanserna.

7.4.3 Golden Rule

Såväl saldomål som mått på den offentliga skulden och nettoförmögenheten brukar formuleras i finansiella termer. Måtten innefattar därmed enbart skulder i termer av finansiella lån (i huvudsak statsobligationer och

statsskuldväxlar) och tillgångar i form av finansiella fordringar och aktier. Reala tillgångar, i termer av offentligt ägda fastigheter eller infrastruktur ingår inte i måtten.

Så som det finansiella sparandet är definierat i nationalräkenskaperna bokförs utgifter för investeringar i sin helhet det år investeringen görs. Detta skiljer sig från en kostnadsmässig redovisning där det inte är den nominella investeringen som bokförs utan avskrivningar och räntekostnader. Detta innebär att långsiktigt lönsamma investeringar betraktas som rena utgifter i förhållande till dessa mål. Det faktum att en investering, som ger avkastning även på lång sikt, måste finansieras helt på kort sikt, dvs. skrivas av direkt, innebär en risk för att långsiktiga satsningar väljs bort till förmån för omedelbara behov i form av offentlig konsumtion, vilket riskerar att leda till för låga investeringar. Detta förhållande låg bakom att Storbritannien, 1998–2009, hade en så kallad Golden Rule i finanspolitiken. Den gyllene regeln i Storbritannien innebar i stort att låna enbart till investeringar över konjunkturcykeln, inte för att finansiera löpande utgifter. Den bakomliggande tanken är att staten kan låna till investeringar som kommer framtida generationer till godo, medan löpande offentliga utgifter som konsumeras här och nu bör finansieras med skatter och avgifter. Investeringar som fullt ut skattefinansieras innebär att nuvarande generationer får stå för hela kostnaden för investeringarna samtidigt som de bara får en del av avkastningen.

En variant på Golden Rule är att formulera ett saldomål som tar fasta på den offentliga sektorns totala sparande, dvs. ett mål som också inkluderar nettoinvesteringar i realkapital. Så som det finansiella sparandet är definierat i nationalräkenskaperna bokförs utgifter för investeringar i sin helhet det år investeringen görs, detta innebär att det är totala utgifter och inte årliga kostnader som begränsas. En kostnadsmässig redovisning skulle innebära att enbart avskrivningar och räntekostnader bokförs i stället för den nominella utgiften.

Saldomål som endast formuleras i finansiella termer ökar risken för att en regering väljer bort mer långsiktiga investeringar till förmån för utgifter som konsumeras här och nu. Ett finansiellt saldomål blir också problematiskt i kombination med det nuvarande systemet med treåriga utgiftstak. Det kan uppstå situationer där det finns ett betydande budgetutrymme för investeringar utifrån saldomålet, men där snålt tilltagna utgiftstak inte rymmer investeringar där hela utgiften bokförs direkt.

Det finns dock betydande utmaningar med att formulera ett saldomål baserat på en mer kostnadsbaserad redovisning. Det mest uppenbara är att en sådan redovisning inte är förenlig med dagens beräkningskonventioner för nationalräkenskaperna. Dessa bestäms i sin tur av ett regelverk på EU-nivå.

7.4.4 Utgiftsregler

Utgiftsregler kan formuleras på olika sätt. De kan formuleras i nominella termer, som det svenska systemet med treåriga utgiftstak. Utgiftsregler kan också uttryckas i termer av ökningstakt, ett sådant exempel är utgiftsreglerna inom EU:s stabilitets- och tillväxttakt.

Fördelarna med utgiftsregler är att de är lätta att förstå och att de är lätta att använda i det löpande budgetarbetet. Det finns dock betydande brister med utgiftsregler. En generell brist är att det inte finns någon direkt koppling till finansiell hållbarhet eftersom utgiftsregler, per definition, bara omfattar utgiftssidan.

Utgiftsregler leder också till en bias när de kombineras med saldomål. Ett exempel är att när det uppstår ett utrymme i förhållande till saldomålet så kan fortfarande utgiftstaket vara bindande för nya utgifter – men det finns inget motsvarande regelverk som hindrar skattesänkningar. Det innebär att det finns en bias för att använda budgetutrymme till att minska storleken på offentlig sektor.

7.5 Klimatomställningen och behovet av ett reformerat ramverk

Klimatomställningen kommer att innebära att omfattande investeringar behöver göras i en rad samhällsviktiga verksamheter. Det rör sig om investeringar i transportinfrastruktur, elöverföring och -produktion och en upprustning samt klimatanpassning av bostadsbeståndet. Investeringarnas storlek är beroende av en rad faktorer och tidsaspekten är en viktig sådan. Ju längre världens stater avstår från att vidta åtgärder och genomföra omfattande investeringar desto högre kommer kostnaden att bli för att hantera effekterna av

klimatförändringarna. Att återställa, förhindra och reparera skador i efterhand är en betydligt dyrare väg att gå än att i möjligaste mån förebygga klimatförändringarnas negativa inverkan på samhället. Dessutom förutsätter en offensiv klimatomställningspolitik som är lika eller mer ambitiös än de konventionsbundna åtaganden som Sverige förbundit sig att följa att investeringarna behöver genomföras i relativ närtid och i betydande summor.

En rad aktörer, såväl svenska som internationella, är inne på att finanspolitiken sannolikt behöver bli mer expansiv för att möta investeringsbehoven. IMF har förespråkat en tidigarelagd klimatinvesteringsplan för att denna generation ska underlätta investeringsbördan för kommande generationer.²⁰² Klimatpolitiska rådet är inne på samma tankegångar och föreslår också att den planerade översynen av det finanspolitiska ramverket tidigareläggs.²⁰³ Vice riksbankschefen Per Jansson lyfte denna fråga i ett tal förra året.²⁰⁴ Jansson anförde att:

”En tanke skulle kunna vara att finanspolitiska beslutsfattare aviserar att de kommer att låta politiken vara expansiv under en viss tid enligt en på förhand angiven bana eller tills ett visst mål är uppnått. Finanspolitiska rådet skulle sedan kunna få uppgiften att under den tiden utvärdera politiken och dess effekter”²⁰⁵

Även professor emeritus Lars Calmfors har lyft frågan om nya mål för finanspolitiken.²⁰⁶

7.6 Ett ramverk för ett rikare Sverige

7.6.1 Medelfristigt mål för det finansiella sparandet

De ursprungliga skälen bakom överskottsmålet är sedan länge uppfyllda och/eller överspelade. Sverige har bland de starkaste offentliga finanserna i västvärlden och löpande och stora överskott i bytesbalansen. I Konjunkturinstitutets senaste hållbarhetsrapport beräknas den offentliga bruttoskulden sjunka till 29,1 procent av BNP 2023, vilket är mycket lågt i ett internationellt perspektiv (se figur X nedan).²⁰⁷ Samtidigt står världen inför ett klimatnödläge, där vi har cirka tio år på oss att vända utvecklingen. De tillfälliga utsläppsminskningar som skett under pandemin har endast haft en marginell betydelse på den globala uppvärmningen och våra möjligheter att nå de nationella klimatmålen. Klimatkrisen innebär att staten måste ta ansvar för ett stort investeringsprogram. Rätt hanterat kan detta investeringsprogram bli en katalysator för ökad produktivitet, minskad arbetslöshet och en modernisering av det svenska samhället.

För att finansiera detta investeringsprogram föreslår Vänsterpartiet att ett 10-årigt moratorium införs för det finanspolitiska ramverket, med start år 2023. Vänsterpartiet föreslår att dagens överskottsmål ersätts med ett underskottsmål för de offentliga finanserna under moratoriet. Vi föreslår att saldomålet för de offentliga finanserna sätts till -1 procent av BNP över en konjunkturcykel. Vänsterpartiet har bitt riksdagens utredningstjänst att räkna på hur den offentliga skulden skulle utvecklas med ett sådant underskottsmål. Analysen visar att den offentliga bruttoskulden beräknas landa på 38,7 procent av BNP år 2032. Om Sverige skulle haft en bruttoskuld på den nivån idag, skulle vi fortfarande ha bland de starkaste offentliga finanserna inom EU och bland andra jämförbara länder, se figur 7.2 nedan.

²⁰² IMF (2020), Mitigating climate change – growth – and distribution-friendly strategies. World Economic Outlook 85–144.

²⁰³ Klimatpolitiska rådets rapport 2021.

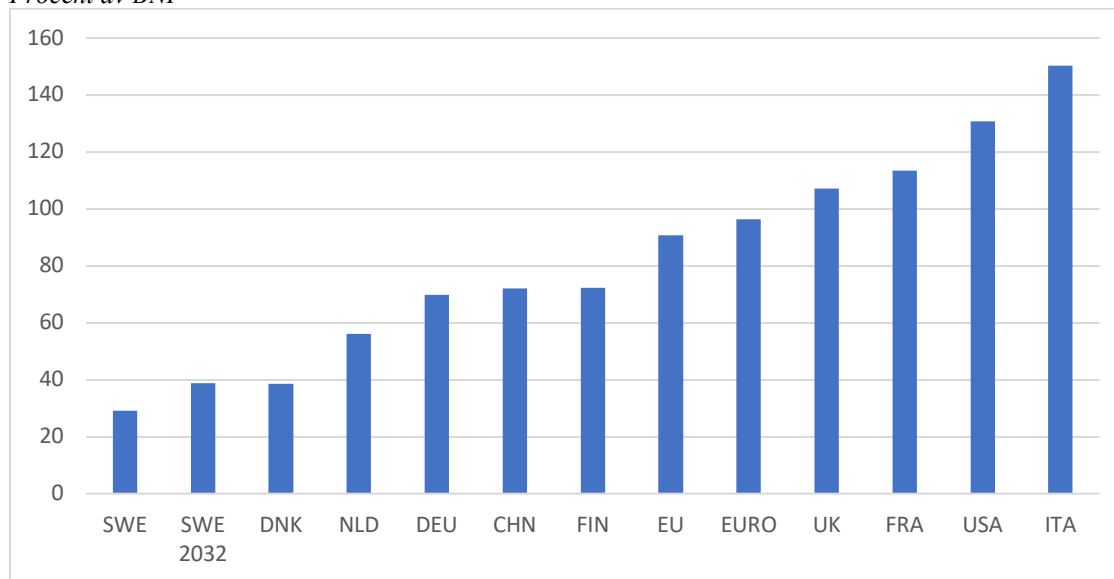
²⁰⁴ Jansson (2021), Är det dags att se över rollfördelningen i den makroekonomiska politiken? Sveriges Riksbank.

²⁰⁵ Ibid.

²⁰⁶ Calmfors (2021), Det är kanske dags att ompröva det finanspolitiska ramverket. DN-debatt (Publicerad 2021-10-21).

²⁰⁷ Konjunkturinstitutet (2022), Hållbarhetsrapport 2022 för de offentliga finanserna.

Figur 7.2 Den offentliga sektorns bruttoskuld (Maastrichtskulden) i utvalda länder, 2022
Procent av BNP

Källa: IMF, KI och RUT 2022:33.

Anm (i) Stapeln SWE 2032 visar Sveriges bruttoskuld 2032 med ett underskottsmål på -1 %.

Anm (ii) Värdet på SWE är prognos för 2023, detta för att på ett korrekt sätt åskådliggöra effekterna av Vänsterpartiets underskottsmål som föreslås börja gälla 2023.

Ett underskottsmål på -1 procent frigör ett budgetpolitiskt utrymme på cirka 800 miljarder kronor under en 10-årsperiod jämfört med dagens överskottsmål.²⁰⁸ I relation till ett balansmål för de offentliga finanserna skapar underskottsmålet ett ekonomiskt utrymme på cirka 600 miljarder kronor. Vänsterpartiet föreslår att underskottsmålet används för att finansiera ett stort statligt investeringsprogram för att snabba på och möjliggöra klimatomställningen. Det utrymme som skapas ska inte användas för löpande statliga utgifter utan ska öronmärkas till investeringar som behövs för att ställa om ekonomin i en för miljön hållbar utveckling.

Moratoriets finansieringsmöjligheter innebär att medel frigörs för att säkerställa en långsiktigt hållbar klimatomställning. På så sätt kan staten säkerställa att nödvändig infrastruktur bidrar till att Sverige även framgent har en innovativ industrisektor, att klimatomställningen kan äga rum i hela landet samt att den betydande exportsektorn i Sverige ges förutsättningar att konkurrera med en världsmarknad som sannolikt kommer se betydande klimatinvesteringar de närmaste åren. Moratoriet skulle innebära en omfattande kapitalisering av klimatomställningen med offentliga medel, något som är en förutsättning för att inte privata kapitalintressen ska föregå det offentliga och förvärva viktig infrastruktur eller andra delar som är nödvändig i klimatomställningen. Klimatomställningen som helhet behöver säkerställas genom en lång rad reformer på i stort sett alla politikområden, men ett moratorium för det finanspolitiska ramverket möjliggör ett svar på frågan hur några av de största investeringsbehoven ska finansieras.

7.6.2 Utgiftstaken

Vänsterpartiet föreslår också att systemet med utgiftstak slopas. Utgiftstaken är överflödiga i kombination med ett saldomål för de offentliga finanserna. Detta eftersom ett saldomål beaktar såväl den offentliga sektorns utgifter som inkomster. Det finns därför ingen anledning att ha en separat begränsning för statens utgifter eftersom dessa påverkar det offentliga saldodot. Som nämnts ovan rekommenderar IMF att den typen av ”överlappande” kombinationer av budgetregler undviks.²⁰⁹

Utgiftstaken är också asymmetriska i och med att det finanspolitiska ramverket inte innehåller något motsvarande golv för statens inkomster. Detta har premierat skattesänkningar framför välfärdsreformer.

²⁰⁸ Baserat på Konjunkturinstitutets (mars 2022) BNP-prognos för 2023 på 6 009 miljarder kronor.

²⁰⁹ IMF (2018), How to Select Fiscal Rules, A Primer; How To Note No 9.

Systemet med treåriga utgiftstak är särskilt olyckligt i kombination med hur investeringar bokförs i statsbudgeten och i nationalräkenskaperna. Till skillnad mot vad som är fallet i kommuner, regioner och i näringslivet skrivs statliga investeringar inte av under investeringens livslängd, utan hela utgiften bokförs direkt när den uppstår. Detta innebär att investeringar får konkurrera om utrymmet under utgiftstaken med löpande utgifter som sjukpenning och barnbidrag. Det riskerar att leda till att viktiga samhällsinvesteringar inte kommer till stånd eller skjuts på framtiden.

7.6.3 Långsiktiga mål för den offentliga skulden

Ett långsiktigt mål för de offentliga finanserna bör ta fasta på den offentliga skulden. Det är nivån och utvecklingen av denna som visar på de offentliga finansernas långsiktiga hållbarhet. Det heltäckande måttet på den offentliga sektorns finansiella ställning är den finansiella nettoställningen. Som beskrivits ovan är emellertid detta ett mått vars utveckling i väsentliga delar ligger utanför en regerings inflytande. Därför är ett mål för den offentliga sektorns finansiella bruttoskuld (Maastricht-skulden) mer lämpligt.

Nästa steg blir då att försöka bestämma vilken nivå på bruttoskulden som är lämplig eller vilken en nivå på bruttoskulden som inte bör överskridas. I rapporten Statsskuldens roll i ekonomin av Riksgälden görs en gedigen litteraturgenomgång på området.²¹⁰ Det finns en relativt omfattande forskning på sambandet mellan offentlig skuldsättning och ekonomisk tillväxt. Den samlade bilden av dessa studier är att sambandet är osäkert, det finns inte ens någon konsensus om åt vilket håll sambandet går. Det finns dock en viss tyngdpunkt i forskningen att det kan finnas ett tröskelvärde för den offentliga skulden när denna blir negativ för den ekonomiska tillväxten. Detta tröskelvärde tycks ligga mellan 80–100 procent av BNP.²¹¹

Vänsterpartiets förslag på ett medelfristigt saldomål på -1 procent av BNP beräknas leda till en skuldnivå på 38,7 procent vid moratoriets slutår 2032.²¹² Vänsterpartiet bedömer att ett tänkbart långsiktigt mål för den offentliga skulden är en skuldkvot på 50 procent av BNP. Målet ska ses som ett tak som den offentliga skulden inte bör överstiga. En skuld på den nivån skapar långsiktigt hållbara offentliga finanser och god marginal till EU:s gränsvärde på 60 procent. Det är också en låg skuldkvot i ett internationellt perspektiv. Ett långsiktigt skuldmål kan behövas kompletteras med ett medelfristigt saldomål, som är mer användbart i den löpande budgetpolitiken. Vänsterpartiets förslag till medelfristigt saldomål fram till 2032 är, som tidigare nämnts, -1 procent av BNP över en konjunkturcykel. Ett medelfristigt saldomål efter detta datum bör då vara konsistent med en skuldutveckling som understiger 50 procent av BNP.

7.6.4 Realekonomiska mål bör komplettera de finansiella målen

Syftet med det finanspolitiska ramverket är att säkerställa att de offentliga finanserna inte äventyras på lång sikt – att inte de offentliga underskotten blir för stora eller att skulden ökar snabbt under en längre tidsperiod. Ramverket i sig är inte målet med den ekonomiska politiken. Dock har det periodvis fungerat begränsande för möjligheten att öka resurser till välfärden i takt med behoven, eller för att öka de offentliga satsningarna för att pressa ner arbetslösheten.

Den ekonomiska politiken bör styras av reala mål om ökad sysselsättning, rättvis fördelning, investeringar och klimatomställning – där offentligfinansiella- och inflationsmål blir verktyg för att uppnå de reala målen. Vänsterpartiet föreslår därför att det finanspolitiska ramverket kompletteras med mål för arbetsmarknaden om full sysselsättning och ett mål för offentliga investeringar i linje med våra klimatåtaganden.

²¹⁰ Andersson (2016), Statsskuldens roll i ekonomin. Riksgälden.

²¹¹ Ibid, s 52.

²¹² RUT, Dnr 2022:33.

8 Referenslista

- Alfonsson (2022), *Det ottrygga arbetslivet i Sverige. Dess framväxt och dess konsekvenser. Studentlitteratur.*
- Andersson (2016), *Statsskuldens roll i ekonomin. Riksgälden.*
- Arbetsförmedlingen (2021), *Effekter av arbetsmarknadspolitiska program 2010–2018.*
- Arbetsförmedlingen (2021), *Yrkesprognoser – En utblick över åren 2022 och 2026.*
- Beräkningen är uppskalad till riket utifrån kostnaderna i region Skåne.
- Blanchard & Summers (2019) (red.), *Evolution or revolution? Rethinking macroeconomic policy after the great recession, MIT Press, USA.*
- Blomqvist (2020), *Skatta eller gråta – om marginalskatternas betydelse för arbetsutbudet.*
- Calmfors (2021), *Det är kanske dags att ompröva det finanspolitiska ramverket. DN-debatt (Publicerad 2021-10-21).*
- Credit Suisse Research Institute (2021), *Global Wealth databook 2021.*
- Delmos (2022), *Platsens betydelse: Årsrapport 2022 om den socioekonomiska boendesegregationens utveckling i Sverige.*
- Edin, Hansson, Lodin (2005), *Reformerad ägarbeskattnings – effektivitet, prevention, legitimitet, Finansdepartementet.*
- EEA (2021), *Growth without economic growth, European Environmental agency, January 2021.*
- Egelbark & Kaunitz (2013), *Sänkta arbetsgivaravgifter för unga, IFAU Rapport 2013:26.*
- Erikson & Goldthorpe (1992), *The Constant Flux: A Study of Class Mobility in Industrial Countries. Oxford University Press, New York.*
- ESV (2013), *Automatisk diskretionär finanspolitik – ADF, Förklaringar till förändringar av det konjunkturjusterade sparandet.*
- Eurofound (2017), *Social mobility in the EU, Publications Office of the European Union, Luxembourg.*
- Fackförbundet ST (2022), *Urholkad stat – en rapport om produktivitetsavdraget i stailig sektor.*
- familjepolitiken 2016, *Socialförsäkringsrapport 2016:6.*
- Finanspolitiska rådets rapport 2021, *Svensk finanspolitik.*
- FN:s IPCC-rapport (2022), *Att begränsa klimatförändringen.*
- Folkhälsomyndigheten (2019), *Öppna jämförelser folkhälsa 2019.*
- Folkhälsomyndigheten (2022), *Folkhälsans utveckling Årsrapport 2022.*
- Forena (2022), *Stora pensionsrapporten.*
- Fossilfritt Sverige (2021), *DN-debatt. Fem avgörande satsningar för fossilfri konkurrenskraft.*
- Försäkringskassan (2016), *Barnhushållens, Ekonomi Resultatindikatorer för den ekonomiska*
- Försäkringskassan (2021), *Barnhushållens ekonomi Resultatindikatorer för den ekonomiska familjepolitiken 2021.*
- Försäkringskassan (2022), *Försäkringskassans årsredovisning 2021.*
- Hogstedt, Hogstedt, Lundgren, Moberg & Vingård (2006), *Hälsan på spåret: Medellivslängd och ohälsotal utmed spårtrafiken i Stockholm. Statens folkhälsoinstitut.*
- Hope & Limberg (2020), *The Economic Consequences of Major Tax Cuts for the Rich, London School of Economics.*
- Hyresgästföreningen (2022), *Hur vi bor.*
- IFAU (2012), *Vad innebär det att bli coachad? En utvärdering av jobbcoachningen. Rapport 2012:24.*
- IFAU (2017), *Kommuner som aktörer i utbildningsreformer: implementeringen av läroplansreformen Lgr11.*
- IFAU (2018), *Hur påverkanställningsstöd och nystartsjobb de anställande företagen? Rapport 2018:13.*
- IFAU (2018), *Subventionerade anställningar. Avvägningar och empirisk evidens. Rapport 2018:14.*
- IFAU (2019), *Effekter av förstärkta förmedlingsinsatser. Lärdomar från en försöksverksamhet. Rapport 2019:27.*
- IMF (2012), *Coping with High Debt and Sluggish Growth, World Economic Outlook, October 2012.*
- IMF (2018), *How to Select Fiscal Rules, A Primer; How To Note No 9.*
- IMF (2019), *Inequality of Opportunity, Inequality of Income and Economic Growth, Working Paper*
- IMF (2020), *Mitigating climate change – growth – and distribution-friendly strategies. World Economic Outlook 85–144.*
- Immervoll & Richardsson (2011), *Redistribution Policy and Inequality Reduction in OECD Countries: What Has Changed in Two Decades? IZA DP No. 6030.*
- IPCC (2007) *Climate change 2007- Mitigations of climate change, Kap 12 Sustainable Development and Mitigation.*
- ISF (2022:2), *Utvecklingen av socialförsäkringsförmånerna under de senaste 30 åren.*
- Jansson, Pär, (2021), *Är det dags att se över rollfördelningen i den makroekonomiska politiken? Anförande 2021-12-08, Sveriges Riksbank.*
- Katalys (2019), *Fattigdom gör inte människan friskare.*
- Kearney & Levine (2016), *Income Inequality, Social Mobility, and the Decision to Drop Out of High School.*
- KI (2022), *Konjunkturläget, juni.*
- Kjellberg (2022), *Den svenska modellen i en föränderlig värld. Arena Idé.*
- Kleven (2014), *How Can Scandinavians Tax so Much? Journal of Economic Perspectives, 28(4):77-98.*
- Klimatpolitiska Rådet (2021), *Rapport 2021.*
- Klimatpolitiska rådet (2022), *Årsrapport, Rapport nr 5.*
- Klimatpolitiska rådets rapport 2021.
- Kommunal (2019), *Skatteväxling för välfärden – ett idéprogram.*
- Kommunal (2021), *Så mycket bättre? – En jämförelse av anställningsvillkor och löner i privat och kommunalt driven äldreomsorg.*
- Kommuninvest (2021) *Att äga eller hyra sina Verksamhetslokaler – hur ser kalkylerna ut i kommunsektorn? Fokusrapport.*
- Konjunkturinstitutet (2016), *Lönebildningsrapporten.*
- Konjunkturinstitutet (2019), *Fördjupning, Automatisk budgetförstärkning ger utrymme för ofinansierade reformer, Konjunkturläget, oktober 2019.*
- Konjunkturinstitutet (2019), *Svenska skatter i internationell jämförelse.*
- Konjunkturinstitutet (2021), *Finanspolitiska multiplikatorer i Sverige.*
- Konjunkturinstitutet (2022), *Hållbarhetsrapport 2022 för de offentliga finanserna.*
- Konjunkturinstitutet (2022), *Konjunkturläget, juni 2022.*
- Kopits & Symansky (1998), *Fiscal Policy Rules. Occasional Paper 162, IMF.*
- Krugman (2020), *Arguing with Zombies - Economics, Politics, and the Fight for a Better Future*
- Larsson (2021), *Lönerapport 2021. Löner och löneutveckling år 1913–2020 efter klass och kön. LO.*
- LO (2013), *Åtgärder för att begränsa vinst i välfärden.*
- LO (2015), *Klassamhällets dolda leende: LO:s åtgärdsprogram för en mer jämlik tandhälsa.*
- LO (2015), *Gemensamma långsiktiga mål för tre kongressperioder.*
- LO (2020), *Den aktiva arbetsmarknadspolitikens tillbakagång.*
- LO (2022), *Etablering eller segmentering? – En analys av systemet med subventionerade anställningar.*
- LO (2022), *Hur fungerar a-kassan – för den enskilde och hur lite får du?*
- LO (2022), *Vilken roll spelar arbetslöshetsförsäkringen i samhällsekonomin?*
- LO (2022), *Välfärdsgapet – Resursbehov i vård, skola och omsorg till 2026.*
- Majblomman (2018), *Dagens Samhälle, Klyftan mellan barn i Sverige är förödande, Publicerad 2018-08-23.*
- OECD (2014), *Trends in Income Inequality and its Impact on Economic Growth.*
- OECD (2015), *Gong for Growth – Economic Policy Reforms.*

- OECD (2015), *In It Together: Why Less Inequality Benefits All*.
- OECD (2018), *Sweden - Country Note - PISA 2018 Results*.
- OECD (2021), *Education at a Glance 2021*.
- Ownershift (2019), *Vem äger Sverige?*
- Pensionsgruppen (Ds 2019:2), *Höjda åldersgränser i pensionssystemet och andra trygghetssystem*.
- Persson (2013), *Does Education Cause Participation in Politics?*
- Persson (2015), *En likvärdig förskola för alla barn – innebörder och indikatorer*. Stockholm: Vetenskapsrådet.
- Proposition 2020/21:1, *Budgetpropositionen för 2021*.
- Proposition 2021/22:1, *Budgetpropositionen för 2022*.
- Proposition 2021:22:100, *2022 års ekonomiska vårproposition*
- Riksrevisionen (2014), *Primärvårdens styrning – efter behov eller efterfrågan?*
- Riksrevisionen (2014), *Etableringslotsar – fungerar länken mellan individen och arbetsmarknaden? RiR 2014:14*.
- Riksrevisionen (2020), *Rutavdraget – konsekvenser av reformen, RiR 2020:2*.
- Rodríguez-Pose (2018), *The revenge of the places that don't matter*, VoxEU, CEPR.
- RUT, Dnr 2020:577
- RUT, Dnr 2021:673
- RUT, Dnr 2021:691
- RUT, Dnr 2021:692
- RUT, Dnr 2021:693
- RUT, Dnr 2021:918
- RUT, Dnr 2021:935
- RUT, Dnr 2022:33
- RUT, Dnr 2022:575
- RUT, Dnr 2022:600
- RUT, Dnr 2022:612
- RUT, Dnr 2022:614
- RUT, Dnr 2022:616
- RUT, Dnr 2022:617
- RUT, Dnr 2022:659
- RUT, Dnr 2022:668
- RUT, Dnr 2022:672
- RUT, Dnr 2022:716
- RUT, Dnr 2022:722
- RUT, Dnr 2022:750
- RUT, Dnr 2022:838
- Rädda Barnen (2019), *Välfärd – inte för alla*.
- SACO (2021), *Psykisk ohälsa bland akademiker, Stressrelaterad ohälsa ett växande problem*.
- SCB (2021), *Livslängden i Sverige 2011–2020 Livslängdstabeller för riket och länen*.
- SCB (2021), *Finansiärer och utförare inom vård, skola och omsorg 2019*.
- SCB (2022), *Sveriges framtida befolkning 2022–2070*.
- Schmitt, Shierholz & Mishel (2013), *Don't Blame the Robots. Assessing the Job Polarization Explanation of Growing Wage Inequality*.
- Skolinspektionen (2016), *Socioekonomisk resursfördelning till förskolan*.
- Skolinspektionen (2018), *Förskolans kvalitet och målpuppfyllelse*.
- Skollagen, SFS 2010:800, 3 kap. 2 §.
- Skolverket (2018), *Analys av familjebakgrundens betydelse för skolresultaten och skillnader mellan skolor*.
- Skolverket (2021), *Kostnader för skolväsendet och annan pedagogisk verksamhet 2020*.
- Skolverket (2021), *Likvärdig förskola i svårigheter*.
- SKR (2020), *Möt välfärden kompetensutmaning – rekryteringsrapport 2020*.
- SKR (2021), *Valfrihetssystem i regionerna 2021*.
- SKR (2022), *Så mycket kostar skolan*.
- Skrivelse 2021/2022:98, *Redovisning av skatteutgifter 2022*.
- SNS (2018), *Konjunkturrådets rapport 2018, Kapitalbeskattningens förutsättningar*.
- Social Mobility Commission (2016), *State of the Nation 2016: Social Mobility in Great Britain*.
- Socialstyrelsen (2022), *Bedömning av tillgång och efterfrågan på legitimerad personal i hälso- och sjukvård samt tandvård. Nationella planeringsstödet 2022*.
- SOM-institutet (2022), *Den nationella SOM-undersökningen 1986–2021*.
- SOU 2016:62, *Ökad insyn i välfärden*.
- SOU 2016:67, *En översyn av överskottsmalet*.
- SOU 2016:78, *Ordning och reda i välfärden*.
- SOU 2017:101, *Jämställt föräldraskap och goda uppväxtvillkor för barn – en ny modell för föräldraförsäkringen*.
- SOU 2019:40, *Jämlikhet i möjligheter och utfall i den svenska skolan: Bilaga 7 till Långtidsutredningen 2019*.
- SOU 2020:28, *En mer likvärdig skola – minskad skolsegregation och förbättrad resurstilldelning*.
- SOU 2020:33, *Gemensamt ansvar – en modell för planering och dimensionering av gymnasial utbildning*.
- SOU 2020:46, *Jämlikhetskommissionen. En gemensam angelägenhet*.
- SOU 2021:101, *Träffsäkert – Införande av månadsuppgifter i bostadsbidraget och underhållsstödet*.
- SOU 2021:8, *När behovet får styra – ett tandvårdssystem för en mer jämlik tandhälsa Vol. 1*
- SOU 2022:34, *I mål – vägar vidare för att fler unga ska nå målen med sin gymnasieutbildning*.
- Striessnig & Lutz (2015), *Too Educated to be Happy? An investigation into the relationship between education and subjective well-being*.
- Sundén (2020), *Läget på arbetsmarknaden och i arbetsmarknadspolitiken – vad behöver göras?*
- Svensk Försäkring, 2022-06-01.
- Svensson (2014), *Mycket expansiv penningpolitik – okunnighet eller desinformation? Ekonomistas*.
- Svensson (2014), *Penningpolitik och full sysselsättning, LO*.
- TCO (2022), *A-kassan urholkas år efter år – Så påverkas hushållens ekonomi*.
- UKÄ (2022), *Uppdrag att kartlägga och föreslå fler vägar till vårddyrken. Delredovisning*.
- United Nations University (2014), *Research Brief, The Impact of Civic Education Programmes on Political Participation*.
- Verbist & Figari (2014), *The redistributive effect and progressivity of taxes revisited: An International Comparison across the European Union, EUROMOD Working Paper No. EM 6/14*.
- Vårdanalys (2020), *Privata sjukvårdsförsäkringar, Ett kunskapsunderlag om möjliga konsekvenser för patienter och medborgare, Rapport 2020:3*.
- Vårdförbundet (2016), *Akademisk specialisttjänstgöring för sjuksköterskor*.
- Vänsterpartiet (2022), *Människors trygghet – politikens ansvar. Motion till riksdagen med anledning av prop. 2021/22:100*.
- Wilson & Bridge (2019), *School choice and equality of opportunity: an international systematic review, Nuffield Foundation, EDU/42625*.